

T.C
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

ÖZEL EĞİTİME İHTİYAÇ DUYAN ÇOCUKLARI OLAN AİLELERİN
PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK VE PSİKOLOJİK İYİ OLMA DÜZEYLERİNİN
İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sebile DURSUN
0000-0001-8366-1813

BURSA - 2022

T.C
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

ÖZEL EĞİTİME İHTİYAÇ DUYAN ÇOCUKLARI OLAN AİLELERİN
PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK VE PSİKOLOJİK İYİ OLMA DÜZEYLERİNİN
İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sebile Dursun
0000-0001-8366-1813

Danışman
Prof. Dr. Figen AKÇA
BURSA - 2022

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim.

Sebile DURSUN

30/05/2022

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK ONAYI

“Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocukları Olan Ailelerin Psikolojik Dayanıklılık Ve Psikolojik İyi Olma Düzeylerinin İncelenmesi” adlı Yüksek Lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Sebile DURSUN

Danışman

Prof. Dr. Figen AKÇA

Eğitim Bilimleri ABD Başkanı

Prof. Dr. Sedat YÜKSEL

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA BENZERLİK YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 30/05/2022

Tez Başlığı / Konusu: Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocukları Olan Ailelerin Psikolojik Dayanıklılık ve Psikolojik İyi Olma Düzeylerinin İncelenmesi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 71 sayfalık kısmına ilişkin, 30/06/2022 tarihinde şahsım tarafından Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 15 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Sebile DURSUN
Öğrenci No: 801833005
Anabilim Dalı: Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Programı: Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü
Statüsü: Y. Lisans Doktora

Danışman
(Adı, Soyad, Tarih) Prof. Dr. Figen AKÇA

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı'nda 801833005 numara ile kayıtlı Sebile DURSUN'un hazırladığı "Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocukları Olan Ailelerin Psikolojik Dayanıklılık ve Psikolojik İyi Olma Düzeylerinin İncelenmesi" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 10/06/2022 günü 10.30-11.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Figen AKÇA
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Firdevs Savi ÇAKAR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk KABAKÇI
Bursa Uludağ Üniversitesi

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın hayata geçirilmesinde bilgi ve deneyimlerini esirgemeyen, bana yol gösteren, her konuda destek olan ve bana kattığı tüm değerli kazanımlarından dolayı değerli tez danışmanım Prof. Dr. Figen Akça'ya

Hayatım boyunca aldığım tüm kararlara saygı gösteren, yanımda olan, beni destekleyip emekleri ile bugünlere gelmemi sağlayan canım babam Server Dursun ve canım annem Leyla Dursun'a

Yüksek lisans sürecimde destekleriyle katkı sağlayan kıymetli abim Dr.Öğr. Üyesi Orhan Faik'e ve değerli arkadaşlarım İlknur Rençber, Fatma Yalçın Görtürk, Mihriban Kazımoğlu Çakar'a çok teşekkür ediyorum.

Tezimi, her gördüğümde İlmin, Çalışmanın ve Emegin dünyadaki çoğu şeyden daha değerli olduğunu hissettiren, bilim yolunda üretken olmamı öğütleyen ve beni cesaretlendiren çok değerli dedem merhum Halit ZEYVER' e armağan ediyorum.

Sebile DURSUN

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	Sebile DURSUN
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Ana Bilim Dalı	Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
Bilim Dalı	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı
Tezin Niteliği	Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	xv + 99
Mezuniyet Tarihi	
Danışmanı	Prof. Dr. Figen AKÇA

ÖZEL EĞİTİME İHTİYAÇ DUYAN ÇOCUKLARI OLAN AİLELERİN PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK VE PSİKOLOJİK İYİ OLMA DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Bu araştırmanın amacı özel eğitime ihtiyaç duyan çocukları olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi olma düzeylerinin incelenmesidir. Bu amaçla araştırma Bursa’ da bulunan yüksek, orta ve düşük sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencileri temsil edecek şekilde belirlenen 9 Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde eğitim gören öğrencilerin ailelerinden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan 300 katılımcıdan 156’sı kadın (%52) ve 144’ü (%48) erkektir. Verilerin toplanmasında Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (PDÖ), Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (PİOÖ) ve araştırmacı tarafından oluşturulan Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçme araçları için Cronbach Alfa değerleri hesaplanmış ve ölçeklerin güvenilir oldukları tespit edilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde çeşitli istatistiksel metotlar kullanılmıştır. Normal dağılım göstermeyen ölçekler arası ilişkileri saptamak için Spearman Brown sıra farkları Korelasyon analizi kullanılmıştır. Normal dağılım göstermediği için nonparametrik testlerden ikili grupların karşılaştırılmasında Mann Whitney U testi, ikiden fazla gruplarda ise Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Araştırmada, özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğa sahip ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında istatistiksel olarak pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .720, p < .01$). Ailelerin PDÖ ve PİOÖ düzeyleri; cinsiyet, medeni durum, yaşam yeri, çocuğun engel düzeyi ve rahatsızlık durumlarına yönelik farklılık göstermemiştir. Ailelerin PDÖ ve PİOÖ düzeyleri

eğitim durumlarına, gelir memnuniyet düzeyine, çocuğun özel eğitime ihtiyaç durumuna, özel eğitime geç kaldığını dűşünme durumuna göre farklılaşmaktadır. Araştırma sonucunda PDÖ değerinin yükselmesi, PİOÖ değerini de yükselmektedir bulgusuna ulaşılmıştır.

***Anahtar sözcükler:** Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuk Aileleri, Psikolojik Dayanıklık, Psikolojik İyi Oluş.*

ABSTRACT

Author	Sebile DURSUN
University	Bursa Uludag University
Institution	Institute of Education Sciences
Field	Educational Sciences
Branch	Guidance and Psychological Counselling
Degree Awarded	Thesis of Master Degree
Page Number	xv + 99
Degree Date	
Danışmanı	Prof. Dr. Figen AKÇA

INVESTIGATION OF PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF FAMILIES WITH CHILDREN IN NEED OF SPECIAL EDUCATION

The aim of this study is to investigate Psychological Hardiness and Psychological Well-being of families with Children in need of special Education. This research consists of 9 special Education and rehabilitation centers from Bursa to represent from high, middle and low socioeconomical status. 300 participants that attended to this study consists of 156 (52%) females and 144(48%) males. Data collection tools were Psycological Hardiness Scale (PHB), Psychological Well-being Scale(bunun da/PWS) and Demographical Information Form made by the researcher. Data collection tools' Cronbach Alfa Values has been calculated to determine reliability. Various statistical methods used to analyse the data. To determining the relations between non-normal distributed scales, Spearman Brown Order Differential Correlation Analysis used. In case of two groups with above statistical properties to determinethe differences between groups, Mann Whitney U test and in case of more than two groups Kruskal Wallis test were used. In this study, positive and statistically meaningful relationship has been found between Psychological Hardiness and Psychological Well-being levels of families with Children need in special Education ($r= .720, p<.01$). Families' levels of PHS and PWS doesn't Show any difference between sex, marital status, place of residence, child's level of handicap and disease. Families' levels of PRS and PWS differantiated between levels of Education, satisfaction of income, type of child's need for special Education and the thought of Being late

to special Education. As a result of the study rise of the PHS value is causing to rise of the PWS value.

Keywords: *Parents of Children with Special Education Needs, Psychological Hardiness, Psychological well-being.*

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	viii
Tablolar Listesi.....	xiv
Kısaltmalar Listesi.....	xv

1. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Problem Cümlesi.....	2
1.3. Araştırma Soruları.....	2
1.4. Araştırmanın Amacı.....	3
1.5. Araştırmanın Önemi.....	3
1.6. Varsayımlar.....	4
1.7. Sınırlılıklar.....	4
1.8. Tanımlar.....	4

2. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Aile Kavramı.....	6
2.2. Özel Eğitim.....	7
2.2.1. Özel Eğitimin Temel İlkeleri ve Amacı.....	9
2.3. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Birey.....	10
2.3.1. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Olan Ebeveynler.....	11
2.3.1.1. Aşama Modeli.....	12
2.3.1.2. Sürekli Üzüntü Modeli.....	15
2.3.1.3. Kişisel Yapılanma Modeli.....	16
2.3.1.4. Çaresizlik-Güçsüzlük ve Anlamsızlık Modeli.....	16
2.3.1.5. Ekolojik Model.....	17
2.3.1.6. Kabul-Ret Teorisi.....	18
2.3.1.7. Aile Sistemi Model.....	19

2.4. Özel Eğitime İhtiyaç Nedenleri.....	20
2.4.1. Doğum Öncesi Nedenler	20
2.4.2. Doğum Sırasındaki Nedenler.....	20
2.4.3. Doğum Sonrasındaki Nedenler	20
2.4.4. Kalıtsal/Genetik Nedenler.....	20
2.5. Özel Eğitime İhtiyaç Türleri	21
2.5.1. Görülme Sıklığına Yüksek Olan Yetersizlik Türleri.....	21
2.6. Psikolojik Dayanıklılık.....	25
2.6.1. İlgili Tanımlar ve Kavramlar.....	25
2.6.2. Psikolojik Dayanıklılığın Gelişimi	28
2.6.3. Psikolojik Dayanıklılığı Etkileyen Faktörler.....	29
2.6.3.1. Risk Faktörleri.....	29
2.6.3.2. Koruyucu Faktörler	31
2.6.4. Psikolojik Dayanıklılık Alt Boyutları.....	32
2.6.4.1. Kendini Adama	33
2.6.4.2. Kontrol	33
2.6.4.3. Meydan Okuma.....	34
2.6.5. Psikolojik Dayanıklılık Modelleri	34
2.6.5.1. Kobasa'nın Arabuluculuk Modeli (The Mediation Model).....	34
2.6.5.2. Brown ve Rhodes'un Kuramsal Modeli.....	35
2.6.5.3. Masten'in Risk ve Psikolojik Dayanıklılık Modeli (Model of Risk and Resilience).....	37
2.6.5.4. Kumpfer'in Psikolojik Dayanıklılığın Çatısı Modeli (Resilience Framework)	38
2.7. Psikolojik İyi Oluş.....	39
2.7.1. Psikolojik İyi Oluş Ve Pozitif Psikoloji.....	40
2.7.2. Psikolojik İyi Oluşu Etkileyen Faktörler	41
2.8. İlgili Yayın ve Araştırmalar	42
2.8.1. Yurt İçi Araştırmalar.....	42
2.8.1.1. Psikolojik Dayanıklılıkla İlgili Yapılan Araştırmalar	42

2.8.1.2. Psikolojik İyi Oluşla İlgili Yapılan Araştırmalar	45
2.8.2. Yurt Dışı Araştırmalar	46
2.8.2.1. Psikolojik Dayanıklılıkla İlgili Yapılan Araştırmalar	46
2.8.2.2. Psikolojik İyi Oluşla İlgili Yapılan Araştırmalar	48

3. BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli	51
3.2. Evren ve Örneklem	51
3.3. Veri Toplama Araçları	54
3.3.1. Demografik Bilgi Formu	54
3.3.2. Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (Psychological Hardiness Scale).....	54
3.3.3. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (Psychological Well Being Scale).....	55
3.4. İşlem.....	55
3.5. Verilerin Analizi.....	55

4. BÖLÜM

BULGULAR

4.1. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklılık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeylerine İlişkin Bulgular	57
4.2. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklılık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulgular	
4.3. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklılık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Eğitim Değişkenine İlişkin Bulgular	
4.4. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklılık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Medeni Durum Değişkenine İlişkin Bulgular	
4.5. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklılık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Yaşam Yeri Değişkenine İlişkin Bulgular	
4.6. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklılık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Gelir Memnuniyeti Değişkenine İlişkin Bulgular	
4.7. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklılık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Rahatsızlık Değişkenine İlişkin Bulgular	
4.8. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklılık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Çocuğun Cinsiyeti Değişkenine İlişkin Bulgular	

4.9. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Çocuğun Rahatsızlığının Ortaya Çıkış Zamanı Değişkenine İlişkin Bulgular

4.10. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Çocuğun İhtiyaç Durumu Değişkenine İlişkin Bulgular

4.11. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Çocuğun Engel Düzeyi Değişkenine İlişkin Bulgular

4.12. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Çocuğun Engel Durumu Değişkenine İlişkin Bulgular

5. BÖLÜM

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma ve Sonuç.....	65
5.1.1. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuklara Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklılık ve Alt Boyutları ile Psikolojik İyi Oluş Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışılması.....	65
5.1.2. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuklara Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklılık ve Psikolojik İyi Oluş Düzeylerinin Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesine İlişkin Bulguların Tartışılması.....	67
5.2. Öneriler	70
5.2.1. Araştırmacılara Öneriler.....	70
5.2.2. Uygulamacılara Öneriler.....	71
KAYNAKÇA	73
EKLER	73
Ek 1: Kişisel Bilgi Formu	91
Ek 2: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (PDÖ).....	93
Ek 3: Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (PİOÖ)	94
Ek 4: Anket Uygulama İzni.....	95
Ek 5: Araştırma ve Yayın Etik Kurul Kararı	96
EK 6: PDÖ Kullanım İzin Belgesi	97
EK 7: PİOÖ Kullanım İzin Belgesi.....	98
ÖZ GEÇMİŞ	99

Tablolar Listesi

<i>Tablo</i>	<i>Sayfa</i>
1. Psikolojik Dayanıklılığı Etkileyen Risk Faktörleri	29
2. Psikolojik Dayanıklılığı Etkileyen Koruyucu Faktörler.....	31
3. Katılımcıların demografik özellikleri	51
4. Ölçeklere Ait Güvenirlilik Analizi	56
5. Katılımcıların Psikolojik Dayanıklılık (PDÖ) ve Alt Boyutları İle Psikolojik İyi Oluş (PİOÖ) Düzeyleri Arasındaki Korelasyon İlişkisi	56
6. Ailelerin PDÖ ve PİOÖ Düzeylerinin Cinsiyet İle İlişkisini Belirlemeye Yönelik Kullanılan Mann-Whitney U Test Sonuçları	57
7. Ailelerin PDÖ Ve PİOÖ Düzeylerinin Eğitim İle İlişkisini Belirlemeye Yönelik Kullanılan Kruskal-Wallis H Test Sonu.....	57
8. Ailelerin PDÖ Ve PİOÖ Düzeylerinin Medeni Durum İle İlişkisini Belirlemeye Yönelik Kullanılan Kruskal-Wallis H Test Sonuçları	58
9. Ailelerin PDÖ Ve PİOÖ Düzeylerinin Yaşam Yerleri İle İlişkisini Belirlemeye Yönelik Kullanılan Kruskal-Wallis H Test Sonuçları	58
10. Ailelerin PDÖ ve PİOÖ Düzeylerinin Gelir Memnuniyeti İle İlişkisini Belirlemeye Yönelik Kullanılan Kruskal-Wallis H Test Sonuçları.....	59
11. Ailelerin PDÖ Ve PİOÖ Düzeylerinin Rahatsızlık Durumları İle İlişkisini Belirlemeye Yönelik Kullanılan Mann- Whitney U Test Sonuçları.....	59
12. Ailelerin PDÖ Ve PİOÖ Düzeylerinin Çocuğun Cinsiyeti İle İlişkisini Belirlemeye Yönelik Kullanılan Mann- Whitney U Test Sonuçları	60
13. Ailelerin PDÖ Ve PİOÖ Düzeylerinin Çocuğun Durumunun Ortaya Çıkış Zamanı İle İlişkisini Belirlemeye Yönelik Kullanılan Mann- Whitney U Test Sonuçları	60
14. Ailelerin PDÖ Ve PİOÖ Düzeylerinin Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğun İhtiyaç Durumu İle İlişkisini Belirlemeye Yönelik Kullanılan Kruskal- Wallis H Test Sonuçları. 61	
15. Ailelerin PDÖ ve PİOÖ Düzeylerinin Çocuğun Engel Düzeyi İle İlişkisini Belirlemeye Yönelik Kullanılan Kruskal-Wallis H Test Sonuçları.....	62
16. Ailelerin PDÖ ve PİOÖ Düzeylerinin Eğitime Geç Kalındığını Düşünme ile İlişkisini Belirlemeye Yönelik Kullanılan Kruskal-Wallis H Test Sonuçları	62

Kısaltmalar Listesi

PDÖ	: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği
PİOÖ	: Psikolojik İyi Oluş Ölçeği
ÖÖG	: Özel Öğrenme Güçlüğü

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde, araştırmanın problem durumu, amacı, önemi ve sınırlılıkları ele alınmıştır.

1.1. Problem Durumu

Aile toplumun en ufak birimi olarak kabul edilen sosyal bir yapıdır. Anne baba ve çocuktan oluşan bu sosyal yapı kendine has ve biriciktir. Bireysel farklılıkların bir araya gelerek oluşturduğu bu aileler birbirinden her yönüyle ayrılmaktadır. Çocukların doğumuyla daha da genişleyen aileler en çok da sağlıklı çocuğa sahip olmak isterler.

Alanyazına bakıldığında insanlık tarihi boyunca her yönden farklılık gösteren bireylerin sağlık konusunda da farklılaştığı görülmektedir. Sadece bedensel sağlık olarak değil, zihinsel ve ruhsal sağlık alanlarında da birbirinden farklılaştığı belirlenmiştir. Bu alanların herhangi biri ile karşı karşıya kalan bireylerde psikolojik iyi oluş ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri de farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Ele alınan sağlık alanlarından herhangi bir veya bir kaç ile karşı karşıya kalan bireylerin günlük yaşamlarının olumsuz etkilendiği ve rutin hayat akışının engellendiği için birey engel sahibidir denilebilir. Hayatını idame ettirmekte zorlanan bu bireylerin engel durumuna (zihinsel, fiziksel ve ruhsal) ve düzeyine uygun olarak ek desteğe yönlendirilmektedir.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerince, ek desteğe ihtiyaç duyan bireylerin engel durumlarına göre bedensel engelli bireylere fizyoterapi, duyu bütünleme ve diğer destek hizmetleri, zihinsel engelli bireylere özel eğitim ve sosyal yaşam desteği, ruh sağlığı alanında problem yaşayan bireylere ise psikolojik danışmanlık desteği sağlanmaktadır. Bu hizmetlerin tamamı Rehabilitasyon Danışmanlığı adı altında toplanmaktadır. Bu merkezlerde verilen desteğin temel amacı yaşam boyu bağımsız yaşam becerileri kazandırmak ve bağımsız birey olmalarını sağlamaktır (Özsoy vd, 1998). Temel eğitimin ailede başladığı bilinmekle birlikte aile, çocuğun doğumdan itibaren tüm yönleriyle gelişimini sağlayan, çocukları hayata hazırlayan ve bunu elinden geldiğince en iyi şekilde yapmaya çalışan ilk kurumdur (Ömeroğlu, 1994).

Özel eğitime ihtiyaç duyan bireylere verilen ek destek hizmetlerinin uzman öğreticiler ve aile katılımıyla birlikte verilmesi eğitim sürecini olumlu yönde etkilediği yapılan araştırmalar sonucunda elde edilmiştir (Cavkaytar, 1999). Bu çocukların eğitimine hassas bir şekilde yaklaşılmalı birlikte özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara “özel birey” veya “özel gereksinimli birey” kavramı kullanılmaktadır. Bu bireyler için kullanılan “özürlü” , “engelli” veya “yetersiz” gibi kelimeler, son yıllarda aileler ve özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar için oldukça incitici ve kısıtlayıcı olduğu bilinmektedir (Akçamete, 2009).

Özel eğitim ve özel eğitime ihtiyaç duyan çocuk kavramı bireyin çeşitli nedenlerle bireysel, gelişimsel alanlarda diğer bireylere kıyasla normalden farklı olması ve bu farklılığın ek destek eğitimle desteklenmesi anlamına gelmektedir. Çocuklarda bulunan bu farklılıklar, özel eğitime ihtiyaç derecesini belirlemektedir. Bu bireyler, diğer çocuklara kıyasla bireysel eğitime ve yaşam boyu devam eden kalıcı öğrenmelere daha fazla ihtiyaç duyarlar. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara yönelik olarak hazırlanan bireysel eğitim planı (BEP) bu çocukların gelişimi için Rehberlik araştırma merkezlerince (RAM) hazırlanmakta, Özel Eğitim ve Rehabilitasyonlar merkezleri ve özel eğitim okulları tarafınca verilmektedir (Avcıoğlu, 2012). RAM tarafından tanısı belirlenen çocuklara yönelik verilen, ilk ve en önemli desteklerden biri, aile tarafından bu durumun kabul edilmesidir. Çocuğun tanısını kabul etmeyen ailelerin geçirdiği evreler (şok, inkâr vb.) onları olumsuz yönde etkilemektedir (Eğitim, 2007).

Alanyazına bakıldığında, araştırma sonuçları özel çocuklara sahip ailelerin çocukları ile özel bir iletişim içinde olduğunu belirtmektedir. Pozitif psikolojinin ele aldığı psikolojik iyi oluş kavramı, kişilerarası sağlıklı iletişim ve etkileşime yönelik olarak olumlu yönde farklılaşabilmektedir. Bu farklılığın psikolojik dayanıklılığı da etkileyebileceği düşüncesiyle bu araştırmada özel eğitime ihtiyaç duyan çocukları olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi olma düzeyleri incelenmiştir.

1.2. Problem Cümlesi

Özel eğitime ihtiyaç duyan çocukları olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeylerini öğrenmek son yıllarda dikkati çeken konular arasına girmiştir. Pozitif psikolojinin bakış açısından özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların ailelerinin ne tür olumlu durum içinde olduklarını incelemek bu araştırmanın ana problemini oluşturmaktadır

1.3. Araştırma Soruları

Bu başlıkta aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
2. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri cinsiyet değişkeni açısından farklılaşmakta mıdır?
3. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri eğitim durumu değişkeni açısından farklılaşmakta mıdır?
4. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri medeni durum değişkeni açısından farklılaşmakta mıdır?
5. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri gelir memnuniyeti değişkeni açısından farklılaşmakta mıdır?

6. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri ailede bulunan rahatsızlık değişkeni açısından farklılaşmakta mıdır?

7. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri çocuğun cinsiyeti değişkeni açısından farklılaşmakta mıdır?

8. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri çocuğun ihtiyaç durumu değişkeni açısından farklılaşmakta mıdır?

9. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri çocuğun engel düzeyi değişkeni açısından farklılaşmakta mıdır?

10. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri eğitime geç kalındığını düşünme değişkeni açısından farklılaşmakta mıdır?

1.4. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip ailelerin Psikolojik Dayanıklılık ve Psikolojik İyi Olma düzeylerinin bazı demografik değişkenlere göre incelenmesidir.

1.5. Araştırmanın Önemi

Alanyazına bakıldığında özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar ve bu çocukların aileleriyle ilgili çeşitli araştırmalara rastlanmıştır. Bu araştırmaların bazıları çocuğunda diğer çocuklara kıyasla farklılık gören ailelerin geçirdiği evreler ve bu evrelerin aile üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Aileler için çocuklarındaki bu farklılık oldukça güç ve şok edici bir durum olmaktadır (Heiman, 2002 Aktaran: Kaner vd. , 2011). Bireysel farklılıklar göz önünde bulunarak yapılan bu araştırmalarda bu durumla karşı karşıya kalan ailelerden kimilerinin bu olumsuz durumu sürdürmeye kimilerinin ise durumu kabul edip, bu durumla daha etkili baş etme stratejileri geliştirmeye yöneldikleri görülmektedir. Bu aileler ruh sağlıklarını korumaya yönelik denge durumu oluşturmakta ve önceki iyilik halini sürdürmeye devam ederek bu durumun üstesinden başarılı bir şekilde gelebilmektedirler (Patterson, 2002 Aktaran: Kaner vd. ,2011). Bu durum alanyazında psikolojik dayanıklılığı ve psikolojik iyi oluşu koruma ve sürdürme olarak geçmektedir. Bu aileler içinde buldukları zorlu durumun üstesinden başarılı bir şekilde gelebilmekte ve psikolojik dayanıklı olabilmektedirler (Patterson, 2002). Diğer ele alınan araştırmalarda ise ailelerin depresyon, anksiyete, içinde buldukları durumun yarattığı stres düzeyleri ve öz yeterlilik durumları incelenmiştir.

Alanyazına bakıldığında, içinde bulunan zorlu yaşam koşulları bireyin psikolojik dayanıklılık düzeyini etkilemekte ve psikolojik iyi olma durumuna yön vermektedir. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocukları olan ailelerde psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi olma düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan araştırmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Yapılan bu araştırma sonuçları alanyazına özgün bilgi kazandırması ve özel eğitime ihtiyaç duyan çocukları olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi olma durumlarına yönelik program hazırlamak, öğrenim hayatlarına, eğitim aldıkları okullara ve toplumsal farkındalık kazandırılmasına yönelik bireysel veya grup etkinliklerinde ek çalışmalar sağlama potansiyeli açısından oldukça önem taşımaktadır.

1.6. Varsayımlar

Bu çalışmada, araştırmaya katılan anne ve babaların araştırma sorularına içtenlikle cevap verdikleri,

Kullanılan ölçme araçlarının yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir olduğu varsayılmıştır.

1.7. Sınırlılıklar

Bu araştırma Bursa İline bağlı Yıldırım, Osmangazi ve Nilüfer ilçelerinde bulunan, düşük orta ve yüksek sosyo-ekonomik düzeyi temsil eden 9 Özel eğitim ve Rehabilitasyon merkezinde eğitim gören özel eğitime ihtiyacı olan çocukların aileleriyle (n=300) ile sınırlıdır.

1.8. Tanımlar

Psikolojik Dayanıklılık: Zorlu yaşam koşullarına rağmen bireyin içinde bulunduğu zorlukların üstesinden gelmesi ve beklenilenden daha iyi performans sergilemesi olarak belirtilmektedir. Bireylerin ruh sağlıklarını koruyabilmeleri adına gösterdikleri dayanma gücü olarak da ifade edilmektedir (Dursun ve Oğuz Duran 2019). Psikolojik Dayanıklılık, olumsuz yaşam deneyimleri karşısında bireyin bu durumlara yönelik uyum sağlama yeteneği ve inancı olarak belirtilmiştir. (Masten, Morison, Pellegrini ve Teliegen, 1990, aktaran Tümlü, 2012).

Psikolojik İyi Oluş: Psikolojik İyi Oluş kavramı, bireylerin yaşamı boyunca diğer tüm bireylerle anlamlı ilişkiler kurma/kurabilme, yaşamsal amaç oluşturma ve bu amaca yönelik kişisel gelişimi devam ettirebilme gücü olarak tanımlanmaktadır (Keyes, Shmotkin ve Ryff, 2002). Bu kavram olumlu yönde korunmaya çalışılan ruh sağlığı ile ilgili iyi-oluş durumunu ifade etmektedir (Kermen, Tosun ve Doğan, 2016).

Özel eğitime İhtiyacı olan birey: Birçok farklı nedenlerden dolayı bireyin, fiziksel ve zihinsel gelişimlerinde yaşlılarına oranla belirgin bir düzeyde anlamlı farklılık göstermesi olarak tanımlanmaktadır. (31.05.2006 tarih ve 26184 sayılı Resmî Gazete 'de yayınlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (Değişiklik: 21.7.2012 / R.G. 28360). Özel gereksiniminden dolayı birey, akranları ile genel eğitim hizmetlerine katılamamakta veya zorlanmaktadır

(Aksoy, 2016). Bu bireylerin farklılık gösterdiği gelişim alanında destek almaları ve eğitime yönelik temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, uzman öğretmenlerin bulunduğu özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine yönlendirilmektedir (Özbey, 2009). Özel eğitim hizmetlerinden yararlanan özel gereksinimli bireylerin, bu sayede ihtiyaç duyduğu alanda iyileşme sağlamak ve yaşamlarını anlamlı kılmak ve geleceğe umutla bağlanmanın birer aracı olarak görüldüğü düşünülmektedir (Mengi, 2020).

2. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde aile kavramı, özel eğitim, özel eğitime ihtiyaç duyan birey, özel eğitime ihtiyaç duyma nedenleri ve türlerinin yanı sıra psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş kavramlarına değinilmiştir. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocukları olan aileler ile psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi olma durumlarına yönelik alanyazında yer alan yurt içi ve yurt dışında yapılmış olan araştırma sonuçlarına yer verilmiştir.

2.1. Aile Kavramı

Toplumun en küçük birimi olan aile kavramı, Arapçadan dilimize geçmiştir. Aile kelimesi birden farklı tanımlamaya sahiptir. Bunlardan TDK (2021) güncel sözlüğünde aile; ‘Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik’ olarak ifade edilmektedir.

Anayasamızın 41.maddesinde ‘Aile toplumun temelidir’ şeklinde tanımlanmaktadır. Aile üzerine yapılan araştırmalarda, bireylerin içinde buldukları topluma uyumun ve dâhil olmanın sağlandığı, psikolojik, kültürel, ekonomik, sosyal ve cinsel vb. diğer ihtiyaçlarının karşılandığı, toplumun en temel birimi olarak ifade edilmektedir (Ünlü, 2007).

Berkes (1942)’e göre aile kavramı ilk önce iki farklı cinsiyetin bir araya gelerek oluşturduğu karı ve koca olarak tanımlanmakta ve çocukların dünyaya gelmesiyle aile birimi şekillenmektedir. Aile toplumsal ve ekonomik olarak bir araya gelen aralarında kan bağı bulunan bir birlik olarak tanımlanmaktadır. Diğer araştırmalara kıyasla Berkes, ailenin ekonomik bir birim olmadığını ifade eder. Literatüre bakıldığında ailenin bir diğer tanımı ise sadece çocuğun doğumuyla değil, eşlerin gönüllülük esasına bağlı kalınarak yasal yollarla evlat edinilmesiyle oluşan toplumun en küçük birimi/bütünü şeklindedir (Dönmezer, 1994).

Ailenin tanımı kültürden kültüre, ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiği gibi aynı kültür içerisinde farklı ekonomik düzeye ve bulunulan coğrafi özelliklere göre de değişiklik göstermektedir (Göksu, 2003). Bu yüzden aile kavramının tek ve genellenebilir tanımını yapmak pek de kolay değildir. Türk kültürüne baktığımızda aile kavramının yeri ve önemi diğer kültürlerle kıyasla oldukça farklılık göstermektedir. Toplumun en küçük birimi olan ailenin güçlü, düzenli olması o toplumu sağlam ve güçlü kılmaktadır. Yani toplum aile yapısına bağlı olarak şekillenmektedir. Türk kültüründe ve anayasamızda “Aile Türk toplumunun temelidir” ifadesi yer almaktadır. Bu da ailenin kültürümüz açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

2.2. Özel Eğitim

Alanyazına bakıldığında özel eğitimin birden çok tanımının mevcut olduğu görülmektedir. Bu tanımların hemen hemen hepsi birbiriyle benzerlik göstermektedir. Evrensel bir tanım ise her çocuğun biricik ve özel olduğu ve bu duruma istinaden eğitim verilmesidir. Özel eğitim tanımlamasında da geçen farklılık kelimesi, özel/özgün olma kelimesiyle eş anlamlara sahiptir. Özel eğitimde sadece bu kelimeler yer almayıp, bireyler arasında “özürlü”, “engelli”, “yetersiz” gibi kelimeler de kullanılmaktadır. Bu kelimeler özel çocukları ifade etmekte yanlış, eksik ve yetersiz kalmaktadır. Her çocuğun özel olduğunu bilip buna göre hareket etmemek, o çocuğun bizler tarafından engellendiğini göstermektedir. Engel, engelli kelimelerinin temelinde bireyler tarafından oluşturulmak yatar.

Ülkemizde kanunlarda ve yönetmeliklerde özel eğitim tanımlamasına yer verilmiştir. 573 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 3. Maddesinin b fıkrasında özel eğitim şöyle tanımlanmaktadır. “Özel eğitim, özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin eğitime yönelik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yetiştirilmiş, alanında uzman eğitimciler tarafından verilen ve bireye özgü olarak uyarlanan, eğitimi sürdürmeye uygun olarak hazırlanan ortamlarda verilen hizmettir”.

Resmi Gazete 'de yayınlanan 07.07.2018 ve 30471 sayılı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde, özel eğitim tanımlamasına yer verilmiştir. Özel eğitim, özel eğitime ihtiyaç duyan bireylere yönelik, özel olarak yetiştirilen (uzman öğretici, özel eğitim alan öğretmeni ve diğ.) personeller tarafından sağlanan destek hizmetidir. Sosyal ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasına ve özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin tüm gelişim alanlarını ve var olan yeterliliklerini desteklemeye yönelik hazırlanan ve uygun ortamlarda verilen eğitim olarak ifade edilmektedir (Karaman, 2018).

Aksoy (2010) benzer bir tanımlamayla özel eğitime ihtiyaç duyan bireylere yönelik olarak geliştirilmiş eğitim öğretim program ve yöntemleri ile bireylerin kişisel yeterliliklerini desteklemek ve artırmak amaçlı, uygun ortamlarda uygulanan özel eğitim /eğitim olarak ifade etmektedir.

Bireyi diğer insanlardan daha bağımsız hale getirmek ve bağımlılığını azaltmak, üretime katkıda bulunmasını sağlamak ve yaşamsal becerilerini daha da üst seviyeye çıkarmak amacıyla özel bireylere sağlanan bu eğitimler özel eğitimin temel amacını oluşturmaktadır (Kaner ve Bayraklı, 2012). Birey bu sayede diğer bireylerle sağlıklı etkileşim ve iletişim sağlayarak sosyal becerilerini daha da geliştirmektedir. Bu da bireyin sosyal ve eğitim ihtiyaçlarının yeterli düzeyde karşılandığını göstermektedir. Diğer bir özel eğitim tanımında ise özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin ihtiyaç durum ve düzeyine uygun olarak geliştirilen

eğitim, öğretim programları ve tekniklerini kullanarak, kişilerin tüm gelişimsel yönlerine ve kişisel farklılıklarına yönelik verilen destek hizmetidir (Serpell ve Folotiya, 2011). Bireyde herhangi bir gelişim alanlarında var olan eksikliği engele dönüştürmemek ve bunu önlemek amacıyla verilen destek eğitimi olarak ifade edilmektedir (Ataman, 2003; akt. Y. Demir, 2008). Bireyin kendi kendine yetebilmesini ve içinde bulunduğu topluma ait hissetmesini amaçlar.

Her çocuğun biricik ve özel olduğu düşüncesiyle hareket eden özel eğitim öncelik olarak bireyleri her yönüyle tanımak amacıyla, var olan yeterliliklerini, yaşlarından farklılıklarını ve şu anki performanslarını belirleyerek destek eğitime başlamaktadır. Çocuk tüm yönleriyle tanıldıktan sonra bireye özgü olarak hazırlanan Bireysel Eğitim Planı (BEP) hazırlanarak destek eğitim süreci başlatılmaktadır (Merita, 2017).

Erken tanılmanın ve erken destek eğitime başlamanın gözle görülür bir etkisi mevcuttur. Alanyazına bakıldığında eğitim sürecinde özel çocuklara verilen erken tanı ve erken çocukluk döneminde alınan eğitimin bireylerin gelişiminde oldukça önemli olduğu görülmektedir (Almasy ve Forbes, 2012). Alanda özel olarak yetiştirilen eğitimciler tarafından verilmekte olan bu eğitimler, belirli aralıklarla değerlendirmeler yaparak var olan gelişimi belirlemekte ve program ve teknikleri ihtiyaç düzeyine göre ayarlamaktadırlar (Türkoğlu, 2016).

Aile ve özel eğitim eğitimcilerinin iş birliği ile gerçekleştirilen özel eğitim hizmetleri belirli ilkeleri esas alarak hareket etmektedir. Bu ilkelere iş birliğinin önemi vurgulanmakta, eğitimcilerin yanı sıra anne ve babaların katılımlarının çocukların gelişimlerini olumlu yönde etkilediği belirtilmektedir (Alkahtani, 2016). Eğitimciler sadece çocuğu eğitmekle yetinmeyip ebeveynlerin çocuk gelişimi konusunda var olan bilgi eksikliklerini tamamlamak ve onları amaca uygun yönlendirmekle de destek eğitimin seyrini değiştirmektedir. Böylelikle ebeveynler çocuklarının durumunu eğitiminde aktif rol oynamaktadırlar (Special Education for Children Foundation, 2012).

Özel gereksinimli bireylerin her yönüyle kabul edildiği ortamların (ev, özel eğitim ve diğ.) ve bu ortamlarda çocuğun gelişimine yönelik olarak kurulan işbirliklerin, çocuğun gelişimini desteklediği ve daha sağlıklı sonuçlar doğurduğu görülmektedir (Ysseldeyke ve Algozzine, 1984).

Genel olarak baktığımızda özel eğitim destek hizmeti, diğer bireylere kıyasla normalin dışında gelişim gösteren kişilere yönelik olarak, bu farkı iyileştirmek ve ortadan kaldırmak için yeteri derecede iyi bir fırsattır (Dyson ve Gallannaugh, 2008: 43). Günümüz koşullarında özel eğitime duyulan ihtiyacın gitgide daha da arttığını görmekteyiz. Özel eğitimin özellikle sosyal açıdan üstlendiği roller (kabul görme hissi, sosyal ve duygusal aidiyet hissi, yalnız olmadığımızı

görme ve akranlarının sahip olduğu sosyal haklara sahip olma durumu vb.) özel eğitim destek hizmetlerini gün geçtikçe daha da önemli hale getirmeye başlamıştır.

2.2.1. Özel Eğitimin Temel İlkeleri ve Amacı: Türk Milli Eğitim sistemin özel eğitime yönelik temel ilkeleri şunlardır (Resmi Gazete, 07.07.2018 ve 30471 sayılı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği):

- a. Özel eğitim hizmetleri erken dönemde verilmesi gereken bir hizmettir.
- b. Özel eğitim hizmetleri aile ve hizmeti veren kişilerin iş birliğiyle verilen bir hizmettir.
- c. Özel eğitimin her aşamasında ailenin aktif rol alması gerekmektedir.
- d. Özel eğitim hizmetleri her bireye özelleştirilerek hazırlanmalı ve bireyselleştirilmiş bir Bireysel Eğitim Planı (BEP) geliştirilerek verilen bir hizmettir.
- e. Özel eğitim hizmetleri her bireyin yeterlilik, ilgi, istek ve yetenekleri göz önüne alınarak verilen bir hizmettir.
- f. Özel eğitim hizmetleri bireyin gelişim dönemleri, bireysel farklılıkları ve eğitime yönelik var olan ihtiyaçları doğrultusunda sunulan bir hizmettir.
- g. Özel eğitim hizmetleri, özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin her kademedeki eğitime alabilmesi ve eğitimini sürdürebilmesi için ilgili kurum ve kuruluşlar ile iş birliği yapmayı sağlayan bir hizmettir.
- h. Özel eğitim hizmetleri özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin, diğer tüm bireylerle birlikte eğitim görmesini öncelik kılan ve bu doğrultuda eğitsel performanslarında amaç, içerik ve eğitim/öğretim sürecinde düzenlemeler yapan bir hizmettir.
- i. Özel eğitim hizmetleri, özel eğitime ihtiyaç duyan bireyleri, içinde buldukları çevreden mümkün olduğu kadar ayırmadan, iletişimi ve etkileşimi sağlama ve sürdürmeyi amaçlayan ve bu doğrultuda verilen bir hizmettir.
- j. Özel eğitim hizmetleri kapsamında bulunan özel eğitim hizmetleri geliştirilen bir hizmettir (T.C Milli Eğitim Bakanlığı, 2001).

Resmi Gazete, 07.07.2018 ve 30471 sayılı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde özel eğitim hizmetlerinin temel amacı Türk Milli Eğitiminin genel amaç ve ilkeleri temel alınarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya göre: Özel eğitim, özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin yeterlilikleri, yetenekleri, ilgi ve tüm eğitim ihtiyaçları doğrultusunda, bireysel farklılıklar göz önünde bulundurularak var olan kapasitelerini en iyi seviyede kullanmalarını ve bireyin içinde bulunduğu topluma ait hissetmelerini sağlamak, onları yaşama hazırlamayı amaçlamaktadır.

Özel eğitim hizmetlerinin genel ilkelerine ve amaçlarına bakıldığında özel eğitimin, bireyi merkeze alan, tüm yönüyle gelişmesini amaçlayan, özel bireyin tüm sosyal hak ve hukuklara sahip olmasını sağlayan bir kurum olduğu görülmektedir.

2.3. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Birey

Her çocuk özeldir. Öğrenme düzeyleri, yeterlilikleri veya fiziksel olarak birbirinden farklı olmaktadır. Kendine has olan özelliklerinden dolayı diğer çocuklardan ayrılırlar. Bazı çocuklar etrafında bulunan uyaranları farklı yollardan almaya ihtiyaç duyabilir ve kendini ifade etmede yetersiz kalabilir. Öğrenme, bilgiyi elde etme konusunda diğer çocuklara kıyasla daha yavaş ilerleyebilir. Bunların tümü bu bireyi özel kılmakta ve diğer bireylerden farklılaşmasını sağlamaktadır.

Gelişim özellikleri açısından ele alınan çocuklarda normalin altında bir farklılık mevcutsa bu durum özel eğitime ihtiyaç duyduğunu gösterir. Genel olarak verilen eğitim hizmetlerinin, özel gereksinimli çocuklar için yetersiz olduğunu ve yararlanamadıkları görülür (Ainscow ve Memmenasha, 1998). Genel eğitim hizmetinin yetersiz kaldığı bu çocuklar, özel gereksinimli olarak tanımlanır (Sarı, 2004). Özel gereksinimi olan bu çocukların/bireylerin destek eğitimi hizmeti olarak, kendi kendine yetebilmesi ve sosyal yaşama katılımı sağlanır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde (2008) özel eğitime gereksinim duyan bireyler için: "Türlü sebeplerden dolayı yaşitlarından, gelişim alanları ve yeterlilikleri bakımından anlamlı düzeyde farklılık gösteren bireyler" olarak tanımlanmıştır.

Resmî Gazete 'de yer alan 31.05.2006 tarih ve 26184 sayılı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (Değişiklik: 21.7.2012 / R.G.: 28360) özel eğitime ihtiyaç duyan bireyi, "akranlarına kıyasla, bireysel gelişim özellikleri ve eğitimsel yeterlilikleri bakımından beklenen düzeyde anlamlı bir farklılığa sahip olan birey" olarak tanımlamaktadır (Karaman, 2018).

573 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'de (KHK) bireysel özellikleri, eğitim/öğrenim yeterlilikleri ve gelişim alanları açısından yaşitlarına kıyasla anlamlı düzeyde bir farklılık gösteren birey, özel gereksinimli birey olarak tanımlanmıştır. Gündüz ve Akın (2015) ise çalışmasında, özel gereksinimli bireyleri, normalden ve beklenilenden farklı gelişim gösteren çocuklar olarak tanımlamıştır.

Özel gereksinimli tanımlamasına sahip bireylerin, fiziksel, sosyal ve zihinsel yeterlilikleri ve eksikliklerine uygun olarak Bireyselleştirilmiş Eğitim Planı (BEP) hazırlanmasını ve bireye özgü program ve tekniklerin uyarlanmasını gerektirecek düzeyde bir farklılık göstermektedirler (Eripek, 2005; akt. Bildirici, 2014).

Özel gereksinimli bireylerde erken tanılamaya önem verilmektedir. Erken tanılama birçok yetersizliğin ilerlemesinin önüne geçmektedir. Doğumla beraber ağır yetersizlikler (Down Sendromu, Serebral Palsi ve diğer vücut şekil bozuklukları) hemen fark edilir. Bazı durumlarda özellikle hafif düzeyde bulunan yetersizliklerin, daha sonradan fark edildiği belirlenmiştir (Sazak, 2006). Hafif düzeyde bulunan zihinsel yetersizlik (Mental Retardasyon/MR), otizm spektrum bozukluğu (OSB) özel öğrenme güçlüğü (ÖÖG) gibi öğrenme yetersizlikler çok erken dönemde fark edilmeye biliniyor. Örneğin ÖÖG'nin tanımlanabilmesi için çocuğun okul döneminde olması, OSB'nin var olduğunun anlaşılabilmesi için çocuğu 2,5 ve üstü yaşa sahip olması gerekmektedir (Aksoy, 2016). Bu belirtileri çocuğun bakımını üstlenen ve eğitim veren kişiler fark ederek gerekli yönlendirmeyi yapmaktadırlar. Erken tanı burada devreye girmektedir.

Gelişim ve yaş için belirlenen kritik dönemi geçmemiş bireyler, erken tanı ile beraber verilen eğitim sayesinde daha kalıcı öğrenmelere sahip olabilmektedirler. Örneğin dil konuşma bozukluğuna sahip bireyler için belirlenen kritik yaş dört olduğu için çocuğun dört yaştan önce eğitime olumlu tepki verdiği, dört yaştan sonra ise daha yavaş gelişim gösterdiği ortaya çıkmıştır. Zihinsel ve fiziksel olarak ele alınan yeteneklerin gelişimi, erken tanı ve eğitimle daha hızlı gelişim göstermektedir (Odabaşı, 2018).

Çevrenin özel gereksinimli bireyin gelişimine uygun olacak biçimde uyarlaması, yetersizliğin ilerlemesine yönelik, önleyici bir etkiye sahiptir. Birey bu ortama daha rahat uyum sağlamakta ve gelişime daha olumlu tepki vermektedir (Baykoç, 2011).

Tüm insanlar için sosyal ve toplumsal kabul oldukça önemlidir. Her birey kabul görmek, onaylanmak ve ait olmak ister. Doğal bir ihtiyaç olan kabul görme, özel gereksinimli bireylerde diğer bireylere kıyasla daha fazladır. Dolayısıyla özel eğitime ihtiyaç duyan bireyin içinde bulunduğu sosyal ve toplumsal çevre tarafından kabul görmesi ve olumlu yönde desteklenmesi yetersizliklerinin azaltılmasında oldukça önemli olan gelişimin bir parçasıdır (Eratay, 2015).

2.3.1. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Olan Ebeveynler: Aileye yeni bir üyenin katılması ile ebeveynler mutlulukla birlikte birçok duyguyu beraberinde yaşarlar. Çocuğun doğumu ebeveynler için heyecanın yanı sıra kaygı, sorumluluk, endişe vb. duyguların aynı anda yaşanmasına yol açar. Yeni üyenin özel gereksinimli olduğunun öğrenilmesi ise yaşanan bu hisleri daha da yoğunlaştırır. Bu durum karşısında kendilerini yetersiz hisseden aileler arayış içerisine girerler. Kendilerinden ve dış çevreden beklentileri de böylelikle farklılık göstermeye başlar (Akkök ve ark., 1992; Dönmez ve ark., 2000).

Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak, aileler için özel gereksinimler, özel duygular ve endişeler anlamına gelmektedir. Bu durum ebeveynleri, kardeşleri ve ailenin diğer fertlerini derinden etkilemektedir. Tecrübesizlik ve ne yapılacağına bilinmemesi, aile için oldukça zor bir süreçtir (Reichman, Corman & Noonan, 2008: s.680; Russel, 2003: s.144). Birçok duyguyu beraberinde yaşayan ailelerin geçirdiği aşamalar ve yaşadıkları duygular modeller ile açıklanmaya çalışılmıştır. Genel olarak en çok kabul gören ve ailenin duygusal olarak geçirdiği evreleri açıklayan modeller şunlardır:

1. Aşama Modeli
2. Sürekli Üzüntü Modeli
3. Kişisel Yapılanma Modeli
4. Çaresizlik-Güçsüzlük Ve Anlamsızlık Modeli
5. Ekolojik Modeli
6. Kabul-Ret Teorisi
7. Aile Sistemi Modeli (Öztürk, 2011; Güngör, 2008; Turan, 2009; Lüle, 2008)

2.3.1.1. Aşama Modeli: Fortier ve Wanlass (1984)'in geliştirdiği bu modele göre özel gereksinimli çocuğa sahip olan ebeveynler zaman içerisinde, aşamalı olarak bazı duyguları deneyimlemiştir. Daha önceleri “Zamana Bağlı Model” olarak ele alınan bu modelde ebeveynler ilk olarak şok, inkâr ardından acı çekme ve kabul evrelerini yaşadıkları gözlemlenmiştir. Gargiulo (1985)'e göre duygusal tepkileri ve ardından uyum sürecini açıklayan bu model üç evreden oluşmaktadır. Birinci evre, şok, inkâr/Reddetme ve depresyon; ikinci evre, kararsızlık, suçluluk ve kızgınlık; üçüncü evrede ise pazarlığa girme, kabul etme ve uyum sağlama aşamaları bulunmaktadır (Gargiulo ve Graves, 1991). Her aşama her ailede aynı tutum ve davranışa sebep olmamakta, ailelerin geçirdiği bu aşamaların süresi ve etkisi farklılaşmaktadır. Yapılan araştırmaların geneline bakıldığında ailelerin çoğu en son aşamaya kadar gelip, çocuğunu kabul etmekte ve uyum sağlamakta, bu süreci daha olumlu bir şekilde atlattığına çalışmaktadır. (Haveman ve Berkum, 1997).

2.3.1.1.1. Birinci Evre: Şok, İnkâr ve Depresyon: Ebeveynlerin doğum öncesi veya sonrasında çocuğun durumunu öğrendikleri anda ilk hissettikleri duygu şok duygusudur. Beklenmedik bir anda kurulan umutların oluşturulan beklentilerin yıkılması onlarda yoğun şaşkınlık ve çökkünlük duygusu yaşatmaktadır. Hissedilen bu duyguların dışa vurumu is ağlama, tepkisiz kalma, duygusuzluk vb. şekildedir. Çocuğun bu durumunun önceden sezilmesi ise hissedilen şok duygusunu daha azaltmakta ve kontrol altına alınmasını sağlamaktadır (Darıca, 2000). Ruhsal dengeleri aniden bozulan ve şok duygusunu yoğun bir şekilde yaşayan anne ve babalar henüz karşılaştıkları bu durum ile ileride karşılaşma olasılığı yüksek olan

durumları tahmin ettikleri anda şok duyguları azalmaya ve yerini farklı duyguya vermeye başlamaktadır (Fortier ve Wanlass, 984).

İlk evrenin bir diğer tepkisi ise inkâr bir diğer adıyla reddetme tutumudur. Beklenmedik bir durumla karşı karşıya kalan ebeveynler bu durumu kabullenmekte zorlandıkları için var olan durumu inkâr etmekte ve kabul etmemektedirler. Duymazdan ve görmezden gelerek bu durumu yok sayarlar. “Eğer ben bu durumu görmezden gelirim, bu durum zamanla yok olabilir” düşüncesiyle hareket etmeye başlarlar. Aileleri en çok zorlayan bunalıma sürükleyen aşamanın da bu aşama olduğu belirtilmektedir (Ataman, 2003). Bu durumun gerçek olmadığını öğrenmek ve ispatlamak için birden çok uzmana başvurumaktadırlar. Aslında buradaki amaç var olanı duymak değil, istenileni duymaktır (Fortier ve Wanlass, 984). Başlangıç için ailelerin verdiği bu tepkiler doğal karşılanmaktadır. Bilinmedik ve ani olarak karşılaşılan bu durum karşısında girdikleri bu arayış ve istenileni elde edememe, ailelerde yoğun çökkünlüğe/depresyona yol açmaktadır. Anne-babalar için travmatik olabilmektedir. Bu aşamanın uzaması çocuğa yapılan yardımı da bir o kadar zorlaştırmaktadır (Kroth, 1985).

İnkâr etmenin sonuçsuz kaldığını gören aileler, hayalini kurduğu sağlıklı çocuk şemasını kaybetmişlerdir. Bu kayıp yas sürecinde kişilerin kaybettikleri kişilere yönelik hissettikleri duyguyla eşdeğerdir. Bu kayba eşlik eden duygu ise yoğun acıyla birlikte yaşadıkları çökkünlük yani depresyon durumudur. Ebeveynler yaşadıkları acı, içerisinde buldukları ve deneyimledikleri depresyon süreci, bu durumu kabul etmede önemlidir. Aileler bu aşamada çocuklarına yetemeyeceklerini düşünmekte ve endişe duymaktadırlar. Yeni ve bilinmedik bir durumla karşı karşıya kalan ailelerin çoğu artık kendini çevreden soyutlamaya başlamaktadır. Çünkü dışardan gelebilecek en ufak tepkiye karşı kendini oldukça savunmasız hissetmektedir. Kendine bile açıklayamadığı duygu ve düşünceleri çevresindekilere açıklamak ve yüzleşmek onu daha da yıpratacaktır. İçinde bulunduğu duruma ve sürece odaklanan aileler artık çözüm aramakta ve her yolu denemeye başlamaktadırlar. Bu süreçle birlikte çocuğunu tanıyan ve ihtiyaçlarını belirlemeye başlayan ebeveynler bu süreçte yalnız olmadıklarını görünce daha da iyi hissetmektedirler. Artık bir şeyler yapmak, çocuğa nasıl yardım edileceğini öğrenmek ve bu süreçte bazı başarılar elde etmek ailelerin kaçınmacı davranışlarını azaltmakta, hissettikleri yoğun olumsuz duygulardan uzaklaşmalarını sağlamaktadırlar (Fortier ve Wanlass, 1984). Ebeveynler artık bu süreci daha rahat, daha bilinçli ve farkındalık kazanarak devam ettirmektedirler

2.3.1.1.2. İkinci Evre: Suçluluk, Kararsızlık, Öfke ve Utanma: Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerde en yoğun hissedilen ve en sık karşılaşılan duygu suçluluk duygusudur. Ebeveynler ve aile üyeleri karşı karşıya kaldıkları bu durumdan dolayı kendilerini

suçlamaktadırlar. Beslenme alışkanlıklarından başlayarak yaşam tarzlarına kadar birbirlerini sürekli suçlamakta ve bu durumun sorumlusunu aramaktadırlar. Kendilerini suçlamakla birlikte yapmış oldukları herhangi bir hatadan kaynaklı tanrının kendilerini cezalandırdıklarını düşünmektedirler. Nerede yanlış yaptıklarını bulmaya çalışmaktadırlar. Belirli ölçüde hissedilen suçluluk duygusu bu evrede oldukça normaldir ve gerçeğin, var olan durumun kabul edilmesiyle ortaya çıkar. Özel gereksinimli çocuğa sahip olmak ailede öfke duygusuna sebep olmakta ve aile bu öfkeyi çocuğa yansıtmaktadır. Durumun kabul edilmesiyle birlikte aileler çocuğa yönelik zaman zaman hissettikleri bu öfke duygusundan kaynaklı bir suçluluk hissetme durumu da yaşanmaktadır. Bu aşamadan sonra ebeveynler bu suçluluk duygusundan kurtulmak ve telafi edebilmek için hem düşünsel hem de tepkisel olarak harekete geçmektedirler. Suçluluk duygusunun abartılı bir hal alması ailede nevrotik bozukluklarının ortaya çıkmasına sebep olmakta ve iletişim, etkileşim sorunlarına yol açmaktadır (Fortier ve Wanlass, 984).

Aile içinde suçlamanın devam etmesi, kabullenmede görülen kararsızlığa sebep olmaktadır. Özel gereksinimli çocuğa sahip olan kimi aile kabul sürecine hızlı bir geçiş yaparken kimi ailede bu süreç uzamaktadır. Aile içi çatışmaların yoğun olduğu bir süreçtir. Kabullenme sürecinde yaşanan bu kararsızlık neticesinde ebeveynler birbirini suçlamaya devam etmekte ve bu hassas süreçte yeterli ilgi ve iletişimi sağlayamamaktadır. Ebeveynler bu aşamada karmaşık duygular içerisinde kararsızlık yaşamaktadırlar.

Alanyazına bakıldığında aile içi çatışmaların olduğu, ebeveynlerin tutarsız tutumu, iletişim ve etkileşim problemi gibi yaşanan problemlerin, çocuğa yönelik oluşturulması gereken işbirliğini, çocuklara doğru yaklaşma ve problem çözme durumlarını olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Norlin ve Broberg, 2013).

Kabullenmenin önündeki en büyük engellerin başında öfke duygusu yatmaktadır. Ebeveynler sürekli kendilerine yönelik olarak “Neden”, “Niçin” sorularını sormakta ve bu da kabul etmeyi geciktirmektedir. Bu öfke sadece bireyin kendisine yönelik olmakla kalmayıp, eşe, ailenin diğer üyelerine ve çevreye de yansımaktadır. Öfkelerini kontrol edemeyen ebeveynler, bu öfkeyi çocuğa yansıtabilmektedirler. Bu süreçte, ruh sağlığı uzmanlarından gerekli desteği alamayan ebeveynler, çocukta, aile içi iletişimde ve durumu kabul etmede sıkıntılar yaşamaktadır. Duyguların kontrol altına alınması, diğer süreçlerin daha sağlıklı yönetilmesini sağlamaktadır (Fortier ve Wanlass, 984).

Bu duyguyu hissetmek aileler için oldukça yıpratıcıdır. Çevre tarafından normal karşılanmayan ve kabul görmeyen çocuk, aile için utanç kaynağı haline gelmektedir. Çocukla alay edilmesi, çocuktan korkma ve çocuğu dışlama, acıma gibi çevreden gelen tutum ve

davranışlar, ailenin hissettiği utanma duygusunu daha da pekiştirmektedir. Aileler böylelikle çocuklarını ve kendilerini çevreden soyutlamaya başlarlar.

2.3.1.1.3. Üçüncü Evre: Uzlaşma, Uyum sağlama ve Kabul etme: Aileler artık kabul etmeye yönelik ilk adımı atmışlardır. Bu aşamadan sonra kabul etme süreci daha da hızlanmaktadır. Uzmanlar ile işbirliğine yapan ebeveynler öncelikle kısa süreli çözüm arayışlarına girerler. Bu engeli ortadan kaldırmak için çözüm yolları ramakla birlikte çözüm üretmeye de çalışmaktadırlar. Tek istedikleri çocuklarının iyileşmesi ve akranları ile aralarında bulunan farkın ortadan kalkmasıdır (Cavkaytar, 2010).

Ailenin hissettiği tüm yoğun duygular artık bu aşamada yavaş yavaş azalmaya başlamaktadır. Aile artık inkâr, kızgınlık gibi olumsuz duyguları geride bırakarak çözüm odaklı bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır. Bu evrede ebeveynler artık çocuklarına yönelik hissettikleri tedirginlik ve utanç duygularını hissetmeyecek düzeye gelmiştir (Güngör, 2008). Çocuklarının güçlü yönlerine ve var olan yeterliliklerine odaklanan aileler, çocuklarının yetersizliği olan gelişim alanlarına yönelik çözüm arayışı içerisine girmektedirler (Cavkaytar, 2010). Çocuk ile ailenin en yoğun ve etkili iletişimde olduğu evredir (Güler, 2010). Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğun varlığı bu evrede aile üyeleri tarafından tam anlamıyla kabul edilmiştir. Bu aşamadan sonra çocuğun kendi yetersizliğini kabul etmesi ve ailenin işbirliğine olumlu geri dönüt sağlaması beklenmektedir.

Kabul etme evresi, eşlerin birbirlerine destek olduğu ve tutarlı bir şekilde çözüm odaklı hareket ettikleri dönemdir. Aile içi iletişim ve etkileşimin daha kaliteli ve yapıcı olduğu bu dönem, çocuk için de oldukça verimli olacak başlangıçların en önemli adımlarından biridir. Ebeveynler ve çocuk artık farklı bir döneme girmektedirler (Fortier ve Wanlass, 1984).

2.3.1.2. Sürekli Üzüntü Modeli: Olshansky (1962) sürekli üzüntü ve acı hissetmenin, özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerde görülen doğal bir tepki olduğunu ve bu duyguların neredeyse evrensel olduğunu ifade etmektedir. Bu modele göre ebeveynler çocuklarının durumuna yönelik olarak sürekli kaygı, üzüntü ve endişe gibi duyguları sık sık ve uzun süreli bir şekilde yaşamaktadırlar. Olshansky (1962)' e göre bu duygulardan kurtulmak ve hissedilen acının tamamıyla ortadan kalkması yalnızca özel gereksinimli bireyin ölmesiyle olabilir. Çünkü sürekli var olan ve hissedilen bu acı, özel gereksinimli çocuğun aileye bağımlı olması ve bu durumun geçici olmamasına duyulan öfkeden kaynaklanmaktadır. Bu öfkenin ortaya çıkardığı ve ailelerin duygusal yaşamlarının bir parçası olan üzüntü, özel gereksinimli birey yaşadığı sürece tamamen ortadan kalkmamaktadır. Bu sebeple ailelerin, çocukların gelişim özelliklerine ve bireysel farklılıklarına uygun olacak ve yaşam boyu sağlanan desteğe ihtiyaç

duymaktadırlar. Ailelere sağlanan destekler (eğitim, sağlık vb.) üzüntüyü azaltabilmekte, kabul etme ve uyum sağlamayı artırmaktadır (Zengin, 2013).

Kabul sürecine giren bireyler ara sıra aynı acı ve üzüntüyü yaşayabilirler. Kabul sürecinde karşılaşılan ve normal olarak ele alınan bu durum zamanla uyuma dönüşmektedir (Öztürk, 2011). Çocuğun durumuna yönelik sürekli kaygı ve üzüntü yaşayan ailelerin bu durumu avantaja çevirebildikleri yani çocuklarına yönelik daha çok çaba gösterdikleri belirtilmiştir (Akkök, 2003).

2.3.1.3. Kişisel Yapılanma Modeli: Mantiğin ön planda tutulduğu bu modelde, hissedilen olumsuz duyguların, içinde bulunulan durumu olumsuz yönlendirmesine izin verilmemektedir. Davis ve Cunningham'ın (1985)'in ortaya attığı bu model, anne ve babaların bakış açılarını yani bilişsel yapılarını temel almaktadır. Bu modele göre ebeveynlerin yaşadıkları duygular ve kabule kadar geçirdikleri evreler, ebeveynlerin çocuğun durumuna yönelik oluşturdukları düşünce ve yorumların sonucudur. Yani ebeveynler düşüncelerinin yansıması olan duyguları yaşamaktadırlar. Geçmiş deneyimler, çocuklarına yönelik oluşturulan beklentiler, ailelerin tutum ve davranışlarını belirlemektedir. Bu modele göre çevre, ailelerin tepkisinin belirlenmesinde önemli role sahiptir. İçinde bulunan çevrenin de değerleri göz önünde bulundurularak çocuğa yönelik, ileriye dönük plan ve programlar oluşturulur. Beklenmedik ve bilinmedik bir durum karşısında birden çok olumsuz duyguyla karşı karşıya kalan ebeveynler, bu duygular ile baş edebilmek için yeni işlevsel bilişsel yapılar oluşturma çabasına girerler (Öztürk, 2011). Elde ettikleri yeni bilgiler ile durumu anlamaya ve içinde buldukları duruma uygun olacak şekilde davranmaya yani sağlıklı uyum göstermeye başlarlar.

Uyum sağlama aşaması bilişsel bir bakış açısıyla ilerlemektedir (Akkök, 2003). Normalden daha farklı olan bir çocuk hissedilen duyguları olumsuz yönde etkilese de uyum süreci diğer modellere kıyasla daha kolay başlar.

2.3.1.4. Çaresizlik-Güçsüzlük ve Anlamsızlık Modeli: Seligman ve Darling'in (2007) geliştirdiği bu modele göre ailenin yaşadığı olumsuz tüm durumlar, çocuğun ve ebeveynlerin içinde bulunduğu yakın çevreden (büyükanne ve büyükbabalar, akrabalar, arkadaşlar vb.) gelen tepkilere göre şekillenmektedir. Yani ebeveynler yakın çevrenin etkisiyle duruma, olumlu veya olumsuz yaklaşmaktadır. Çevre ebeveynlerin tepkilerinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Sadece tepkiler ile kalmayıp, ailenin hissettiği olumsuz çoğu duyguyu da etkilemektedir. Çevreden gelen olumsuz düşünce ve tepkilerle hareket eden ebeveynler bu durumu çocuklarına da yansıtmaktadır. Bu durum uyum sürecini zorlaştırmakta ve ebeveynlerin arasında çatışmaya ve suçlamalara yol açmaktadır (Güngör, 2008).

Bireysel özelliklerden çok sosyal süreçlere vurgu yapan bu model, ailelerin tepkilerinin çocuğun doğumundan önce ve sonraki süreçte etkileşim geçmişleri ve yaşantılarına bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Sosyal süreçlerin ön planda tutulması aileleri uyum sağlama sürecinde bazı görevler ile karşı karşıya getirmektedir. Hornby (1995) bu görevleri aşağıdaki şekilde ifade etmiştir.

- a. Ebeveynler, özel gereksinimli çocuklarının durumlarına yönelik çevreden gelen olumsuz tepkilere alışmalıdır.
- b. Ebeveynler, özel gereksinimli çocuklarını anlamaya, tanımaya yönelik bilgi ve becerilerini geliştirmelidirler
- c. Ebeveynler, özel gereksinimli çocuklarına yönelik sağlanan destek hizmetlerini araştırmalı ve yararlanmalıdır.
- d. Ebeveynler, özel gereksinimli çocuklarının durumlarına yönelik çevreden gelen olumsuz tepkilere alışmalıdır.
- e. Ebeveynler, özel gereksinimli çocuklarıyla çalışan uzmanlar ile etkili iletişim ve etkileşim kurmayı öğrenmeli ve geliştirmelidir.
- f. Ebeveynler, özel gereksinimli çocuklarının ve kendilerinin sahip olduğu yasal hak hukukları araştırmalı ve öğrenmelidir. İhtiyaç halinde bilirkişi desteği kullanılmalıdır.
- g. Ebeveynler, özel gereksinimli çocuklarının tüm süreçlerine nasıl katılmaları gerektiği konusunda bilgi edinmelidirler.
- h. Ebeveynler, özel gereksinimli çocuklarına verimli ve yeterli anne-babalık etmeyi öğrenmeli ve geliştirmelidirler.

2.3.1.5. Ekolojik Model: Ekolojik Model kişi ve çevre arasında kurulan ilişki sürecine odaklanmaktadır (Bronfenbrenner, 1979). İçinde bulunulan durumlarda, hangi bireylerin ne tür düşünce ve davranışları değişmektedir sorusunu cevaplamaktadır (Cobb ve Alwell, 2009).

Ekolojik bakış açısının temel odak noktası birey ve bireyin içinde bulunduğu çevre ile kurduğu karşılıklı ilişkilerdir. İletişim ve etkileşim kurulan kişilerin davranışlarını anlamak ve buna uygun hareket etmek bu modelin bir parçasıdır. Kişi içinde bulunduğu aile veya çevrenin birer yansıması olmakla birlikte, kişinin içinde bulunduğu çevre (arkadaş, akraba ve komşu vb.) kişinin düşüncelerini, davranışlarını, tutumlarını ve seçimlerini etkiler (Rengasamy, 2010). Yani kişi içinde bulunduğu durumun hem sebebini hem de sonucunu belirler. Bireyin içinde bulunduğu herhangi bir duruma yönelik var olan dinamikliği, hem çevresi hem kendisi yönünden değişiklikler ortaya çıkarmaktadır (Germain, 1991).

Ekolojik sistemler modelini geliştiren Bronfenbrenner, psikolojik ve sosyal gelişim üzerinde çevrenin ve bazı çevresel sistemlerin etkili olduğunu öne sürmektedir. Bu modele göre

insan birden çok çevreyle ilişki kurabilmekte, kurulan ikili veya karşılıklı ilişkiler, bireyin duygu düşünce davranışlarını etkilemektedir (Bronfenbrenner, 2004). Karşılıklı bir şekilde çevrenin ve bireyin birbirini etkilemesi bu modelin odak noktasıdır. Birbirini etkileyen, aile üyeleri, arkadaş grubu, akraba topluluğu ve yakın çevre, bu modelin ekolojik hücreleri olarak geçmektedir. Örnek olarak bir çocuğun gelişim dönemini ele aldığımızda, çocuk, içinde bulunduğu çevre ve aile üyeleri bu gelişim alanını etkileyen temel ekolojik hücrelerdir ve karşılıklı bir şekilde birbirlerinden etkilenmekte, düşünce ve eylemlerine buna göre yön vermektedirler (Cloutier, 1982).

Bronfenbrenner (2004)'in karşılıklı etkileşim ve ilişkiyi açıklayan ekolojik modeli, Hornby (1995) tarafından özel gereksinimli çocuklara ve bu çocukların ailelerine uyarlanmıştır. Bu uyarlamaya göre ekolojik model Mikro Sistem, Mezosistem, Ekzosistem, Makro Sistem ve Kronosistem olmak üzere beş farklı sistemi kapsamaktadır (Hornby, 1995).

Mikro Sistem: Çocuk, Anne-baba ve kardeşlerin karşılıklı olarak birbirini etkilediği sistemdir. Aile üyelerinin tüm özellikleri, ailenin işlevini belirleyecektir (Hornby, 1995).

Mezosistem: Ailenin içerisinde bulunduğu yakın çevreden oluşmaktadır. Bunlar akraba grubu, destek aldığı uzmanlar (Fizyoterapist, Ruh sağlığı uzmanları ve Uzman öğretici ve diğ.) ve arkadaş gruplarıdır (Hornby, 1995).

Ekzosistem: Aileyi dolaylı olarak etkileyen kitle iletişim araçlarını (sağlık, eğitim, bakım, sosyal güvence, eğlence, iş olanakları vb.) kapsamaktadır (Hornby, 1995).

Makro Sistem: Ailenin içinde bulunduğu toplumun inanç ve değerleri, tutumları, sosyo-ekonomik ve politik ideolojileri gibi öğeleri içeren makrosistem, çocuğun içinde bulunduğu mikrosistemi de etkilemektedir. Özel gereksinimli çocuğa sahip aileler öncelikle mikro sistemden etkilenirken, bu etkinin çoğunluğunun makro sistemden kaynaklı olduğu belirtilmektedir (Hornby, 1995).

Kronosistem: Bu sistem bireyin içinde bulunduğu çevre ve bireyin kendisinde, zaman içerisinde ortaya çıkan değişikliklerin, bireyin gelişimini ne düzeyde etkilediğini içerir. Normatif (gelişim dönemleri, erinlik, ergenlik vb.) ve normatif olmayan (boşanma, travmalar, ölüm vb.) gelişmelerin zaman içerisindeki etkisini ifade eder. Bireyin değişim ve gelişim serüveni, zamana ve zaman içerisindeki yaşanan tüm olay ve durumlar ile ilintilidir (Hornby, 1995). Yani bireyin içinde bulunduğu çevre ve koşullar birey üzerinde farklılık yaratmaktadır.

2.3.1.6. Kabul-Ret Teorisi: Kabul-Ret Teorisi (Parental Acceptance and Rejection Theory-PART),bir sosyalleşme teorisi olup, Rohner (1986) tarafından ortaya atılmıştır (Rohner, 1986; Rohner ve Rohner, 1981). Bu teori, anne-babanın çocuklarına yönelik sergiledikleri kabul-ret gibi davranış ve tutumlarını, bunların nedenlerini ve ilişkili olduğu

kavramları açıklamaktadır. Ebeveynlerin çocuklarına olan yaklaşımları (içtenlik, sıcaklık, güvenli bağ kurma), çocukların psikolojik iyi olma ve psikolojik sağlıklarını etkilediği görülmektedir. Bu etkinin yetişkinlikte ortaya çıkaracağı sonuçlar ve ebeveynliğin niteliği, kabul-ret teorisinin odak konusudur (Öngider, 2008).

Alanyazına bakıldığında özellikle bu teorinin sadece ebeveynler ve çocukların arasındaki ilişkileri değil, çocuğun ve ebeveynin içinde bulunduğu ve yakın ilişki kurduğu çevreyi de inceledikleri görülmüştür. Çocuğun temel gereksinimlerini karşılayan ve bakımını üstlenen kişiler ebeveyn olarak kabul edilmiştir. Bu kişiler ile kurulan duygusal bağın çocuk için oldukça önemli olduğu ve çocuğun psiko-sosyal olarak etkilediği belirlenmiştir (Rohner, 2004).

Kabul-Ret teorisine göre çocuklar için, onların yaşamını en derinden etkileyen ebeveyn tarafından kabul edilmek veya reddedilmek tutumudur. Bu tutum ve davranışlar çocukları tüm yönleriyle (sosyal, duygusal, bilişsel, davranışsal, psikolojik uyum) etkilemektedir. Yani yetişkinlik dönemindeki, duygu, düşünce ve davranışlarının temel belirleyicisi, çocukluk dönemindeki anne ve babanın kabul ret tutumlarıdır (Rohner, 2004).

Çocukların sosyal ortamlarda dâhil olduğu karşılıklı iletişim ve etkileşimin, stresle başa çıkma ve kontrol etmenin, problem çözme becerilerinin gelişmesinde ebeveyn tutumunun etkili olduğu görülmektedir. Rohner (1998)'e göre özellikle çocukluk, ön erinlik ve ergenlik gibi çocuğun en hassas olduğu gelişim dönemlerinde ve çocuğun Psikososyal gelişiminde ebeveynlerin tutumu temel belirleyicidir. Özellikle özel gereksinimli bir çocuğa sahip ailelerde, çocuğa yönelik temel ihtiyaçlar göz önünde bulundurulmadan, çocuğa yöneltilen tutum, normal gelişim gösteren çocuklara kıyasla daha travmatik sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir.

2.3.1.7. Aile Sistemi Model: Turnbull ve Turnbull (1995) tarafından geliştirilen bu model, özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin özelliklerini, işlevlerini ve yaşam döngüsünü incelemektedir. Bu modele göre ailenin sosyoekonomik durumu, içinde bulunduğu kültür ve coğrafyası, ailenin büyüklüğü, aile üyelerinin kişisel özellikleri ve aileye özgü güçlükler, o ailenin tüm özelliklerini ifade etmektedir (Sucuoğlu, 2010).

Aile üyelerinin gereksinimleri (öz saygı, günlük bakım, eğlence, sosyoekonomik, koşulsuz sevgi ve saygı, iletişim ve etkileşim, duygusal bağ, eğitim, toplumsallaşma, fiziksel ve sözel duygu vb.) ailenin işlevlerini oluşturmaktadır.

Aileyi etkileyen durumlardan biri de ailenin yaşamış olduğu süreçlerdir. Yaşam döngüsü olarak ifade edilen bu süreçler, aile üyelerinin doğumdan ölüme kadar geçirdiği çeşitli basamakları ifade etmektedir. Her bireyi farklı şekilde etkileyen yaşam döngüsü, bireylerde beklendik veya beklenmedik değişimlere yol açar. Bu değişimler de aileyi ve aile üyelerini

etkilemektedir. Aile sistemi modelinin odak noktasını bu süreçler oluşturmaktadır (Sucuoğlu, 2010).

2.4. Özel Eğitime İhtiyaç Nedenleri

Özel eğitime ihtiyaç duyma nedenleri birçok kaynakta benzer başlıklar altında toplanıldığı görülmektedir. Bunlar aşağıdaki başlıklar halinde verilmiştir (Karaman, 2018).

1. Doğum öncesi nedenler
2. Doğum esnasındaki nedenler
3. Doğum sonrası nedenler
4. Kalıtsal/Genetik nedenler

2.4.1. Doğum Öncesi Nedenler: Annenin hamileliğinin 17 yaşın altında ve 36 yaşın üzerinde olması, eşlerin kan uyuşmazlığı, annenin geçirdiği ağır ve ateşli hastalıklar örnek olarak verilebilir. Buna ek olarak annenin hamilelik süresi boyunca maruz kaldığı stresli olay ve ortamlar, folik asit gibi vitamin ve minerallerin eksikliği, annede bulunan hastalıklar (kalp, yüksek tansiyon, şeker vb.), aşırı ilaç kullanımı, yetersiz ve sağlıksız beslenme, alkol, uyuşturucu ve sigara kullanımı gibi nedenler yetersizliğe sebep olabilmektedir.

2.4.2. Doğum Sırasındaki Nedenler: Doğum sırasındaki nedenlerin başında, doğumun bir sağlık kuruluşunda ve sağlık personelleriyle gerçekleştirilmemesi gelmektedir. Doğumun güç olması, bebeğin gelme pozisyonu, doğum esnasında oksijensiz kalma veya herhangi bir travmaya maruz kalma, bebeğin vaktinden önce veya sonra doğması gibi durumlar engelliliğe sebep olmaktadır.

2.4.3. Doğum Sonrasındaki Nedenler: Doğum sonrasında yetersizliğe yol açan sebeplerin başında, çocuğun geçirmiş olduğu ağır hastalıklar gelmektedir. Bu bireylerin yetersiz sağlık kontrolünden geçmemesi, yetersiz ve dengesiz beslenmesi, maruz kaldığı travmatik olay ve yaşantılar engelliliğe yol açmaktadır. Bunun yanı sıra çocuğa yönelik yeterli uyarıcının olmaması, içinde bulunduğu ortamın çocuğun yaşına ve gelişim düzeyine uygun olmaması, anne ile kurulan ilişkinin dengeli ve sağlıklı olmaması, aile planlanmasındaki eksiklikler gibi durumlar doğum sonrası bireyi olumsuz etkileyen nedenler olarak belirtilmiştir (Saban, 2010).

2.4.4. Kalıtsal/Genetik Nedenler: Kalıtsal/Genetik nedenler bazı kaynaklarda doğum öncesi nedenler başlığı altında ele alınarak, anne-babadan çocuğa kalıtım yoluyla, diğer bir ifadeyle genetik olarak aktarılan özelliklere bağlı olarak, ortaya çıkan farklılıklar şeklinde ifade edilmektedir. Genetik olarak aktarılan, Kromozom anomalileri, doğumsal anomaliler, kalıtsal bozukluklar (Huntington koresi, nörofibromatozis, polikistik böbrek, fenilketonüri, Marfan Sendromu) bireyde engelliliğe yol açar. Örneğin Fenilketonüri (PKU) kalıtsal bir bozukluk

türüdür ve zihinsel engelliliğe yol açar. Bu genetik bozukluğa sahip olan çocukları tanılamak için, doğumu gerçekleştiren her çocuğa fenilkötü- nüritesi yapılmaktadır. Erken tanılamayla bu bozukluğa sahip çocuklar belirlenmekte ve beyinde oluşacak hasarı en aza indirgeyecek bakım, tedavi sağlanarak yetersizliğin ilerlemesi büyük oranda önlene bilinmektedir (Kırcaali-İftar, G. Editör Eripek, 1998).

2.5. Özel Eğitime İhtiyaç Türleri

Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) yayınladığı, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2009)'göre özel eğitime ihtiyaç türleri aşağıdaki başlıklar altında yayınlanmıştır.

- a. Birden çok yetersizliği olan kişiler
- b. Duygusal uyum güçlüğü olan kişiler
- c. Ortopedik yetersizliği olan kişiler
- d. İşitme yetersizliği olan kişiler
- e. Konuşma ve dil güçlüğü olan kişiler
- f. Zihinsel yetersizliği olan kişiler
- g. Özel öğrenme güçlüğü olan kişiler
- h. Görme yetersizliği olan kişiler
- i. Süreğen hastalığı olan kişiler
- j. Sinir sisteminin zedelenmesi ile meydana gelen yetersizlikler
- k. Otizmli olan kişiler
- l. Sosyal uyum güçlüğü olan kişiler
- m. Özel veya üstün becerisi olan kişiler
- n. Hiperaktivite ve dikkat eksikliği olan kişiler bulunmaktadır

2.5.1. Görülme Sıklığına Yüksek Olan Yetersizlik Türleri: Zihinsel, Fiziksel, Otizm Spektrum Bozukluğu, ÖÖG (özel öğrenme güçlüğü) ve Dil Konuşma Güçlüğü sık görülen yetersizlik türlerindedir.

Zihinsel Yetersizlik: Zihin, oldukça karmaşık yapıya sahip olmakla birlikte sayılamayacak kadar birden çok işlevselliğe sahiptir. Bellek, algılama, öğrenilen bilgileri analiz etme ve uyum sağlama, düşünme, muhakeme etme bu işlevlere örnektir (Gardner, 1997). Çeşitli sebeplere (doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası) bağlı olarak bu işlevlerde yetersizlik, yavaşlama, gerileme gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu yetersizlikler, düzeyine göre sınıflandırılarak, zihinsel yetersizlik tanısı şeklinde ifade edilmektedir (Çağlar, 1979).

DSM-V'e (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition-DSM-V) göre zihinsel yetersizlik tanısının konması için, belirtilerin 18 yaşından önce ve entelektüel işlevselliğin ortalamanın önemli derecede altında olması gerekmektedir. Akıl yürütme, soyut

düşünme, yargılama, tasarlama, analiz ve muhakeme etme gibi becerilerin, günlük yaşamı aksatacak ve kişisel bağımsızlığı kazanmaya engel olacak düzeyde olması, bunun yanı sıra kullanılan zekâ ölçme testi ve klinik değerlendirme sonucu ile tanının doğrulanması gerekmektedir (Boyacıoğlu ve diğ., 2018).

Amerikan Zihinsel Engelliler Derneği (AAMD American Association on Mental Deficiency) zihinsel yetersizlik için şu tanımlamayı kullanmıştır. Öz bakım, sosyal hayat ve sosyal beceriler, topluma katılım, iletişim ve etkileşim gibi mevcut olan fonksiyonlarda önemli oranda ortalamanın altında olması ve işlevselliğin sınırlı olması, zihinsel yetersizlik için temel kriterlerdir. Özellikle bu durumun 18 yaşından önce ortaya çıkması ve bu tanım için ön koşuldur (Anonymous, 1992; aktaran Ahmetoğlu, 2004; aktaran Aslan, 2010).

21.07.2012 tarih ve 28360 sayılı Resmî Gazete ‘de yayınlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nde (Değişiklik: 07.07.2018 / R.G. 30471) zihinsel yetersizliği olan bireyler “sosyal, pratik ve kavramsal becerilerde beklenenin iki kat altında gelişim gösteren ve 18 yaştan önce ortaya çıkan sınırlılıkları olan birey” şeklinde tanımlanmıştır.

Zihinsel yetersizlik, hafif düzeyde zihinsel yetersizlik, orta düzeyde zihinsel yetersizlik ve ağır düzeyde zihinsel yetersizlik olarak ayrılmakta ve bireyde bulunan zihinsel yetersizlik düzeyine göre Bireyselleştirilmiş Eğitim Planı (BEP) hazırlanmaktadır.

21.07.2012 tarih ve 28360 sayılı Resmî Gazete ‘de yayınlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (Değişiklik: 07.07.2018 / R.G.: 30471) hafif, orta ve ağır düzeyde bulunan zihinsel yetersizlik tanımlamalarına aşağıda yer verilmiştir.

Hafif Düzeyde Zihinsel Yetersizlik: Bu tanıya sahip bireyler sınırlı seviyede özel eğitime ihtiyaç duymaktadır. Sosyal, pratik ve kavramsal becerilerde hafif düzeyde bir yetersizlik gösterdiği için özel düzenlemelere ihtiyaç duymaktadır.

Orta Düzeyde Zihinsel Yetersizlik: Zihinsel işlevler bakımından sosyal, kavramsal ve diğer uyum becerilerindeki sınırlılıklar nedeniyle, özel eğitim ve destek eğitim hizmetlerine diğer bireylere kıyasla daha fazla ihtiyaç duyan bireyler olarak tanımlanmaktadır. Bu bireyler günlük yaşam, akademik ve iş becerilerinin kazanılmasında yoğun bir şekilde destek eğitime ihtiyaçları vardır.

Ağır Düzeyde Zihinsel Yetersizlik: Bu tanıya sahip bireyler hayatın her alanında oldukça yoğun ve yaşam boyu devam eden bir destek eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyarlar. Zihinsel işlevler bakımından sosyal, kavramsal ve diğer uyum becerilerinde bulunan yoğun sınırlılıklar nedeniyle, öz bakım becerilerinin öğretilmesi ile başlayan destek eğitim hizmetleri bu bireylerin bağımsızlıklarını kazanmaları için oldukça önemlidir.

Fiziksel Yetersizlik: Herhangi bir nedene bağlı olarak, doğum öncesi, sırası ve sonrası gibi gelişim dönemlerinde ortaya çıkan kas, iskelet (kemik) ve sinir sisteminde bulunan rahatsızlık olarak ifade edilmektedir. Bedensel yetersizliği bulunan bireyler, günlük yaşama uyum sağlamada ve ihtiyaçlarını karşılamada belirli düzeyde zorluk yaşamakta ve rehabilitasyon merkezleri gibi destek hizmetlerine ihtiyaç duymaktadırlar.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde bedensel yetersizlik ortopedik ve Serebral Palsi (SP) tanımlarıyla yer bulmuştur.

Ortopedik Yetersizlik, genetik problemler, geçirilen kazalar ve hastalıklar sonucunda bireyde kas, iskelet (kemik) ve sinir sisteminde ortaya çıkan yetersizlik sebebiyle, gerekli işlevleri yerine getireme ve özel eğitim destek hizmetlerine ihtiyaç duyma olarak tanımlanmaktadır (31.05.2006 tarih ve 26184 sayılı Resmî Gazete 'de yayınlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (Değişiklik: 21.7.2012 / R.G.: 28360)). Sık rastlanan fiziksel yetersizliklerden bazıları şunlardır:

Serebral Palsi (SP): Hamileliğin başından ve ikinci yaşın sonuna kadar gelişmekte olan beyin, farklı nedenlerden dolayı etkilenmesi sonucu ortaya çıkan fiziksel ve zihinsel bir rahatsızlıktır. Genel itibari ile görünüşte, duruşta gözlemlenen ve motor bir rahatsızlık olarak ele alınan SP, sıklıkla zihinsel yetersizlik/gerilik, işitme, görme, epilepsi ve konuşmada kendini gösteren nörogelişimsel problem olarak ifade edilmektedir. Beyin yapısında ortaya çıkan ve bunun sonucunda, harekete ve postüre zarar veren bir rahatsızlık olarak ifade edilmektedir (Sade ve Otman, 1997).

Beyin hasarının sebep olduğu ve bunun sonucunda ortaya çıkan kas, sinir ve iskelet sistemi bozuklukları olarak tanımlanmaktadır. Motor becerilerde bulunan yetersizliklerden dolayı destek eğitime ihtiyaç duyan bireyi ifade eder (31.05.2006 tarih ve 26184 sayılı Resmî Gazete 'de yayınlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (Değişiklik: 21.7.2012 / R.G.: 28360)).

Milli Eğitim Bakanlığı Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Alanında 2016 Yılında yayınladığı “Ortopedik Yetersizlik Süreğen Hastalıklar ve Kaynaştırma Eğitimi” adlı modülünde Bedensel yetersizliği görülen bölgeye göre sınıflandırmıştır. Bunlar, Merkezi Sinir Sistemi Ve Kaslardaki Yetersizlikler (Cerebral Palsy, Epilepsi, Çocuk Felci, Spina Bifida), İskelet Ve Kas Sistemindeki Yetersizlikler (Travmaya bağlı ortopedik yetersizlikler, Kol Bacak Eksikliği, Kalça Çıkıklığı, Kas hastalığı, Eklem romatizması, Skolyoz), Metabolik ve Diğer Hastalıklar (Astım, Şeker Hastalığı, Kanser, Çölyak, KistikFibrozis, AIDS) ifade edilmiştir (MEB, 2016).

Otizm Spektrum Bozukluğu: Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) ilk defa Leo Kanner(1943) tarafından “Erken Çocukluk Otizmi” olarak ifade edilmiştir. Kanner' e göre,

otizmin en sık görülen ve en belirgin özelliği, bireyin kendisini diğer bireyler ile ilişkilendirmemesi ve herhangi bir etkileşime girmemesidir.

İletişim ve etkileşimde gözle görülür bir biçimde farklılıklar sergileme, göz teması kurmama, uygunsuz vücut hareketleri, anlamsız çıkarılan sesler ve tekrarlayan takıntılı davranışlar/tikler ve diğer davranışlar, otizmi belirlemek için temel kriterler olarak tanımlanmaktadır. Otizm spektrum bozukluğuna sahip bireyleri tanımlamak için birden çok davranış kriterleri mevcuttur ve bu davranışların hepsi her bireyde aynı sıklıkta ve bir anda görülmez (Korkmaz, 2001).

DSM-IV “Yaygın Gelişimsel Bozukluklar” adı altında ele alınan otizm spektrum bozuklu, DSM-V “Otizm Spektrum Bozukluğu” olarak ayrı bir başlık altında tanımlanmış ve üç düzeye ayrılmıştır (DSM 5, 2013).

Birinci Düzey: Hafif düzeyde desteğe ihtiyaç duyarlar ve sosyalleşme girişimleri mevcuttur (DSM 5, 2013).

İkinci Düzey: Tekrar edici ve olağandışı davranışlar görülmektedir. Odağı değiştirmede ve davranışlarda esneklik göstermede oldukça katıdırlar. Toplumsal etkileşim ve iletişim konusunda ağır düzeyde sınırlılıklar mevcuttur (DSM 5, 2013).

Üçüncü Düzey: İşlevselliğin en ağır şekilde görüldüğü düzeydir. Etkileşime girmemekle birlikte karşı da çıkarlar. Davranışlarında hiçbir alana yönelik esneklik göstermemektedir (DSM 5, 2013).

Özel/Özgül Öğrenme Güçlüğü (ÖÖG): Normal ve normalüstü zekâya sahip olan bireylerde görülen özel öğrenme güçlüğü, öğrenme ve okul becerilerini kullanmada yaşanan güçlüğe verilen tanımlamadır. Sayısal ve sözel beceri gerektiren alanlarda, akranlarında farklı olarak destek eğitim hizmetine ihtiyaç duyarlar. Destek eğitime ihtiyaç duyulan alanlarda, bu ihtiyacın karşılanmaması, özel öğrenme güçlüğü bulunan çocuklarda akranları ve çevresindekilerle uyum problemi yaşamasına sebebiyet vermektedir (Kolektif, 2013).

Özel öğrenme güçlüğü il üç farklı şekilde karşılaşılmaktadır. Bunlar, sayısal becerilerde yaşanan güçlük (diskulali), okumaya yönelik beceri gerektiren alanlarda yaşanan güçlük (disleksi), yazmaya yönelik beceri gerektiren alanlarda (disgrafi) görülen güçlükler olarak sınıflandırılmıştır.

Diskulali: Genellikle sayısal alanlarda, matematik güçlüğü olarak ortaya çıkmaktadır. Sayı sayma, hesap yaparken parmak kullanma, aritmetik beceriler ve dört işlem gerektiren durumlarda akranlarına kıyasla daha yavaş kavrama görülmektedir (Hammekan, 2016).

Disgrafi: Yazma güçlü olarak tanımlanan disgrafi, sesleri tersten yazma, okunaksız yazma, yazarken sürekli hata yapma ve tekrarlayan silme işlemi, dikte çalışmalarında yanlışlık ve yavaşlık gibi zorluklar olarak belirtilmiştir (Diken, 2016).

Disleksi: okuma güçlüğü tanısı bulunan çocuklar, akranlarına kıyasla daha yavaş ilerlemektedirler. Hatalı okumaların çoğunlukta olduğu, bununla beraber harf, ses uyumunda ve hecelemede zorluklar yaşamaktadırlar (Sarı, 2004)

Literatürde, özel öğrenme güçlüğü tanısı almış çocukların çoğunluğu dil ile ilgili sıkıntı yaşamaktadır. Dil konuşma problemi bulunan çocuklar, özel öğrenme güçlüğü teşhisi konularak destek eğitime yönlendirilmektedir. Bu sebeple, ÖÖG' si bulunan çocukların erken teşhis ile gecikmiş dil tanısı almış alabilecekleri düşünülmektedir (Sarı, 2004).

Dil Konuşma Güçlüğü: Dil konuşma güçlüğü bulunan bireylerde, harfleri çıkarma veya yanlış çıkarma, artikülasyon, sesleri çıkarmada yaşanan ritim bozukluğu, kelime akışı ve anlam aktarmada yetersizlikler bulunmaktadır, Bu yetersizlikler bireyin günlük yaşamında kurduğu iletişimi zorlaştırmakta ve etkileşim konusunda aksaklıklar ortaya çıkarmaktadır. Konuşma esnasında, konuşma sesini ve tonlamasını ayarlamakta güçlük yaşama, heceleri uzatma ve yanlış hece yapma, harflerin farklı seslendirilmesi gibi davranışlarla tespit edilmektedir (DSM 5, 2013).

Dil konuşma Güçlüğü tanısı almış bireylerin, dil bozukluğu, konuşma sesi bozukluğu veya kekemelik gibi konuşma alanlarında bulunan yetersizliklerinin engele dönüşmemesi için akademik ve sosyal hayatlarındaki eksikliklerin özel eğitim destek hizmetleri ve dil konuşma alanında bulunan uzmanlarca giderilmesi, bu yetersizliğin engele dönüşmesini önlemektedir (MEB, 2014).

2.6. Psikolojik Dayanıklık

Bu başlıkta psikolojik dayanıklık kavramı ile ilgili tanımlar ve kavramlar, psikolojik dayanıklılığın gelişimi, psikolojik dayanıklılık ve alt boyutları, psikolojik dayanıklılığı etkileyen faktörler, psikolojik dayanıklılık modelleri ile ilgili yayın ve araştırmalara yer verilmiştir.

2.6.1. İlgili Tanımlar ve Kavramlar: İnsan yaşamı boyunca birden fazla stres verici olaylar ile karşılaşmaktadır. Yaşadığı ruhsal/fiziksel, maddi/manevi kayıplar ve bu kayıpların yarattığı stres duygusu karşısında her birey farklı tepkiler göstermektedir. Kimileri durumu kolay kabullenmekte ve uyum sağlamakta, kimileri ise bu süreçte oldukça zorlanmakta ve uyum sağlayamamaktadır. Bireysel farklılıklardan kaynaklı farklı tepkiler göstermeleri, içsel yapı yani kişilik özelliğini yansıtmaktadır.

Stres verici ve zorlu yaşam koşulları ile karşı karşıya kalan bireylerin, ruhsal sağlıklarını koruyabilmeleri ilk kez Kobasa (1979) tarafından ele alınmış ve psikolojik dayanıklılık olarak

ifade edilmiştir. Psikolojik Dayanıklık kavramı, bireyi dış tehditlere karşı koruyan ve bireyin savunma mekanizması oluşturmasını sağlayan içsel bir kaynak olarak ifade edilmektedir. (Bartone, Valdes, Jocoy, Spinosa ve Bowles, 2013; Gentry ve Kobasa, 1984; Kobasa, 1979; Kobasa, Maddi ve Kahn, 1982; Maddi, Khoshaba, Persico, Harvey ve Bleecker, 2002; Callahan, 2000; Robitscek ve Kashubeck, 1999). İçsel bir kaynak olarak ele alınan bu kavram, kimi araştırmacılar için stresi önlemekte kimileri için ise uyum sağlamayı kolaylaştırmaktadır.

Gentry ve Kobasa (1984) tarafından ele alınan psikolojik dayanıklık kavramı, olumsuz yaşam koşullarının ortaya çıkardığı stresi ve stresin yol açtığı olumsuz duygu, his ve düşünceleri azaltmayı sağlayan bir kişilik yapısı olarak ifade edilmiştir. Bireyi tehdit eden durumlara karşı uyum sağlama ve değişim gösterme olarak ifade edilmektedir (Masten, 2001).

Holahan ve Moos (1985)'e göre psikolojik dayanıklık kavramı, psikolojik ve fiziksel olarak bireyi zorlayan durumlara karşı uyumu kolaylaştırma olarak ifade edilirken, Bonanno ve arkadaşları (2007) tarafından ise yaşanan travma sonrası ortaya çıkan bir yapısal süreç olarak tanımlanmıştır (Ektaş, 2017). Alanyazında yer alan diğer araştırmalarda psikolojik dayanıklılığın, stres verici yaşam olayları ile karşılaşan bireylerin, kendilerine yönelik olarak geliştirdikleri olumlu bir bakış açısı olduğu ve stres yaratan durumlara yönelik olarak mücadeleyi artırıcı bir kişilik özelliği olduğu vurgulanmaktadır (Cencirulo, 2001). Bu kişilik özelliği bireyi çok yönlü etkileyerek, stres verici durumlar ile mücadeleyi artırmakta ve bireyin içinde bulunduğu duruma yönelik uyumunu kolaylaştırmaktadır (Bartone ve ark., 2008). Uyum sağlayan, mücadele içerisinde olan birey, duyuşsal ve bilişsel anlamda da sağlığını koruyabilmektedir. Psikolojik dayanıklılığın varlığı, aslında bireyin ruhsal sağlığının da bir göstergesidir (Oruç, 2015).

Walsh (2006)' a göre psikolojik dayanıklık kavramı, bireyin içinde bulunduğu duruma yönelik güçlü kalmayı, en iyi şekilde atlatmayı ve var olan dayanıklılığı sürdürmeyi sağlayan bir süreçtir (Walsh, 2006; aktaran Kaner vd. 2011). Ramirez (2007)'e göre ise içinde bulunulan durumun yarattığı kaygı, stres ve depresyon gibi olumsuz sonuçlardan kolayca kurtulabilme ve eski haline dönebilmedir.

Kişilik özelliği olarak ele alınan psikolojik dayanıklık kavramı, çoğu araştırmada içsel bir dinamik, içsel bir yapı olarak ifade edilmiştir. Bireyin kendini kontrol edebilmesi ve yönlendirebilmesi olarak ele alınan psikolojik dayanıklık, genel tanımıyla bir iç kontrol odağı şeklinde betimlenmiştir. Bu iç kontrol odağı stres verici durum ve koşullar ile etkili başa çıkmayı sağlamaktadır. Nevid (2009)' da psikolojik dayanıklık kavramını, bireyde var olan iç kontrol odağının içinde bulunulan durumu yönetme ve etkili başa çıkmayı sağlama şeklinde tanımlamıştır.

Psikolojik dayanıklılık, bireyin içinde bulunduğu olumsuz durumları yönetme ve olumlu sonuçlandırma yeteneği olarak da ifade edilmektedir (Truffino, 2010 aktaran Bildirici, 2014). Bu yetenek bireyin, stres verici yaşantı sonrası kolaylıkla eski haline dönebilmesini sağlamaktadır (Bayraklı, 2010). Genel olarak literatüre kazandırılan araştırma sonuçlarına bakıldığında, olumsuz durumun yarattığı strese karşı direnç gösteren ve mücadele eden kişilerin, psikolojik dayanıklılıklarının olduğu görülmektedir.

Alanyazına bakıldığında, psikolojik dayanıklılık kavramı ile ilgili farklı araştırmaların olduğu ve neredeyse benzer tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Psikolojik dayanıklılık kavramının tanımlanması aslında varoluşçuluğa dayanmaktadır. Psikolojik dayanıklılık kavramını, bireyin ruhsal sağlığını koruyabilmesi olarak tanımlayan Kobasa (1979), tanımlamasını varoluşçuluk yaklaşımın kavramlarına dayandırarak yapmıştır. Varoluşçu felsefeye göre bireyler, karşılaştığı stres verici durumlar ile etkin başa çıkabilecek ve ruhsal sağlıklarını koruyabilecek inanç, değer ve tutumlara sahiptir. (Lambert ve Lambert, 1999). Kobasa (1982) araştırmasında psikolojik dayanıklılık kavramını tanımlarken, ruhsal sıkıntılara yol açan olaylara karşı kendini toparlayabilen, uyum gösteren ve var olan problemler ile etkili başa çıkmayı sağlayan bir kişilik özelliği olarak bahsetmiş ve varoluşçu yaklaşıma vurgu yapmıştır. Psikolojik dayanıklılık kavramının ve varoluşçu yaklaşımın, sağlık ve kişilik üzerindeki etkisinin ortak olduğunu açıklarken, varoluşçu yaklaşımın temel kavramlarını kullanmıştır.

Varoluşçu yaklaşımın temel odağı insandır. Her şeyin önceliğinde insan vardır ve bu felsefeye göre hiçbir olay durum, yaklaşım, felsefe veya düşünce insandan önce gelmemektedir. Dış ve iç dünyada gerçekleşen her şey insana göre ve insandan sonra şekillenmektedir. İnsanın tutumlarına, düşünce ve davranışlarına, seçimlerine, duygularına, işlevlerine ve kararlarına dayanır ve böylelikle anlam kazanır. Bireyin aldığı kararlar ve bu kararlar sonrasında üstlendiği sorumluluklar, yaşamını daha anlamlı hale getirmektedir. Varoluşçu yaklaşıma göre birey, yaşamını daha anlamlı hale getirebilmek için yaptığı davranışlar ve aldığı kararları özgürce seçme hakkına sahiptir. İnsanın dinamik, sürekli gelişen ve değişen bir varlık olduğunu belirten bu yaklaşıma göre insan, istediği zaman ve gerekli koşullarda kendi kimliğini de oluşturabilmektedir. İçinde bulunduğu durumu, zamanı ve koşulları yine kendisi belirlemektedir. Ve böylelikle birey kendi varoluşunu şekillendirmektedir (May, 1969).

Kendini yönetebilen, ne yapmak istediğini bilen, inanç ve değerleri olan ve bunları kendi belirleyen, içinde bulunduğu durum ve koşullara yönelik çözüm ve öneri oluşturan kısacası varoluşçu yaklaşımın temeli olan insan, psikolojik dayanıklılığı olan insandır. Bu

tanımlama da psikolojik dayanıklılık ve varoluşçu yaklaşımın güçlü ortak noktalarından biridir (Kobasa, 1982).

Psikolojik dayanıklılık kavramı, pozitif psikolojin ele aldığı konulardan biri olarak, bireyin zorlu yaşam koşulları ile karşı karşıya kalması durumunda sergilediği dayanma/direnme gücü olarak ifade edilmektedir (Dursun ve Oğuz Duran, 2019). Pozitif psikolojinin temel araştırma konularından biri olan psikolojik dayanıklılık kavramı ile ilgili araştırmaların başlangıç tarihi 1970’li yılların sonuna dayanmaktadır. Kobasa (1979) ile başlayan bu araştırmalarda psikolojik dayanıklılığın ile bireylerin genel olarak olumsuz yönlerine ve çözüm sürecine odaklanılmıştır. Bireylerin güçlü ve olumlu yönlerinin araştırılması ve artırılmasına yönelik araştırmaların başlangıcı ise 2000’li yıllardır. Bireylerin tüm yönleri ile sağlıklı ve mutlu hissedebilen, bunu sürdürebilecek yetiye sahip olabilmelerini sağlayan araştırmalar artmış ve pozitif psikoloji devreye girmiştir. Pozitif psikoloji bireyin olumlu ve güçlü yönlerini ele alan, yaşama daha kolay adapte olmalarını sağlayan, ruhsal sağlıklarını korumalarına ve sürdürmelerine yönelik çalışmalar yapan güncel bir alandır. Bireyin stres verici yaşantılar karşısında, var olan sağlıklarını koruma ve sürdürme olarak tanımlanan psikolojik dayanıklılık kavramı, olumlu ve güçlü kişilik yapısını vurguladığı için pozitif psikolojinin temel araştırma konularından biridir (Seligman, 2002).

2.6.2. Psikolojik Dayanıklılığın Gelişimi: Psikolojik dayanıklılık kavramı özellikle bir kişilik özelliği olup olmaması, doğuştan gelen ya da sonradan yaşantılar yoluyla öğrenilen bir yapı olması gibi açıklanmayı gerektiren bir kavram olduğu için birçok araştırmanın temel konusu olmuştur. Masten ve Powell (2003)’e göre psikolojik dayanıklılık, bir davranış örüntüsü olarak karşımıza çıkmasına rağmen bir kişilik özelliği olarak ifade edilmemelidir. Block ve Block (1980)’e göre psikolojik dayanıklılık doğuştan gelen ve değişiklik gösterebilen, dinamik bir yapı iken, Beardslee ve Podorefsky (1988)’ e göre ise tam tersi sonradan yaşantılar yoluyla öğrenilen bir kişilik özelliğidir. Bu araştırmaları destekleyen birden farklı çalışmalar mevcuttur.

Kobasa ve Maddi (1987, aktaran: Terzi, 2005) ve Kobasa ve Maddi (1994)’e göre psikolojik dayanıklılığın gelişmesinde, erken çocukluk dönemi ve bu dönemde geçirdiği yaşantılar oldukça önemli rol oynamaktadır. Erken çocukluk döneminde ortaya çıkan dayanıklılık bir kişilik özelliği olarak şekillenmeye ve çeşitli yaşam deneyimleri sonucunda değişim göstermeye başlamıştır. Erikso’nun erken çocukluk dönemine vurgu yapan Pollock’a (1989)’ göre dayanıklılık “Bağımsızlığa Karşı Kuşku ve Utanç” gelişim evresinde ortaya çıkmaktadır. Aile yaşantısı ve yetiştirme tarzının bu ve ilerleyen diğer süreçlerde oldukça önemli olduğunu savunan bu araştırmacılar, çocukların bağımsızlığını kazanması ve psikolojik

olarak daha dayanıklı olmasının temellerinin bu dönemde atıldığını belirtmişlerdir. Erken yaşta sorumluluk alan ve bağımsızlığı desteklenen bireyler, karşılaştıkları olumsuz durumlar ile daha kolay baş edebilme, uyum sağlayabilme ve var olan psikolojik dayanıklılık düzeylerini geliştirebilmektedirler. Kobasa ve Maddi (1994)'e göre erken yaşta bağımsızlık ve sorumluluk konusunda desteklenen bireyler, psikolojik dayanıklılığı olan ve bunu karşılaştığı stres yaratıcı olaylara karşı etkin kullanan bireylerdir.

Alanyazına bakıldığında genel olarak psikolojik dayanıklılığın değişen ve gelişen dinamik bir yapı olduğu vurgulanmakta, olumsuz yaşantıların bu yapıyı desteklediği ve geliştirdiği görülmektedir. Birey, farklı araştırma sonuçlarına göre doğuştan getirilen bir yapı veya sonradan öğrenilen ve geliştirilen bir kişilik özelliği olarak ele alınan psikolojik dayanıklılığını, ruhsal sağlığını korumaya ve sürdürmeye yönelik olarak kullanmakta ve geliştirmektedir. Bireyde var olan psikolojik dayanıklılığı, olumlu ve olumsuz yönde etkileyen bazı faktörlere aşağıdaki başlık altında yer verilmiştir.

2.6.3. Psikolojik Dayanıklılığı Etkileyen Faktörler: İnsan yaşam süresince maruz kaldığı olumlu ve olumsuz tüm olaylardan etkilenmektedir. Sahip olduğu inanç, tutum, düşünce davranışlarını bu olaylar sonucunda değiştirmekte ve sürdürmektedir. Alanyazına bakıldığında, psikolojik dayanıklılığı etkileyen faktörler iki başlık altında toplanmıştır. Bunlar; risk faktörleri ve koruyucu faktörlerdir.

2.6.3.1. Risk Faktörleri: Bireyi olumsuz yönde etkileyen ve ruhsal sağlığını bozan yaşantılar, psikolojik dayanıklılık için risk faktörü oluşturmaktadır. Bu risk faktörleri genel olarak eş zamanda ortaya çıkmakta, birbirlerini etkilemekte ve bir birikime yol açmaktadır (Kararımak, 2006). Psikolojik dayanıklılığı etkileyen olası risk faktörleri; bireysel risk faktörleri, ailesel risk faktörleri ve çevresel risk faktörleri olarak üç kategoride açıklanmıştır. Bunlar aşağıdaki tabloda verilmiştir

Tablo 1*Psikolojik Dayanıklığı Etkileyen Risk Faktörleri*

Bireysel Risk Faktörleri	Ailesel Risk Faktörleri	Çevresel Risk Faktörleri
Doğum öncesi dönem	Erken ebeveynlik	Düşük sosyo-ekonomik düzeyin olması
Düşük zekâ seviyesi	Aile üyelerinin boşanma, ölüm vb. durumları	Barınma, güvenlik, eğitim ve diğer ihtiyaçların yetersiz olması veya karşılanmaması
Düşük benlik saygısı	Aile üyelerinin ruhsal ve fiziksel rahatsızlıkları	Göç, savaş, işsizlik veya yaşanan toplumsal travma yaratıcı yaşantılar
Kaygılı mizaç yapısı	Tek ebeveynin bulunması	Toplumsal olumlu rol modellerin yetersiz olması
Oto-kontrol eksikliği	Aile içerisinde etkileşim ve iletişim düzeylerinin yetersiz olması	Çevrenin yeteri kadar güvenli olmayışı, madde kullanımı, şiddet vb.
İletişim ve kendini ifade etmede yetersizlik	Ebeveyn- çocuk arasında güvenli bağın olmaması	
Uyumsuz davranışlar	Aile içi şiddet, ihmal ve istismar	
Etkili başa çıkma becerilerinde yetersizlik		
Agresif ve çekingen kişilik yapısı	Tutarsız ya da sert disiplin anlayışı	
Ruhsal ve fiziksel sağlık problemleri		

Tablo 1'e göre psikolojik dayanıklık üzerinde etkili olan risk faktörleri, bireyin yaşamında stres verici durumların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Stres verici yaşantılar ile karşı karşıya kalan birey, ruhsal sağlığını korumak ve sürdürebilmek için var olan kişilik özelliği olarak adlandırılan psikolojik dayanıklılığını kullanmaktadır. Tabloda verilen faktörler, bireylerin ruhsal dengesini olumsuz etkileyen risk faktörleridir. Bireysel, ailesel ve toplumsal olarak kategoriye ayrılan risk faktörleri, bireylerin psikolojik dayanıklık düzeylerini geliştirmesi ve artırmasındaki temel sorunları oluşturmaktadır (Öz ve Yılmaz, 2009; Tümlü, 2012).

2.6.3.2. Koruyucu Faktörler: Psikolojik dayanıklılığın oluşması ve gelişmesi için zemin hazırlayan bu faktörler oldukça önemli faktörlerdir. Koruyucu faktörler bireyin içerisinde bulunduğu stres yaratıcı durumun ve risk faktörlerinin etkisini azaltmakta ve yapıcı etkisini artırmaktadır. Psikolojik dayanıklılığı etkileyen faktörler üzerine yapılan araştırma sonuçlarına bakıldığında, koruyucu faktörlerin, risk faktörlerin ortaya çıkardığı olumsuz etkiyi azalttığı ve bireyin uyumunu kolaylaştırdığı görülmüştür. Bireyin sahip olduğu bu koruyucu faktörler, gelecekte yaşanması olası olan risk faktörlerinin ve olumsuz yaşantıların ortaya çıkardığı etkiyi azaltmaktadır (Kararımak, 2006).

Masten 1994'e göre koruyucu faktörler, bireyin sağlıklı bir şekilde uyum sağlamasını kolaylaştırmakta, stresin yarattığı olumsuz etkileri azaltmakta ve bireyin yaşamsal becerilerinin geliştirmesinin sağlamaktadır. Bireysel farklılıklar göz önüne alınarak yapılan araştırmalarda, bazı çocukların olumsuz yaşantıların ortaya çıkardığı stresten yoğun olarak etkilendiğini, bazılarının ise başa çıkma becerilerinin kullanarak kolaylıkla uyum sağladıkları görülmüştür. Bu farklılığın içsel ve dışsal destekten kaynaklı olduğu ortaya çıkmıştır. Bireyin sahip olduğu bu içsel(birey kaynaklı) ve dışsal (çevre kaynaklı) kaynak, olumsuz etkiyi azaltmaktadır (Murray, 2003).

Koruyucu faktörler; bireysel faktörler, aile kaynaklı faktörler ve çevre kaynaklı dışsal faktörler olarak üç gruba ayrılmıştır (Garnezy, 1987; Masten ve Coastworth, 1998). Bu faktörlerin hangilerinin bulunmasından daha ziyade, ne derece etkili oldukları daha önemlidir. İlgili literatüre bakıldığında farklı yaş, cinsiyet, kültür ve risk oluşturabilecek durumlar üzerine yapılan birden fazla araştırmalarda bireysel, ailesel ve çevresel tüm faktörlerin incelendiği ve tanımlandığı görülmektedir. Çalışmaların genelinde bu faktörlerin birey üzerindeki işlevselliğine vurgu yapılmış ve ayrıntılı bir şekilde bulgulara yer verilmiştir (Kumpfer, 1999; Luthar, 1999; Luthar ve ark., 2000; Mandleco ve Peery, 2000; Greene ve Conrad, 2002; Masten ve Reed, 2002; Luthar, 2003; aktaran Gizir, 2007).

Tablo 2*Psikolojik Dayanıklığı Etkileyen Koruyucu Faktörler*

Bireysel Koruyucu Faktörler	Ailesel Koruyucu Faktörler	Çevresel Koruyucu Faktörler
Zekâ	Aile içi etkili iletişim ve etkileşim olması	Sosyo-ekonomik düzeyin yeterli olması
Mizaç yapısı	Özerkliğin desteklenmesi	Olumlu rol modellerin bulunması
Öz yeterlilik	Güvenli bağın kurulması	Çevrenin ruhsal sağlığı olumlu yönde etkileyecek niteliklere sahip olması
Benlik saygısı	Erken çocukluk dönemi temel ihtiyaçlarının yeterli ve tutarlı karşılanması	Var olan kaynakların çeşitliliği ve çokluğu
Öz farkındalık	Aile içi tutarlı ve dengeli disiplin anlayışı	
İç kontrol odağı		
Özerklik		
Etkili problem becerilerine sahip olma		
İyimserlik ve umut		
Sosyal yeterlilik		

İlgili alanyazın incelendiğinde, psikolojik dayanıklığı etkileyen koruyucu ve risk faktörlerin, birbirlerinin tam anlamıyla zıttı olduğu, psikolojik dayanıklığı artırırken, stresi azalttığını belirleyen araştırmaların olduğu görülmüştür.

2.6.4. Psikolojik Dayanıklık Alt Boyutları: Psikolojik dayanıklık üzerine yapılan çalışmalarda, psikolojik dayanıklığın alt boyutları için farklı araştırmaların yapıldığı görülmüştür. Florian ve ark (1995)'e göre psikolojik dayanıklılık; bağlanma, meydan okuma ve denetim alt boyutlarından oluşmaktadır. Friborg (2003) ve diğer farklı araştırmalarda ise psikolojik dayanıklılığın altı alt boyutu olduğu ileri sürülmüştür. Bunlar; aile uyumu, sosyal yeterlilik, sosyal kaynaklar(dışsal), kendilik algısı, yapısal sivil ve gelecek algısı şeklinde ifade edilmiştir (Polatçı ve ark. 2017)

Kobasa (1979), psikolojik dayanıklık düzeyleri ile ilgili yaptığı araştırmada, psikolojik dayanıklığın üç alt boyutunun olduğunu belirlemiştir. Bu başlık altında psikolojik dayanıklık alt boyutları olan “Kendini Adama”, “Kontrol” ve “Meydan Okuma” alt boyutlarına yer verilmiştir.

2.6.4.1. Kendini Adama: Kendini adama bireyin sahip olduğu amaçları doğrultusunda ilerlemesi ve bunun için içinde bulunduğu olay, durum ve koşullara kendini vermesi olarak ifade edilmektedir. Birey ünlük aktiviteleri dâhil olmak üzere yaptığı ve yapmak istediği her türlü faaliyetlere kendini adayarak anlam ve amaç duygusunu belirtmektedir. Kendini, inanç ve değerlerini, içinde bulunduğu çevreyi anlamaya çalışan ve kendini adayan birey, stresli ve olumsuz bir durum ile karşılaştığında bunu bir güç kaynağı olarak kullanabilmektedir (Kobasa, Maddi ve Kahn, 1982). Kendini adama düzeyi bireyin zorlu koşullarda, kendine güvenebilmesini, çözüm üretebilmesini ve güçlü kalmasını sağlar.

Kobasa (1979)'a göre kendini adama bireyin sahip olduğu yaşama sıkıca bağlanması ve farklı alanları ile amaçları doğrultusunda ilgilenmesidir. İçinde bulunduğu yaşama ilgi duyma, kendini adama ve aktif katılım gösterme olarak ifade edilen kendini adama, psikolojik dayanıklılık teorisine göre, bireyin amaçlarını ve kendilik duygusunu yansıtmaktadır. Ve böylelikle birey kendini adama duygusu ile yaptıklarının ve kim olduklarının anlamını bulmaya çalışır. Olumsuz bir durumla karşılaştıklarında, kendini adama duygusuna sahip olan bireyler bu durumla kaçmaktan ve pasif kalmaktan ziyade yüzleşmeyi ve üstesinden gelmeyi amaçlarlar (Holt, Fine ve Tollefson, 1987).

Kendini adama düzeyi yüksek olan bireyler bireysel, aile ve çevresel olarak karşılaştıkları durumları, zaman ayırmayı gerektiren ve ilginç bir durum olarak görürler. Ve böylelikle birey anlamlı olan şeyleri bulmak ve merakını gidermek için yaşama kendini adayarak aktif bir şekilde katılım sağlar (Kobasa, 1982).

2.6.4.2. Kontrol: Kontrol bireyin tamimiyle kendisine olan inancını ifade etmektedir. Birey yaşamında gerçekleşen çeşitli olayları etkileyebileceğini, yön verebileceğini düşünmekte ve inanmaktadır. Kendine yönelik bu inanca sahip bireyler, karşılaştıkları zorlayıcı durumlar karşısında pasif kalmak yerine problem çözmeye yönelmektedir. Öz denetim, karar verme ve problem çözme becerisi, başarı yönelimli olma, öz farkındalık ve seçenek üretme veya seçme becerilerinin içeren kontrol alt boyutu, psikolojik dayanıklılığı olumlu etkileyen kişilik yapılarından biridir (Kamya, 2000).

Kobasa (1982)' e göre kontrol boyutunu varoluşçu yaklaşımın temel kavramlarıyla açıklamıştır. Varoluşçu felsefeye göre her şeyden önce insan gelir ve insan kendi yaşamında özgürce seçme ve yönetme hakkına sahiptir. Kontrol boyutu da bireyin, kendi seçimlerini özgürce yapabildiğini, olayları etkileyebildiğini vurgulamaktadır. Varoluşçu yaklaşım ve kontrol boyutuna göre, yaşamın kontrolü bireyin elindedir. Kendine inancı olan birey, çaresizliği kabul etmez ve yüksek motive olmuş bir şekilde yaşamına devam eder.

2.6.4.3. Meydan Okuma: Psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarından biri olan meydan okuma alt boyutu, değişimin ilerlemek ve gelişmek için gereken bir fırsat olduğunu, karşılaşılan olumsuz koşullar ile mücadele etmeyi ifade eder. Durağan olmaktan çok, yaşama ve yaşam olaylarına aktif katılmayı, değişimleri ilerlemek için etkili bir şekilde kullanmayı savunur. Birey karşısına çıkan her türlü yaşantıyı hayatının tecrübeleri olarak görür ve diğer yaşantılar için uyum sağlamak ve bu süreci daha verimli bir şekilde kullanmak için geneller. Her yaşantı yeni tecrübe ve bilgi demektir. Kobasa (1982)'e göre meydan okumada, yaşantılar sonucu ortaya çıkan her yeni değişimi değerlendirmek ve uyumu kolaylaştırmak oldukça önemlidir.

Meydan okumada bireyler çevreleriyle daha etkili iletişim ve etkileşim sürecine girmektedirler. Bu süreç birey ve bireyin hayatında oluşacak olumlu değişimler için oldukça verimli geçirilmesi gereken bir durumdur. Çünkü değişim, iletişim ve etkileşim sonucu ortaya çıkan yeni yaşantılar ve bu yaşantıların kazandırdığı bakış açılarıyla oluşmaktadır.

Psikolojik dayanıklılık alt boyutları üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, kendini adama, kontrol ve meydan okuma alt boyutlarının, bireylerin bakış açılarını ve algılarını etkilediği görülmektedir. Olumlu bir bakış açısı kazandırmasıyla birlikte, bireyin içinde bulunduğu stres yaratıcı yaşantılar ile etkili bir şekilde baş etmeyi ve stresin etkisinin azalmasını sağlamaktadır (Sezgin, 2012). Problemleri fırsata çevirmeyi ve yaşamını daha etkili bir şekilde sürdürmeyi amaçlayan birey, olumsuz yaşantıları bir tehdit olarak görmemektedir. Çünkü birey her yeni yaşantının yeni bir tecrübe ve değişim getireceğinin bilincindedir.

Psikolojik dayanıklılık alt boyutlarının kullanılmadığı durumlarda, bireyler üzerinde etkisine bakıldığında bir yabancılaşma durumunun söz konusu olduğu görülmektedir. Birey öncelikle kendine, ailesine ve çevresine karşı yabancılaşmakta yani yaşamına yönelik herhangi bir ilgisi veya amacının kalmamasıdır. Karşılaştığı her yaşantıyı tehdit olarak algılamakta ve böylelikle sahip olduğu ruhsal sağlığını kaybetme durumu ile karşı karşıya kalmaktadır. Ve birey artık çevresine, ailesine ve kendi benliğine yabancılaşmıştır (Lambert, Lambert ve Yamase, 2003).

2.6.5. Psikolojik Dayanıklılık Modelleri

2.6.5.1. Kobasa'nın Arabuluculuk Modeli (The Mediation Model): Psikolojik dayanıklılık, yılmazlık, sağlamlık durumları Kobasa (1979)'a göre, stres verici bir duruma yönelik olarak, bireyin bu durumdan kaçmaktan daha ziyade mücadele etmesi, çözüm üretmesi ve bu duruma yönelik var olan problem çözme ve durumu yönetme stratejilerini aktif bir şekilde kullanmasıdır. Birey içinde bulunduğu zorlu durumla başa çıkmaya yönelik destek aramaya odaklanmakta ve uyumunu kolaylaştırmaktadır. Kobasa 'ya göre içinde bulunduğu durumun

çözümüne yönelik destek arayan ve çözüm üreten birey, olumsuz bir sonucu kendi lehine çevirerek bir beceri sergilemektedir.

Birey yaşamı boyunca karşılaştığı her türlü olumlu ve olumsuz durumları bir tecrübe olarak benimsemekte, bunun yanı sıra olumsuz durumları olumluya çevirerek yeni bir bakış açısı kazanmaktadır. Böylelikle olumsuz, stres yaratıcı durumlardan kaçmayan ve aktif bir şekilde başa çıkma stratejilerini kullanan birey, diğer yaşanılacak durumlar için geçmiş deneyimlerini kullanarak önlemini alabilmektedir. Yani bireyin yaşamış olduğu olumlu olumsuz tüm durumlara yönelik olarak ortaya çıkardığı duygu, düşünce ve davranışları diğer olayları da etkilemektedir. Yaşadığı her olayı deneyim olarak karşılayan ve diğer olaylara yönelik olarak önlemini alan birey, psikolojik iyi olma düzeyi ile birlikte dayanıklılık/sağlamlık/yılmazlık düzeyini de artırmakta ve geliştirmektedir. Psikolojik dayanıklılığı/sağlamlığı yüksek olan birey, içinde bulunduğu durum ve koşullar ne olursa olsun, çözüm üretebileceği, kontrol edebileceği ve önleyebileceği inancına sahip bir bireydir.

Bu model yaşanan olumsuz durumları ve bu durumların ortaya çıkardığı stresli yaşantıların çözümüne yönelik olarak sergilenen aktif başa çıkma ve problem çözme stratejilerini kullanarak, olumsuz durumları olumluya çeviren ve sonucunda yeni bir deneyim, bakış açısı, bilgi ve beceri kazanılmasını ifade eder. Bu birey için psikolojik dayanıklılık/sağlamlık açısından bakıldığında ruh sağlığını koruyabildiği ifade edilmektedir.

Kobasa (1979)'a göre psikolojik dayanıklılığa sahip bireyler, yaşantılarında karşılaştıkları tüm durumlara yönelik aktif katılım göstermekte ve bu durumları yaşamlarının bir parçası olarak görmektedirler. Bireyler bu yaşantıları değişmek ve gelişmek için yaşanılması gereken bir deneyim olarak ifade etmektedirler. Her değişim gelişmek için bir ön koşuldur.

2.6.5.2. Brown ve Rhodes'un Kuramsal Modeli; Psikolojik Dayanıklılığı Besleyen Faktörleri Bütünleştirme ve Uyum Gösterme Süreci (The Process of Integrating and Adapting to Factors That Promote Resiliency) : Psikolojik dayanıklılığın artması, gelişmesi, hangi etkenler tarafından nasıl şekilde ve neden kaynaklı olarak beslenip güçlendiğini açıklayan çalışmalara bakıldığında, Brown ve Rhodes (1991) tarafından yapılan psikolojik dayanıklılığı besleyen ve güçlendiren faktörlere yönelik yapmış olduğu araştırmalar karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırmalara göre, riskli bir durum ile karşı karşıya kalan bireylerin, psikolojik dayanıklılıklarının artması, güçlenmesinin temel sebeplerinden biri olumsuz ve işlevsiz bir durumdan kaçmaktan daha ziyade bu durum ile yüzleşme, üzerine gitme ve bu tepkilerin ardından gelen bir uyum sağlama durumudur. Bu modelde psikolojik dayanıklılığı etkileyen çeşitli durumları belirten dokuz unsur açıklanmaktadır. Bu unsurlar *Stres Kaynakları, Aile Yaşantıları, Faktörlerin Değerlendirilmesi, Kişisel Özellikler, Çevresel Koşullar, Uyum,*

İncinmezlik, İşlev Bozukluğu Ve Psikolojik Dayanıklık/Yılmazlık/Sağlamlık şeklindedir (Brown ve Rhodes, 1991; Akt: Bayraklı, 2010).

Stres Kaynakları: Bireyin çocukluk dönemi itibari ile karşı karşıya kaldığı stres verici yaşantıları, durumları belirtmektedir. Birey stres verici bu yaşantılar ile kimi zaman çözüm üretme ve sahip olduğu etkili başa çıkma becerilerini kullanarak üstesinden gelmekte kimi zaman ise problem karşısında olumsuz duygu, düşünce ve davranış sergilemekte ve sonuç olarak incinebilmektedirler.

Faktörlerin Değerlendirilmesi: Stres verici durumlara karşı çözümsüz kalan bireylerin incinebilir olduğu ve olumsuz duygu düşünceye kapıldığı belirtilmektedir. Bu olumsuz durumlarda bireyler, daha önce yaşamış oldukları tecrübelerini yani problemle karşılaştıklarında ürettikleri çözümler ve sahip oldukları problem çözme becerilerini yeniden kullanmaktadırlar. Bunların yanı sıra birey içinde bulunduğu çevresel koşulları, aile yaşantısını ve bireysel özelliklerini göz önünde bulundurarak stres verici duruma yönelik olası çözümleri değerlendirmektedir.

Aile Yaşantıları: Bireyin sahip olduğu becerilerin temelinde olumlu aile yaşantıları ve yetiştirme tarzı yatmaktadır. Olumlu aile yaşantıları ve çocuğun erken bireyselliğinin desteklenmesi gibi durumlar problem durumu ile karşı karşıya kalan bireyin, etkili başa çıkma ve uyum sağlama durumlarını etkilemektedir. Böyle durumlarda özellikle olumlu aile yaşantısına sahip bireyler, aileden destek almakta veya olumlu yaşam deneyimlerinden faydalanmaktadır. Tam tersi olan bireylerde ise yani olumlu aile yaşantıları olmayan, bireyselliğin desteklenmediği ve sağlıksız yetiştirme tarzına sahip olanlar, problemlerle durumlar ile karşılaştıklarında, sahip oldukları olumsuz yaşam deneyimleri, onların çözüm üretme, etkili başa çıkma ve sonrasında sağlanan uyumları için engel oluşturmaktadır.

Kişisel Özellikler: Bireyin sahip olduğu yaşı, cinsiyeti, sağlık durumu, özel ihtiyaç durumları, eğitim durumu, zekâ seviyesi, güçlü ve zayıf yönleri gibi kişisel özellikleri, karşılaşılan stres verici olumsuz durumlara yönelik çözüm üretme ve uyum sağlama üzerinde oldukça etkilidir.

Çevresel Koşullar: Sahip olunan aileden başlayarak, bireyin içinde bulunduğu okul, iş ve diğer çevresel tüm faktörler, karşılaşılan stres verici olumsuz durumlara yönelik çözüm üretme ve uyum sağlama üzerinde etkilidir.

Uyum: Kişisel özellikler, aile yaşantısı/tutumları ve yetiştirme tarzı ile içinde bulunulan çevrenin koşulları bir araya gelerek bireyin duruma yönelik uyum sağlamasını ve uyum sağlama sürecini etkilemektedir.

İncinmezlik: Bireyin sahip olduğu ve deneyimlediği tüm olumlu yaşantılar, yüksek zekâ düzeyi, etkili başa çıkma ve problem çözme becerilerine sahip olma, sahip olunan ve olumlu yönde etkileyen rol modeli, güçlü ve yönlendirici dini ve kültürel inançlar gibi destek mekanizmaları incinmezlik düzeyini etkilemektedir. Bu özelliklere sahip bireyler zorlu durumlar ile etkili bir şekilde başa çıkabilmekte ve incinebilme düzeyini en aza indirebilmektedir.

İşlev Bozukluğu: Etkili başa çıkma ve çözüm üretme becerileri yetersiz olan bireyler, karşılaştıkları bazı zorlu durumlar karşısında çözüm üretme konusunda ne yapacaklarını bilmezler ve herhangi bir tepkide bulunmazlar. Bu tarz durumlarda, bireylerin çözüm üretme ve üstesinden gelmesine engel olan ve işlev bozukluğuna sebep olan olumsuz yaşam deneyimleri, olumsuz aile yaşantısı ve yetiştirme tarzı, olumsuz çevre koşulları, özgüven eksikliği, düşük zekâ seviyesi, beceri yetersizliği gibi olumsuz etkenler, dayanıklığın ortaya çıkmasını ve gelişmesini engellemektedir. Bu etkenler, dayanıklığı ortaya çıkartan faktörlere kıyasla daha ön planda ve baskındırlar.

Dayanıklık/Psikolojik Dayanıklık/Yılmazlık/Sağlamlık: Brown ve Rhodes (1991)'e göre dayanıklık sağlanmadan önce bireyler, karşılaştıkları stres verici olumsuz yaşantıların çözümüne yönelik engelleyici olan ve işlev bozukluğuna yol açan olumsuz etkenleri fark eder ve yeniden düzenlemeye başlarlar. İşlev bozukluğuna sebep olan bu olumsuz etkenlerin yerine, daha olumlu, çözüm üretme ve uyum sağlama odaklı olarak değiştirmektedir. Örneğin bireyin okul, iş ve diğer olumsuz çevre koşullarını değiştirmesi, psikolojik yardım alması, ailesel problemleri yeniden ele alarak ve çözüm odaklı olması gibi durumlar, bireyin dayanıklığını sağlamakta ve geliştirmektedirler. Ve böylelikle işlev bozukluğuna yol açan etkenlerin ortadan kalktığı ve yerini daha işlevsel ve çözümleyici etkenlerin aldığı belirlenmiştir.

2.6.5.3. Masten'in Risk ve Psikolojik Dayanıklılık Modeli (Model of Risk and Resilience): Masten (2001) etkili ebeveynliği, çocukların karşı karşıya kaldığı riskler ve olumsuz durumlar ile sahip oldukları etkili başa çıkma vb. destek mekanizmalarını kullanarak ortaya çıkardıkları olumlu sonuçlar arasındaki arabulucular olarak ifade etmiştir. Yani anne ve babaların diğer görevlerine ek olarak arabuluculuk görevlerinin de olduğu belirtilmiştir. Bu görevin etkili bir şekilde yerine getirilmesi sonucu, çocuğun riskli durum karşısındaki tepkisi ve olumlu sonuç ortaya çıkartma durumu belirlenmektedir. Çocuğun karşılaştığı zorlu yaşantı ve durumlara yönelik olarak, ortaya çıkaracağı olumlu sonuç tamamıyla anne ve babanın arabuluculuk görevine bağlıdır.

Etkili ebeveynlik, çocuğun sahip olduğu olumlu özelliklerin pekiştirilmesini ve geliştirilmesini sağlayarak, çocuğun risk durumunda ortaya çıkaracağı sonucu ve bu sonucun

olumsuz etkilerini hafifletmektedir. Bağımsızlığı, bireyselliği ve diğer tüm gelişim alanlarında desteklenen, olumlu benlik algısı ve öz güveni geliştirilen, yetenek ve ilgileri konusunda motive edilen çocuklar, karşılaştıkları risk içeren durumlarda olumlu sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu sonucu bireyin sahip olduğu bilişsel özellikler de etkilemektedir.

Desteklenen, kabul ve motive edilen bir aile, okul ortamında ve çevrede yetişen bireylerde dayanıklılık düzeyleri de değişkenlik göstermektedir. Bu bireyler riskli durum ve stres verici yaşantıları, bir deneyim olarak belirtmekte ve bu deneyimleri olası diğer durumlarda kullanarak olumlu sonuçlar ortaya çıkarabilmektedirler. Masten (1991) ebeveynliğin arabuluculuk görevini, çocukların ileriki yaşantısını olumlu yönde etkileyen en önemli faktörlerden biri olarak ifade etmiştir. Ona göre bu ebeveynlik rolünün sağlıklı ve yeterli bir şekilde yerine getirilmesi dayanıklılığı/sağlamlığı/yılmazlığı oluşturmakta ve geliştirmektedir.

Masten(1991)'e göre dayanıklılık olağanüstü bir durum olmayıp, bireyin var olan uyum sürecinde yaygın olarak ortaya çıkan bir olgudur.

2.6.5.4. Kumpfer'in Psikolojik Dayanıklılığın Çatısı Modeli (Resilience Framework):

Fiziksel hastalıklar kaynağını ruhsal rahatsızlıklardan almaktadır. İç dünyası ile uyumu bozulan ve ruhsal problemler yaşayan bireyler, zamanla fiziksel rahatsızlıklar ile karşı karşıya kalmaktadır. Yunan tıp anlayışı bu bulguyu desteklemekte ve rahatsızlıkların, kişinin iç dünyasında var olan uyumunun bozulmasından kaynaklı olduğunu ifade etmiştir. Bireyin sahip olduğu tüm olumlu içsel güzellikleri, onun ruhen ve fiziklen daha sağlıklı olmasını sağlamaktadır. Bu model bireyin sahip olduğu içsel dinamikleri ele alarak, dayanıklılığın üç sürecine vurgu yapmaktadır. Dayanıklılığın bu üç sürecini; bireyde var olan kişisel güçler, aile veya iletişim, etkileşim içerisinde olduğu kişilerarası dinamikler ve bireyin içinde bulunduğu çevreden ve toplumun genelinden kaynaklı stres faktörleridir.

Bireyin yaşamını, varlığını daha anlamlı ve değerli kılmak için belirlediği amaçlar, dayanıklılığı geliştiren önemli etkenlerden biridir. Öncelikle çocuklara karar verme ve tercih yapma şansının tanınması ve çocukların daha olumlu deneyimler elde edebilecekleri çevre içerisinde yetiştirilmesi, gerekli takdirde çocukların kendi çevrelerini değiştirme ve düzenlemesinin sağlanması, dayanıklılığın gelişimini olumlu yönde etkilemektedir (Kumpfer ve Summerhays, 2006; Akt: Bayraklı, 2010).

Bilişsel yeniden düzenleme ile stres yaratan duruma yönelik akla ilk gelen ve hissedilen düşüncelere ve duygulara yeni anlamlar yüklenilerek değiştirilmesi ile bu zorlukların üstesinden kolaylıkla gelinebilir. Genel bir ifade ile bireylere "limonları kullanarak limonata yapılabileceği" bilişsel yeniden düzenleme ile öğretilerek, bireyi daha çözüm üretici ve dayanıklı hale getirebilir (Kumpfer ve Summerhays, 2006).

Kumpfer ve Summerhays (2006)'a göre, dayanıklılığı artırmak ve daha dayanıklı bireyler olmalarını sağlamak için, onları belirli alanlarda desteklemek ve geliştirmek gerekmektedir. Bunlar; duygusal (duyguları kontrol ve ifade edebilme), bilişsel (bilgi ve beceri kazandırılması), davranışsal (iyi bir rol model olma ve pekiştirme), manevi (yaşamsal amaç ve içsel kontrol) ve fiziksel (sağlığı koruma, sağlıklı tercihler yapma ve kararlar alma) daha dayanıklı bireyler olmalarını sağlayan alanlardır.

2.7. Psikolojik İyi Oluş

Ruh sağlığı alanına yönelik olarak 1950 yılından önce yapılan çalışmalara bakıldığında, genel olarak anksiyete, depresyon gibi ruh sağlığını olumsuz etkileyen durumlar üzerine odaklanıldığı görülmektedir. Bu tür araştırmalarda ruh sağlığını olumsuz etkileyen durumlar ve nedenleri ele alınmış, iyileştirmeye yönelik deneysel yöntemler kullanılmıştır. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar, ruh sağlığını olumlu şekilde etkileyen öğelerin incelenmesine yönelik ihtiyaç doğurmuştur. Ve böylelikle iyi oluş ve psikolojik iyi oluş gibi ruh sağlığını olumlu etkileyen öğeler üzerinde araştırmalar yapılarak alanyazına kazandırılmıştır (Springer ve Hauser, 2006).

İyi oluş ve psikolojik iyi oluş öğeleri üzerine yapılan iki araştırma alanı ortaya çıkmıştır. Bunlarda ilki 1950'lerde ortaya çıkan ve yaşam kalitesini artırmayı amaçlayan öznel iyi oluş durumudur. Öznel iyi oluş bireyselliği ön planda tutarak, ruh sağlığını olumlu yönde etkilemeyi amaçlamıştır. Bu kavram, mutluluk verici tüm olumlu ve stres yaratan tüm olumsuz durum ve duyguların yokluğuna yönelik bilişsel değerlendirmeleri ve bireye ait öznel duyguları içermektedir. Bireyin yaşamında ortaya çıkan değişiklikler ve gelişmeler ile bağlantılı olan öznel iyi oluş durumu çok boyutlu olmakla birlikte, bilişsel ve duygusal olmak üzere iki ana bileşenden ibarettir. Olumlu ve olumsuz yaşantıların ortaya çıkardığı duyguların tamamı duygusal bileşen içerisinde yer alırken, bu yaşantılara yönelik ortaya çıkan ve oluşturulan algılar bilişsel bileşen içerisinde yer almaktadır (Booker ve Sacker, 2012). Bu alanlarda bir diğeri ise psikolojik iyi oluş durumudur. 1980'li yıllarda deneysel araştırma yöntemleri kullanılarak ortaya çıkmaya başlayan psikolojik iyi oluş durumu, zorlu yaşantılar ile karşı karşıya kalındığında bireyin, bu durumun üstesinden gelmek ve yaşamını daha anlamlı kılmak için var olan potansiyellerini vurgulamaktadır. Bu kavram gelişim psikolojisi teorisine dayanarak açıklanmaktadır. Ruh sağlığını olumlu yönde etkileyen bu iki öğe, yaşam kalitesini artırmak, iyi bir amaç belirlemek, insanın var olan kapasitesini geliştirmek ve en iyi seviyeye çıkarmak için incelemeye alınan hümanistik değerleri içermektedir (Keyes, Shmotkin ve Ryff, 2002).

Psikolojik iyi oluş durumu bireylerin, yaşamları boyunca karşılaştıkları olumlu ve olumsuz tüm yaşantıları kabul edip, farkındalıklarını artırmaları anlamına gelmektedir.

Bireylerin sadece mutlu olmalarından daha ziyade, karşılaştıkları stres yaratan olaylar, acı verici hisler, hayal kırıklığına sebep olan ilişki, iletişim ve başarısızlık, üzüntü gibi olumsuz yaşam deneyimlerini, hayatlarının bir parçası olarak kabul etmeleri, duygularının neden kaynaklı olduğunu fark edip iyi bir şekilde yönetebilmelerini ifade eder. Çünkü olumsuz duyguların yoğun şekilde yaşanması bireyin, bu duyguları kabul ve fark etmekte zorlanmasına sebep olmakta ve bu da psikolojik iyi oluş durumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Psikolojik iyi oluş, bu gibi durumlarda bireyin bir yaşamsal amacının olduğu duygusunu hissetmesini ve yaşamında kontrol sahibi olduğunu fark etmesini sağlar (Huppert, 2009).

Psikolojik iyi oluş; bireylerin kendilerine yönelik olumlu bir bakış açısı oluşturmasını, içinde bulunduğu çevre ile sağlıklı iletişim ve etkileşim kurmasını, sınırlarına yönelik farkındalık oluşturması ve buna göre hareket etmesini ifade eder. Bireyin ihtiyaçları doğrultusunda içinde bulunduğu çevreyi düzenleyebileceğini, sahip olduğu beceri ve yeteneklerini fark edip geliştirebileceğini, bağımsız bir şekilde uyabileceği ve sürdürebileceği kararlar alabileceğini belirtir (Keyes, Shmotkin ve Ryff, 2002).

Psikolojik iyi oluş; bireyin geçmiş ve gelecek yaşantısına yönelik olumlu bir değerlendirme yapması ve bakış açısına sahip olması, yaşamın bir anlam ve amacına yönelik var olan inancı, içinde bulunduğu çevreyi ve kendi yaşantısına yönelik sahip olduğu kontrol edebilme/yönetme becerisi olarak tanımlanmaktadır (Ryff ve Keyes, 1995).

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization) tarafından, iyi oluş kavramı “kişinin yeteneklerini kullanabildiği, günlük yaşamda stres oluşturan durumlarla baş edebildiği, üretken ve verimli bir şekilde çalışarak topluma katkı sağlayabildiği bir refah durumu” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya göre, iyi oluş durumu, kişinin “yalnızca hastalığının veya sakatlığının olmaması değil, fiziksel, sosyal ve ruhsal refah durumudur” (WHO, 2004). Psikolojik iyi oluş kavramı ise, yaşamda karşılaşılan sorunlara karşı mücadeleci olmayı, bireysel gelişimi sürdürmeyi ve geliştirmeyi ifade eder (Akdağ, 2014).

Psikolojik iyi oluşa yönelik yapılan çalışmaların geneli, bu kavramı yaşamın iyi ve kaliteli geçmesi olarak tanımlamaktadırlar. Literatürde, bazı araştırmacıların, psikolojik iyi oluş, iyi oluş, öznel iyi oluş, duygusal iyi oluş, mutluluk, yaşam doyumu ve uyumu kavramlarını benzer anlamda ele aldıkları görülmektedir (Cenkseven ve Akbaş, 2007; Gülaçtı, 2009; Huppert, 2009). Diğer bazı araştırmalarda ise “psikolojik iyi oluş kavramı”, “psikolojik sağlamlık” ve “psikolojik dayanıklılık” kavramları ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Wissing ve Temane, 2008).

2.7.1. Psikolojik İyi Oluş Ve Pozitif Psikoloji: Pozitif psikoloji alan yazının en önemli ve temele aldığı kavramlardan biri de iyi oluş kavramıdır (Seligman, 2011). Bireylerin güçlü

ve olumlu yönlerine odaklanan pozitif psikoloji, var olan potansiyellerini en iyi şekilde kullanmalarını amaçlar. Bireylerin sahip oldukları olumlu benlik algısı ve iyi oluş durumları, yaşamlarında karşılaşılan zorlu durumlara yönelik olumlu bir bakış açısı ve çözüm oluşturmalarını sağlar.

Son yılların alanyazımına bakıldığında, pozitif psikolojiyi daha iyi anlamak ve kavramsallaştırmak için birçok kuram ve model geliştirilmiştir. Bunlardan, Diener (2000)'nin "Öznel iyi oluş" modeli, pozitif ve negatif duyguların, bireyde oluşturduğu olumlu ve olumsuz hisleri yaşamaya yönelik var olan eğilimlerinin ifade etmektedir. Seligman (2003)'nin "Otantik iyi oluş" modeli, olumlu duyguları ve olumlu duyguların, başarı, olumlu ilişkiler, olumlu düşünce ve duygular, olumlu bağlanma gibi iyi oluş durumunun boyutlarını ele almıştır. Fredrickson (2001, 2013)'nin, "Pozitif duyguları genişletme ve inşa etme" modeli, pozitif duyguların bireylerin var olan farkındalıklarını artırarak daha açık, dinamik ve üretici bir zihin yarattığını savunmaktadır. Bu modele göre birey sahip olduğu kaynakları geliştirerek, düşünce ve davranış repertuarını genişletmektedir. Ryff (1995)'in, bireyin psikolojik açıdan işlevselliğini vurgulayan "Psikolojik iyi oluş" modelinde, olumlu duygular ve bu duyguların bireyin üzerinde yarattığı olumlu etkiler açıklanmaktadır. Bireyin içinde bulunduğu sosyal hayatı kabul etmeyi, benimsemeyi ve uyumu açıklayan Keyes (2002)'nin "Sosyal İyi Oluş" modeli, sosyal gelişimi ve işlevselliği vurgulamaktadır (Doğru, 2008).

Psikolojik iyi oluşu pozitif psikoloji açısından ele alan modellerin neredeyse tamamı, olumlu iyi oluş durumlarını vurgulamakta, yaşam doyumu ve işlevsellik kavramlarına açıklık getirmektedirler (Ryff, 1989a; Ryff ve Keyes, 1995). Bu bakış açısına göre psikolojik iyi oluş durumu, bireyin iç görü kazanması, öznel değerlendirme yapması, yaşamdan doyum alarak tam işlevsellik performansı göstermesi ve böylelikle kendini gerçekleştirme olarak tanımlanmıştır. Bireyin tam anlamıyla zihinsel ve fiziksel sağlığa sahip olması olarak kabul edilmekte ve gerçek benliği ile uyum sağlayan, yaşama yeteneği olarak ifade edilmektedir (Ryan ve Deci, 2001).

2.7.2. Psikolojik İyi Oluşu Etkileyen Faktörler: Alanyazı incelendiğinde, psikolojik iyi oluş ve iyi oluş kavramları üzerine yapılan çalışmalarda, psikolojik iyi oluşu, olumlu ve olumsuz yönde etkileyen bazı faktörlerin yer aldığı görülmektedir. Bu faktörlerden; fiziksel ve ruhsal sağlığı korumaya yönelik yapılan aktiviteler, sağlam ve iyi sosyal ilişkiler, sosyal desteğin varlığı, güçlü dini inanca sahip olmak, kadın olmak ve yüksek sosyoekonomik durum olumlu yönde etkileyen faktörler olarak ele alınmıştır (Ryff, 2014; Ryff ve Singer, 2006; İşgör, 2011; Gönener ve ark., 2017; Hüsrevoğlu, 2019). Psikolojik iyi oluşu olumsuz yönde etkileyen faktörler olarak; düşük sosyoekonomik duruma sahip olmak, sosyal desteğin, sağlıklı etkileşim

ve iletişime girebilecek sosyal çevrenin olmaması, çekingen, kaçınmacı kişilik özelliğine sahip olmak, yoğun stres yaratan ortam ve durumlara maruz kalmak, ruhsal sağlığı olumsuz etkileyen travmatik yaşantılar geçirmek vb. açıklanmıştır (Yüzbaşı, 2018).

2.8. İlgili Yayın ve Araştırmalar

Bu başlık altında ülkemizde ve yurt dışında özel eğitime ihtiyaç duyan çocukları olan aileler ile yapılmış olan psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş değişkenlerini içeren, makale, yüksek lisans tezi, doktora tezi vd. yayınlanmış araştırma özetlerine yer verilmiştir.

2.8.1. Yurt İçi Araştırmalar: Türkiye’de psikolojik dayanıklılık kavramı ile ilgili yapılan araştırmaların bazılarında “resiliency” kelimesinin Türkçedeki anlamı “yılmazlık” (Bayraklı, 2010) veya “dayanıklılık” (Karaman, 2018) anlamlarıyla kullanılırken bazılarında ise “sağlamlık” anlamının kullanıldığı görülmektedir (akt. Kaner ve Bayraklı, 2010).

2.8.1.1. Psikolojik Dayanıklılıkla İlgili Yapılan Araştırmalar: Zengin (2013) tarafından yapılan araştırmada, özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip olan ailelerin, algıladıkları sosyal destek, umut düzeyleri ve bir kişilik özelliği olarak ele alınan psikolojik dayanıklılık düzeyleri incelenmiştir. 236 anne ve 175 baba ile yapılan bu araştırmaya toplamda 441 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara Herth Umut Ölçeği, Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu uygulanmış ve ölçeklerden toplanan veriler analiz edilmiştir. Analiz sonucunda anne ve babaların umut düzeylerine göre farklılık göstermediği, psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu elde edilmiştir. Yani psikolojik dayanıklılığa sahip olma durumu, bireylerin umut, sosyal destek, aile ve arkadaş desteği ve diğer destek türlerinin önemli birer yordayıcısı olduğu belirlenmiştir. Diğer bir benzer sonuç ortaya koyan araştırmada ise özel gereksinimli çocuğa sahip olan anne ve babaların psikolojik dayanıklılıklarının yordayıcısı olarak benlik saygısı ve sosyal destek algıları incelenmiştir. Araştırma 205 kadın ve 30 erkek olmak üzere toplam 235 ebeveyn ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen araştırma sonuçları psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile algılanan sosyal destek ve benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ebeveynlerin mevcut psikolojik dayanıklılık düzeyleri, sosyal destek ve benlik saygısını olumlu yönde etkilemektedir. Bireylerin sahip olduğu benlik saygısı ve sosyal destek algıları, psikolojik dayanıklılık düzeylerine göre etkilenmekte ve farklılaşmaktadır (Erkan, 2018).

Akbaş (2015) tarafından yapılan bir araştırmada, özel gereksinimi bulunan çocuğa sahip olan anne ve babaların empati eğilimleri ve psikolojik dayanıklılıkları incelenmiştir. Bu araştırma sonuçlarına göre anne ve babaların psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile empati eğilimleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu bulunmaktadır. Ebeveynlerin psikolojik

dayanıklık düzeyleri empati eğilim düzeylerine göre artmakta veya azalmaktadır. Birden fazla özel gereksinimi bulunan çocuğa sahip olma durumları bu sonuçlardan farklılaşmaktadır.

Psikolojik dayanıklık düzeyleri içinde bulunulan duruma göre değişmekte, bireyin sahip olduğu bazı var olan potansiyelleri etkilemektedir. Örneğin özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmak ani ve beklenmedik bir durum olarak bireyi olumsuz duygu ve düşüncelere itmektedir. Aileler bu durum karşısında tamamen ne yapabilecekleri konusunda çoğunlukla bilgisiz kalmakta ve yoğun endişe duyguları yaşamaktadır. Sahip oldukları problem çözme ve başa çıkma becerileri içinde buldukları durum karşısında çoğunlukla eksik ve yetersiz kalmaktadır. Mevcut psikolojik dayanıklık düzeyleri başa çıkma becerilerini ne düzeyde etkilemekte, kabul ve uyum sürecini nasıl yönlendirmektedir sorusu Pınar (2018) tarafından yapılan tez çalışması ile cevaplanmıştır. Pınar (2018) araştırmasında, zihinsel engelli çocukların annelerinin başa çıkma becerileri ve psikolojik dayanıklık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir.

Özel gereksinimli çocukların bakımı genellikle anneler tarafından karşılanmakta ve bu durumdan kaynaklı annelerin ruh sağlıkları olumsuz etkilenmektedir. Annelerin sahip olduğu psikolojik dayanıklık düzeyleri ve başa çıkma becerilerinin yeterli düzeyde olması, ruh sağlığını olumlu etkilemekte ve anneleri bu süreçte daha da aktif hale getirmektedir. Bu araştırma sonucuna göre annelerin psikolojik dayanıklık düzeyleri, başa çıkma düzeyleri ile orantılıdır. Sahip olunan psikolojik dayanıklık düzeyi arttıkça, zihinsel engelli çocuğa sahip olan annelerin başa çıkma becerileri ile birlikte, kendilik algısı ve sosyal yeterlilik düzeylerinin de arttığı araştırma sonucunda elde edilmiştir (Pınar, 2018).

Bildirici (2014)'e göre, özel gereksinimli çocuğa sahip olmak psikolojik dayanıklık ile birlikte aile yükünü de etkilemektedir. 106 özel gereksinimli çocuğu olan anneler ile yaptığı araştırmada ailelerin eğitim, maddi gelir, özel eğitim dışında başka bir okula gitme, özel gereksinimli çocuğun tanısı vb. demografik değişkenlerinin, psikolojik dayanıklılığı ve aile yükünü etkilediğini elde etmiştir. Kullanılan ölçme araçlarından elde edilen puanlara göre aile yükü puanlarının artması, psikolojik dayanıklılığı azaltabilmektedir. Araştırma sonuçları annelerin mevcut psikolojik dayanıklık düzeyleri ile aile yükleri arasında negatif yönde bir ilişki olduğunu belirtmiştir.

Psikolojik dayanıklık ve psikolojik iyi oluş değişkenlerinin birlikte ele alındığı araştırmada, annelerin öz duyarlılık düzeylerine bakılmıştır. Otizm spektrum bozukluğuna sahip olan çocukların anneleri ile yapılan bu araştırmada 200 annenin veri analiz yorumlanmıştır. Araştırma varsayımına göre, çocuğun birinci dereceden bakım veren kişisi annesi olduğu için, annenin ruhsal açıdan sağlıklı olması çocuğuyla kuracağı sağlıklı iletişim

ve etkileşimi etkilemektedir. Demografik değişkenler olarak ele alınan, annenin yaşı, çocuğun durumundan dolayı destek alıp almaması, organize etme becerisine sahip olma, eğitim düzeyleri, maddi gelir durumları ve ne kadar süredir özel eğitim hizmetinden yararlanıyor olması, psikolojik dayanıklılık, psikolojik iyi oluş ve öz duyarlılık değişkenlerini pozitif yönde etkilemektedir. Araştırma sonuçlarına göre psikolojik dayanıklılık ölçeğinden alınan puanlar arttıkça, annelerin öz duyarlılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri de artmaktadır (Ektaş, 2017). Bozkurt (2019) tarafından otizm tanısı üzerine yapılan bir diğer araştırmada ise annelerin başa çıkma becerileri ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri incelenmiştir. Otizm tanısı almış 3-18 yaş aralığında bulunan çocukları olan anneler ile yapılan bu araştırmada otizm spektrum bozukluğu belirtilerinin şiddetine göre psikolojik dayanıklılık ve başa çıkma düzeyleri karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgularda, otizm spektrum bozukluğu belirtilerinin şiddetine göre, annelerin mevcut psikolojik dayanıklılık ve başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Bayraklı (2010) engelli çocuğu olan 257 ve engelli çocuğu olmayan 234 anne ile yaptığı araştırmasında yılmazlığa etki eden değişkenleri incelemiştir. Katılımcılara uygulanan, “Anne Yılmazlık Ölçeği”, “Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği” ve “Yenilenmiş Anne-Baba Sosyal Destek Ölçeği ”den elde edilen verilerde engelli çocuğa sahip olan ve olmayan annelerin demografik değişkenlere karşılaştırılması yapılmıştır. Her iki grupta da yılmazlık düzeyi, sosyal destek tarafından düşük düzeyde ve olumlu yönde, problem odaklı başa çıkma becerisinin yüksek düzeyde ve olumlu yönde etkilenmiştir.

Psikolojik dayanıklılık üzerine yapılan bir diğer araştırma ise görme engelli çocuğa sahip anneler üzerinedir. Bu annelerin yılmazlık özellikleri bazı demografik değişkenleri ile yılmazlık düzeyi karşılaştırılmıştır. Araştırmaya katılan 305 anneye “Anne Yılmazlık Ölçeği” uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre, annenin birden fazla özel gereksinimli çocuğa sahip olması, yılmazlık düzeyini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca annenin maddi geliri yılmazlığı olumsuz etkileyen demografik değişkenden biridir. Annelere gerekli desteğin sağlanması, çocuğun gereksinimlerine yönelik bilgi ve becerilerinin artması için verilen eğitim hizmetleri, yılmazlığın olumlu yönde etkilenmesini sağlayacak araştırma önerilerindedir (Taşdemir, 2013)

Aydın ve Egin (2018) “Zihin Engelli, Serebral Palsili ve Otizmlili Çocuk Ebeveynlerinin Psikolojik Dayanıklılıkları ile Ebeveynlik Algularının Karşılaştırılması” üzerine yaptığı araştırmasında çoğunluğu anneler olmak üzere toplamda 334 ebeveyninden elde edilen verileri incelemiştir. Katılımcılara ” Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı Ölçeği” ile “Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği” uygulanmıştır. Araştırma sonucunda psikolojik dayanıklılık

düzeylerinin cinsiyet ve engel türü değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği ancak ebeveyn türüne göre anlamlı düzeyde bir farklılık gösterdiği elde edilmiştir.

2.8.1.2. Psikolojik İyi Oluşla İlgili Yapılan Araştırmalar: Alinyazına baktığımızda Türkiye’de özel gereksinimli çocuğa sahip anne ve babalar ile psikolojik iyi oluş üzerine yapılan araştırmaların sınırlı sayıda olduğunu görmekteyiz. Yapılan araştırmaların geneli zihinsel engelli ve otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocuklara sahip anneler ile yapılmıştır. (Duygun, 2001; Kaner, 2004; Özkan, 2002).

Bora ve Özkardaş (2021) Otizm Spektrum Bozukluğu ve Down sendromlu çocuğa sahip olan ailelerde, sosyal destek algısı ve aile işlevselliğinin psikolojik iyi oluş üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığını araştırmıştır. Toplamda 166 anne ve babayla yapılan bu araştırmada katılımcılara “Kişisel Bilgi Formu”, “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği”, “Yenilenmiş Anne Baba Destek Ölçeği” ve “Aile Değerlendirme Ölçeği” uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda, anne ve babaların psikolojik iyi oluş düzeylerinin artması, algıladıkları sosyal destek ve işlevselliği ile doğru orantılıdır. Psikolojik iyi oluş düzeyleri ve algıladıkları sosyal desteğin, cinsiyet ve engel türü değişkenine göre anlamlı düzeyde bir farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Annelerin iyi oluş düzeyleri babalara göre daha düşük; Down tanılı çocuğa sahip olan babaların sosyal destek algısı, otizm tanılı çocuğa sahip olanlara kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Psikolojik iyi oluş üzerine yapılan bir diğer araştırma, Duran ve Barlas (2014) tarafından, psikolojik iyi oluş, tükenmişlik ve öz duyarlılık düzeylerini etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla, zihinsel yetersizlik tanısına sahip çocukları olan anne ve babalar ile gerçekleştirilmiştir. 101 katılımcı ile gerçekleştirilen bu araştırmada “Kesitsel Yöntem” tipi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda zihinsel engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin psikolojik iyi oluş ve duygusal tükenmişlik düzeyleri yüksek, öz duyarlılık düzeyleri orta seviyede saptanmıştır. Anne ve babaların eğitim durumlarının, mevcut psikolojik iyi oluşlarında, bunun yanı sıra maddi gelir durumlarının da duygusal tükenmişlik düzeyleri üzerinde önemli farklılıklar ortaya koyduğu ortaya çıkmıştır. Anne ve babaların iyi oluşları ile duygusal tükenmişlik düzeyleri arasında negatif, öz duyarlılık düzeyleri arasında ise pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Araştırmacı, elde edilen bulgulara yönelik olarak, düşük düzeyde iyi oluş ve öz duyarlılığa sahip olan anne ve babaları, psikoeğitim programları ile desteklenmelerini önermiştir. Buna ek olarak düşük eğitim düzeyi bulunan ebeveynlere verilen psiko-eğitim programları ile iyi oluş düzeylerinin arttırılabileceği ifade edilmiştir.

Tümlü ve Çapan (2018) araştırmasında, özel gereksinimli ve sağlıklı çocuğa sahip olan anne-babalar üzerinde, “psikolojik iyi oluş” ve “duygusal sağrlık” özelliklerini incelemiştir,

326 katılımcı ile yaptığı araştırmasında bu iki grubu demografik değişkenler açısından karşılaştırmıştır. Araştırma sonucunda, engelli çocuğa sahip ebeveynlerin duygusal sağrlık durumları diğer ebeveynlere oranla oldukça yüksek çıkmıştır. Ebeveynlerin duygularını anlama ve ifade etmede zorluk yaşadığı, bu durumun psikolojik iyi oluş ve duygusal sağrlık ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Her iki gruptaki annelerin duygusal sağrlık düzeyleri arttıkça, psikolojik iyi olma düzeylerinin azaldığı, babalarda ise anlamlı bir ilişkinin olmadığı saptanmıştır. Araştırmanın geneline baktığımızda, özel gereksinimli çocuğa sahip olma durumu, ebeveynleri ruh sağlığı yönünden zorlamakta, psikolojik iyi oluşlarını azaltmakta ve duygusal sağrlık düzeylerini artırdığını görmekteyiz.

Özel gereksinimi bulunan anne ve babaların psikolojik iyi oluşları, pozitif duygu düzeyleri, yaşam doyumları ve iyimserlik düzeylerini artırmaya yönelik yapılan araştırmalarda psikoeğitim ve psikolojik destek programlarının etkisinin olduğu belirlenmiştir (Vural, 2010; Duran ve Barlas 2014; Avşaroğlu ve Okutan 2018).

Hafif düzeyde zihinsel engeli bulunan çocuğa sahip annelerin pozitif duygu, iyimserlik ve umutsuzluk düzeylerine yönelik Psikolojik Destek Programı'nın etkisini incelemeyi amaçlayan araştırmada, araştırmacı tarafından geliştirilen destek eğitim programı 15 oturum olarak uygulanmıştır. Deney ve kontrol gruplarına destek eğitim öncesi ve sonrasında ön test ve son test olarak belirlenen ölçekler verilmiştir. Araştırma sonucunda uygulanan Psikolojik Destek Programı'nın, zihinsel yetersizlik tanısı olan çocuklara sahip annelerde, olumlu duyguları pozitif yönde etkilediği, umutsuzluk ve iyimserlik düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı belirlenmiştir (Vural, 2010).

2.8.2. Yurt Dışı Araştırmalar

2.8.2.1. Psikolojik Dayanıklıkla İlgili Yapılan Araştırmalar: Mccue (2011) tarafından maddi yetersizliği bulunan, zihinsel yetersizlik tanısı almış çocuğa sahip olan Afrika kökenli aileler üzerinde, psikolojik dayanıklılık ve yaşam deneyimleri araştırılmıştır. Yeni bir teori oluşturmayı amaçlayan araştırmacı, katılımcıları on iki bireysel ve dört gruba ayırarak görüşmelerini yapmış ve gerekçeli teori yöntemi kullanarak verilerini analiz etmiştir. Analiz sonuçlarında psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumları arasında anlamlı ilişki olduğu, yeni oluşturulan teorinin olumlu anlam yükleme, iletişim türleri ve mevcut ve genel inançlar olmak üzere üç boyuttan oluşturulduğu görülmektedir. Araştırmada oluşturulan teori; olumsuz durum ve düşüncelere yeniden anlam yükleme, yeni bir bakış açısı oluşturma, ailenin nasıl bir yapıya sahip olduğu, iletişim ve etkileşim yaklaşımlarını aile kavramı çerçevesinde açıklanmaktadır. Bu kültüre mensup olan aileler üzerinde yapılan bir diğer araştırmada ise bekâr annelerin yılmazlığı ele alınmıştır. Araştırma sonuçlarına göre bekâr annelerin sahip oldukları mevcut

yılmazlık düzeylerinin ve dini inançlarının, zorlu yaşantılar ile başa çıkmada önemli role sahip olduğu ayrıca kiliseye giderek dini görevleri yapmanın, sosyal destek kaynağı olarak görüldüğü ortaya çıkmıştır (Brodsky, 2000).

Psikolojik dayanıklılık üzerine yapılan diğer bir araştırmada ise Budds (2010) dini inancı Hristiyan olan ve otizm spektrum bozukluğuna sahip çocukları bulunan aileleri incelemiştir. Bu araştırma, ailelerin başa çıkma becerileri ve psikolojik dayanıklılıklarına odaklanarak hem aileye hem de özel gereksinimi bulunan çocuğun eğitimden sorumlu olan uzmanlara fırsatlar ve öneriler sunmayı amaçlamıştır. Bu dine mensup olan ailelerin, dua etmeleri ve dini görevlerini yerine getirmeleri zorlu yaşantılar ile mücadele etmede önemli desteği sağladığı belirlenmiştir. Çocukların eğitimi ve ailelerin yılmazlık düzeylerinin olumlu yönde etkilenmesi ve gelişmesi için uzmanlarla kurulan işbirliğinin oldukça önemli olduğunu ifade etmiştir. Araştırmacı, uzmanlar tarafından aile ile iş birliği yapılarak öğrencilere yönelik hazırlanan eğitsel planlamaların, Hristiyanlık inancına göre şekillendirilmesi, ailelerin çocuklara daha faydalı olması konusunda önemli önerileri sunmuştur.

Heiman (2002) araştırmasında, zihinsel, fiziksel veya ÖÖG (özel öğrenme güçlüğü) yetersizliği bulunan çocuklara sahip anne ve babalarda yılmazlık durumları ve bu kişisel özelliğin nasıl ortaya çıktığı sorusunu cevaplamaya çalışmıştır. Katılımcılara doğum öncesi ve şuan ki duruma yönelik var olan endişeleri, destek kaynakları ve tepkileri sorulmuş, geleceğe yönelik var olan beklentilerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda anne ve babaların yılmazlık düzeylerini etkileyen en önemli faktörlerin; eşlerin birbirini destekleyici ve iyileştirici olumlu bir ilişki kurmak, çevre ile açık ve etkili iletişim sağlamak, psikolojik destek almak ve olumlu anne- baba duygusunu geliştirmeye çalışmak, olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların çoğu yılmazlık düzeylerini, sevgi, saygı, güçlü olma ve kabullenme olarak ifade etmiştir. Özetle engelli çocuğa sahip olmanın getirdiği maddi ve manevi zorluklara, çocuğun kabul edilmesine yönelik aile içinde oluşan çatışmalara rağmen anne ve babaların yılmaz olduğu ve güçlü, iyimser tepki verdikleri söylenebilir

Van Riper, Ryff ve Priadham (1992) araştırmasında engelli çocuğu olan ve olmayan ailelerini yılmazlık düzeylerine göre, gerekli işlevleri yerine getirme bakımından karşılaştırmış, engel türü olarak Down sendromu bulunan çocuk ailelerini incelemiştir. Araştırma sonucuna göre iki grup arasında önemli düzeyde bir farklılık olmadığı, Down sendromlu çocuğa sahip olan ailelerin gerekli işlevleri başarılı bir şekilde yerine getirdikleri ve yılmaz oldukları elde edilmiştir.

Yılmazlığı etkileyen faktörler üzerine yapılan araştırmalarda, içinde yaşadıkları kültür, ekonomik durum, dini inanç ve alınan desteğin etkili olduğu görülmüştür. Li-Tsang, Yau ve

Yuen (2001) yılmazlığı etkileyen faktörleri özel gereksinimi bulunan çocukları olan aileler üzerinden incelemeyi ve ebeveynlerin bu durum ile nasıl etkili bir şekilde başa çıktıklarını açıklamayı amaçlamıştır. Elde edilen bulgularda ailelerin özellikle çocuğa bakım veren birincil kaynakların, çocuğu kabul eden ve duruma uyum sağlayan, kendine güvenen, olumlu bakış açısına sahip, eğitilmiş, şimdiki zaman odaklı, sorumluluk duygusu gelişmiş ve çocuğun doğumundan itibaren sürece aktif bir şekilde katılım gösteren bireyler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca uzman yardımı alması gerektiğine inanan, gerekli bilgileri uzmanlardan alan ve uzmanlar ile iş birliğine sıcak bakan bireyler olduğu araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Araştırmanın bir diğer sonucu ise, anne ve babaların sahip olduğu yılmazlık ve kabul düzeyi ile çocuğun engel düzeyi arasında çok düşük düzeyde bir ilişkinin olmasıdır.

Kaur (2015) özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerde psikolojik dayanıklılık değişkenini ele aldığı araştırmasında, zihinsel engelli çocuğa sahip olan ailelerin öncelikle çocuğun doğumundan itibaren zorlandıklarını ve bu durumun uzun süre devam ettiğini belirtmiştir. Bu aileler bu süreçte ek desteğe ihtiyaç duymakta ve içinde buldukları duruma yönelik çözüm üretmeye çalışmaktaydılar. Öncelikle çocuğun kabul edilmesi, uyum sağlama süreci, çocuğa yönelik aidiyet duygusu, sosyal baskıdan kurtulması ve toplum tarafında kabul edilmesine yönelik oluşan düşünceler ve bu düşüncelere yönelik çözüm üretmeleri, ailelerin psikolojik dayanıklılıklarının daha da artırdığı görülmektedir.

Willis (2006), Otizm spektrum bozukluğuna sahip çocukları olan ailelerin psikolojik dayanıklılık düzeylerini belirlemek amacıyla yaptığı araştırmasında bireylerin var olan mevcut psikolojik dayanıklılıklarının, olumsuz duygu ve yaşantıların bireyde bıraktığı etkiyi azalttığını ve önlediğini belirtmiştir.

2.8.2.2. Psikolojik İyi Oluşla İlgili Yapılan Araştırmalar: Birey doğduğu andan itibaren mevcut bir psikolojik iyi oluş düzeyine sahiptir. İçinde bulunduğu aile, çevre ve maruz kaldığı yaşantılar bireyin iyi oluş düzeyini etkileyen faktörlerdendir. Literatürde araştırma kapsamında ele alınan ebeveynler üzerine yapılan psikolojik iyi oluş düzeylerini belirleyen araştırmalarda, özel gereksinimli çocuğa sahip olma durumu, anne ve babaların psikolojik iyi oluşları için risk taşımaktadır (Dellve vd., 2015; Ha vd., 2011; akt. Engin, 2019).

Psikolojik iyi oluş, psikoeğitim programlarının yanı sıra, ebeveynlerin algıladığı sosyal destek düzeylerinden de etkilenmektedir. Öyle ki özel gereksinimli çocuğa sahip olan anne ve babalarda psikolojik iyi oluşun olumlu yönde etkilenmesi, algılanan sosyal destek düzeyleri ile doğru orantılı olduğu tespit edilmiştir (Ekas, Lickenbrock ve Whitman, 2010). Özel gereksinimli çocuğa sahip olan ebeveynlerin eşinden, arkadaş ve diğer aile üyelerinden aldığı

sosyal destek düzeyi, onların yaşam doyumları ve psikolojik iyi oluş düzeylerini olumlu yönde etkilemektedir.

Shapp (1992) psikolojik iyi oluş üzerinde yaptığı araştırmasında özel gereksinimli çocuğa sahip anne ve babaların, durumu kabul etme ve uyum sağlama durumlarını ele almıştır. Araştırmada, çocuğun özel durumunu üç yıldan fazla olmak üzere kabul etmeyip sorgulayan ve suçlu arayan annelerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin oldukça düşük olduğu, durumu kabul edip ve çözüm arayan babaların ise iyi oluş düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kamei (2013) psikolojik iyi oluş düzeyini, yetersizliği bulunmayan veya otizm dışında başka bir yetersizliği bulunan çocukların anneleri ile otizm tanısı almış çocukların anneleri üzerinde araştırmıştır. Araştırma sonucunda, otizm tanısı bulunan çocuğa sahip olan annelerin diğer annelere kıyasla daha yoğun stres yaşadıkları ve psikolojik iyi oluş durumlarının daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Bir diğer araştırmada, gelişim yetersizliği tanısına sahip çocukların aileleri araştırılmış, ailelerin psikolojik iyi oluş düzeyleri, yetiştirme tarzları, çocuğa yönelik tutumları, duruma yönelik başa çıkma becerileri ve kişilik özellikleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda ailelerin duygu odaklı yaklaşıma kıyasla sorun odaklı yaklaşımı kullandıkları ve iyi oluş düzeylerinin baş etme becerilerini kullanmaya teşvik ettiği belirlenmiştir (Glidden, Billings ve Jobe, 2006).

Aile bireylerinin, aile içerisinde herhangi bir yetersizliğe sahip olan bireyin varlığı ile hem evlilik hem de anne ve babalık ilişkileri, bunun yanı sıra psikolojik iyi oluş düzeyleri olumsuz yönde etkilenmektedir. Booker ve Sacker (2012) bu duruma yönelik olarak yaptığı araştırmasında özel gereksinimi bulunan çocuğa sahip olan anne ve babalar ile sağlıklı çocuğu bulunan anne ve babaları psikolojik iyi oluş yönünden karşılaştırmıştır. Karşılaştırma sonucunda, özel gereksinimi bulunan çocuğa sahip olan ailelerin, sağlıklı çocuğa sahip olan ailelere kıyasla iki kat daha fazla ruhsal ve fiziksel sağlık problemleri yaşadığı ve iyi oluş düzeylerinin oldukça düşük olduğu elde edilmiştir. Özellikle evde bakım hizmetine muhtaç olan çocuğa sahip ailelerin psikolojik iyi oluşlarının diğer ailelerden çok daha düşük olduğu belirlenmiştir. Diğer bir karşılaştırılmanın yapıldığı araştırmada benzer sonuçlar elde edilmiştir. Özel gereksinimli çocuğa sahip olan annelerin iyilik hallerinin sağlıklı çocuğa sahip olan annelerden daha düşük olduğu, annelerin babalara kıyasla etkilenme düzeylerinin daha fazla ve hissedilen duyguların daha yoğun olduğu araştırma bulgularındandır (Hirst, 2005).

Anne ve babaların iyilik hali çocuklarının durumlarına yönelik olarak değişmektedir. Örneğin sağlıklı çocuğa sahip olan ailelerin iyi oluş düzeyleri ile özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin psikolojik iyi oluş düzeyleri farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma özel gereksinim türlerine göre de değişmektedir. Örneğin hafif düzeyde zihinsel veya fiziksel yetersizliği

bulunan çocuklara sahip aileler ile ağır engel düzeyine sahip çocukları olan ailelerin iyi oluş düzeyleri de farklılık göstermektedir. Ağır düzeyde engeli bulunan çocuğun doğumuyla birlikte başlayan olumsuz duygu ve düşünceler, çocuğun büyümesiyle birlikte daha da amaçsız ve bilinçsiz bir şekilde artırdığı hareket ve sesleri, ailelerin bu olumsuz his ve düşüncelerini artırmaktadır. Bu durumun psikolojik iyi oluşu ne denli azalttığını belirlemeyi amaçlayan Werner ve Shulman (2013) zihinsel engelli, bedensel engelli ve otizm spektrum bozukluğuna sahip çocukları olan anne ve babalar ile araştırmasını yapmıştır. Araştırma sonucunda, otizm tanısı bulunan çocuk ailelerinin psikolojik iyi oluş düzeylerinin düşük düzeyde, diğer tanıya sahip çocuk ailelerinin ise normal düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Zihinsel engelli bireye sahip olmak, aile içerisinde yoğun strese ve kaygıya sebep olmaktadır. Bu durumla baş edebilmek, çözüm yolları aramak psikolojik iyi oluşu ve psikolojik sağlığı korumada oldukça önemlidir. Ailelerin psikolojik iyi oluş ve sağlıklarını korumaya yönelik olarak kullandıkları duygu odaklı veya problem odaklı başa çıkma tarzları, beraberinde stres ve kaygıyı da azaltmaktadır. Problem odaklı başa çıkma tarzını benimseyen ailelerin psikolojik iyi oluş ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin, duygu odaklı başa çıkma tarzını kullanan ailelere kıyasla daha yüksek olduğu, stres düzeylerinin daha düşük olduğu ve çocuk ve aile üyeleriyle kurulan iletişimin daha kaliteli olduğu ortaya çıkmıştır (Kim, Greenberg, Seltzer ve Krauss, 2003).

Özel gereksinimli çocuğa sahip olan bireyler yaşadıkları sıkıntılar ve psikolojik zorlanmalardan kaynaklı olarak kendilerini dış çevreden soyutlamakta ve yalnız hissetmektedirler. Bu durum da psikolojik iyi oluşu olumsuz yönde etkilemektedir (Oelofsen ve Richardson, 2006).

3. BÖLÜM YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeline, evren ve örnekleme, veri toplama araçlarına, verilerin toplanmasına ve analizine yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu Araştırmada Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocukları Olan Ailelerin Psikolojik Dayanıklılık ve Psikolojik iyi olma düzeyleri incelenecektir. Nicel verilerin kullanıldığı bu çalışmada tarama modellerinden biri olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli iki veya ikiden daha fazla değişken arasında paralel bir değişikliğin olup olmadığını amaçlayan bir yaklaşımdır (Karasar,2014). Bu yaklaşımla varlığı kanıtlanmış bir durumun herhangi bir değişme, değiştirme durumu olmadan bazı değişkenler açısından aralarında bulunan ilişkiyi saptamak, anlamak ve açıklamak amacı ile kullanılmaktadır. (Cresswell, 2012). Çalışma grubu, seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden, uygun örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Kazara ya da elverişli örnekleme ismi ile de anılan bu örnekleme yönteminde zaman, para ve işgücü kaybını önlemeyi ve araştırmanın amacına uygun gruba ulaşmayı temel amaç edinilen bir yöntemdir (Büyüköztürk ve ark., 2010)

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Bursa’ da bulunan Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezlerinde eğitim gören çocukları olan ebeveynler oluşturmaktadır. Bu çalışmada örneklem yöntemi olarak rastgele (basit) örneklem seçim yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda Bursa iline bağlı Nilüfer, Osmangazi ve Yıldırım Rehberlik ve Araştırma Merkezi’nden alınan görüşler doğrultusunda bölgedeki yüksek, orta ve düşük sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencileri temsil edecek şekilde belirlenen 9 Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde eğitim gören öğrencilerin ailelerinden oluşmaktadır. Her üç ilçeden 3’er yüksek, 3’er orta ve 3’er düşük sosyo-ekonomik düzeyi temsil ettiği kabul edilen Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon merkezleri seçilmiştir.

Çalışmanın geçerlilik ve güvenilirlik bakımından anlam kazanabilmesi için evren ve örneklem hesaplaması Tabachnick& Fiedell (2007)’ e göre yapılmaktadır. Bu yöntemle göre kullanılacak ölçeklerin değişken sayısının 8 katının 50 fazlası, evren ve örneklem sayısını vermektedir. Buna göre kullanacağımız ölçeklerin değişken sayısı 29 ve toplamda elde edeceğimiz sayı en az 282’dir.

Gönüllülük esasına bağlı kalınarak, araştırmaya toplamda 300 ebeveyn katılmış ve bu ebeveynlerin 156’sı kadın (% 52) ve 144’ü (% 48) erkektir. Araştırmaya katılan katılımcıların

yaşları 18-66 arasında değişmektedir ($\bar{X}=37.59$; $SS=7.78$). Araştırma grubunun demografik özelliklerine ilişkin betimsel istatistik değerleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3

Araştırma grubunun demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzdelik değerleri

Demografik Özellik	N	%	
Cinsiyet	Kadın	156	52
	Erkek	144	48
Eğitim Durumunuz	Ortaokul ve altı	115	38,5
	Lise	104	34,8
	Üniversite	68	22,7
	Yüksek Lisans ve Üstü	12	4
Medeni Durumunuz	Evli	238	79,3
	Boşanmış	42	14
	Dul	10	3,3
	Ayrı yaşıyor	10	3,3
Yaşanılan yer	İl/ Büyükşehir	216	72
	Kasaba/ İlçe	52	17,3
	Köy	32	10,7
Aile Gelir Durumu	1000 TL ve altı	25	8,4
	1001 -3000 TL	113	37,8
	3001 TL ve üstü	161	53,8
Gelir Memnuniyeti	İyi	91	30,3
	Orta	173	57,7
	Kötü	36	12
Rahatsızlık Durumu	Var	38	12,7
	Yok	262	87,3
Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuk Sayısı	1	282	94
	2	16	5,3
	3	1	0,3
	4	1	0,3
Çocuğun İhtiyaç Durumu	Zihinsel Engelli	82	27,4
	Bedensel Engelli	52	17,4
	Zihinsel ve Bedensel	61	20,4

	Dil Konuşma Bozukluğu	76	25,4
	Özel Öğrenme Güçlüğü	28	9,4
Çocuğun Cinsiyeti	Kız	117	39,0
	Erkek	183	61,0
Çocuğun Engel Düzeyi	Hafif	66	22,1
	Orta	158	53,0
	Ağır	74	24,8
Eğitim Süresi	1 Yıldan az	73	24,3
	1-2 yıl	82	27,3
	2-4 yıl	69	23,0
	4-6 yıl	29	9,7
	6 yıl ve üzeri	47	15,7
Ortaya Çıkış Zamanı	Doğuştan	116	38,7
	Daha Sonra	184	61,3
Geç Kalındığını Düşünme	Evet	162	54,4
	Hayır	98	32,9
	Bilmiyorum	38	12,8
Toplam		300	100

Tablo 3’de araştırma grubunun demografik özelliklerine ilişkin verilen frekans ve yüzdelik değerleri incelendiğinde, katılımcıların cinsiyete göre dağılımlarının hemen hemen eşit olduğu görülmektedir. Eğitim durumu bakımından ilkokul ve altı (%38.5) eğitim görmüş katılımcılar diğer katılımcılardan fazladır. Katılımcıların çoğunluğu evli (%79.3), ağırlıklı olarak (%72) İl ve Büyükşehirlerde yaşamakta, aile gelir (%37.8) ve gelir memnuniyeti (%57.7) bakımından orta sosyoekonomik düzeyde olduklarını belirtmektedirler. Katılımcıların çoğunluğunda herhangi bir rahatsızlık durumunun olmadığı (%87.3), çoğunluğunda özel eğitime ihtiyaç duyan tek çocukları olduğu (%94), çocuğun ihtiyaç durumunun ağırlıklı olarak zihinsel engelli (%27.4) ve erkek (%61) olduğu görülmektedir. Örneklem kapsamındaki Rehabilitasyon merkezlerinde eğitim gören çocukların çoğunluğunda engel düzeylerinin orta (%53), eğitim sürelerinin 1-2 yıl arasında (%27.3), ortaya çıkış zamanının daha sonra (%61.3) olduğu ve ailelerin yarıdan fazlasında (%54.4) eğitime geç kaldıklarını düşündükleri, araştırma kapsamında kullanılan ölçme araçları vasıtası ile elde edilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada katılımcılara yönelik kişisel bilgiler elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulan Kişisel Bilgi formu, Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerini belirlemek amacıyla Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (PDÖ) , Psikolojik İyi Oluş Düzeylerini ölçmek için ise Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (PİÖÖ) kullanılmıştır.

3.3.1. Demografik Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından katılımcıların kişisel bilgilerine ulaşmak amacıyla oluşturulan bu formda, katılımcıların cinsiyeti, yaşı, ailede özel eğitime ihtiyaç duyan çocuk sayısı, çocuğun engel durumu, ne kadar süredir eğitim gördüğü, engel durumunun ne zaman ortaya çıktığı ve katılımcının eğitim durumu gibi sorular yer almaktadır.

3.3.2. Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (Psychological Hardiness Scale): Psikolojik Dayanıklılık düzeyini ölçmek amacıyla Kobasa (1979) tarafından geliştirilmiş olan PDÖ'nün Türkçe 'ye uyarlanması Işık (2016) tarafından yapılmıştır. 21 madde ve 3 alt boyuttan (meydan okuma, kendini adama ve kontrol) oluşan, 5'li likert tipinde puanlanan öz-bildirim türünde bir ölçme aracıdır. PDÖ'de tüm alt boyutlar 7'şer maddeden oluşmaktadır. PDÖ'nün iki maddesi ters puanlanmaktadır. Ölçekten elde edilen yüksek puanlar, psikolojik dayanıklılık düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Uyarlama çalışmasında uygulanan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ($\chi^2/df= 2,76$; GFI= . 89; RMR= .06; CFI=.91; RMSEA= .06) kabul edilebilir uyum göstermiş, Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları da ölçek geneli ($\alpha=76$) için iyi, alt boyutlar için (kendini adama $\alpha=62$; kontrol $\alpha=69$ ve meydan okuma $\alpha=74$) orta ve iyi düzeyde bulunmuştur.

Bu araştırmada öncelik olarak PDÖ'nün Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocukları Olan Aileler için kullanılmasının uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla DFA yapılarak, bu ölçeğin bu gruptaki geçerliği incelenmiştir. Literatüre baktığımızda CFI (Comparative Fit Index), GFI (Goodness-Of-Fit Index) RMR (Root Mean Square Residual) ve RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation) gibi uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olması DFA için ön koşuldur. Schermelleh-Engel ve Moosbrugger (2003)'e göre DFA'nın kabul edilebilir olarak değerlendirilmesi için GFI'nin .90- .95 , CFI'nin .95-.97 , ve RMSA'nın .05-.08 arasında olması gerekmektedir. Jöreskog ve Sorbom (1993)'e göre hesaplanan χ^2/df oranının 5'ten küçük olması, GFI ve CFI değerlerinin. 90'dan yüksek olması, RMR ve RMSEA değerlerinin ise .05'ten düşük bulunması, model veri uyumunu göstermektedir. Ayrıca GFI'nin .85'ten, RMR ve RMSEA değerlerinin .10'dan düşük çıkması, model-veri uyumu için kabul edilebilir alt sınırlar olarak belirlenmiştir (Anderson ve Gerbing, 1984; Cole, 1987). Üç alt boyutu olan PDÖ'nün yapısını doğrulamak amacı ile uygulanan DFA sonucunda yapıya ilişkin

uyum indeksleri $\chi^2/df=2.17$, CFI=.85, GFI=.83, RMR=.05 VE RMSEA=.08 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırmada kullanılan Psikolojik Dayanıklık Ölçeği (PDÖ)'nün güvenilirlik için hesaplanan Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı ölçeğin tamamı için ($\alpha=0,89$), alt boyutlarında ise kendini adama ($\alpha=61$), kontrol ($\alpha=80$) ve meydan okuma ($\alpha=82$) olarak yüksek düzeyde güvenilirliği olduğu bulunmuştur.

3.3.3. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (Psychological Well Being Scale): Psikolojik iyi oluş düzeyini değerlendirmek için Diener ve ark. (2009) tarafından geliştirilmiştir. 8 maddeden oluşan bu ölçek “Kesinlikle katılmıyorum” ile “Kesinlikle katılıyorum” arasında değişen 7’li likert kullanılarak puanlamaktadır. Ölçekten alınan puanın yüksekliği kişinin birçok psikolojik kaynak ve güce sahip olduğunu göstermektedir. Türk kültürüne uyarlama çalışması Telef (2013) tarafından yapılmaktadır. Bu ölçek için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı .80 olarak hesaplanmıştır. Açıklayıcı faktör analizi (AFA) sonucuna göre toplam açıklanan varyansın %41.94 olduğu saptanmıştır. Bu bulgu ölçeğin genel bir faktöre sahip olduğunu da göstermektedir. Tek faktörlü ölçeklerde açıklanan varyansın %30 ve daha fazla olması yeterli görülmektedir (Büyüköztürk, 2010; Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010). Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonucunda modele ilişkin uyum indeksleri incelendiğinde ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranının ($92.90/20= 4.645$) 5’in altında yeterli düzeyde bir değere sahip olduğu görülmüştür. Diğer uyum indeksleri incelendiğinde RMSEA= 0.08, SRMR= 0.04, GFI= 0.96, NFI= 0.94, RFI= 0.92, CFI= 0.95 ve IFI= 0.95 olarak bulunmuştur. NFI, RFI’nin 0.90 ve üzeri olması kabul edilebilir uyumu; GFI, CFI ve IFI indekslerinin 0.95’ten yüksek olması mükemmel uyum değerlerine sahip olduğunu göstermektedir. SRMR’nin 0.5’ten küçük ve RMSEA’nın ise $0.05 \leq RMSEA \leq 0.10$ arasında olması kabul edilebilir uyum düzeyinde olduğunu işaret etmektedir. Araştırmada kullanılan Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (PİOÖ)’nin güvenilirlik için hesaplanan Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayı değeri ise ($\alpha=90$) yüksek derecede güvenilirliği olduğu elde edilmiştir.

3.4. İşlem

PDÖ’yü ve PİOÖ’yü bu araştırmada kullanmak amacıyla ölçeği Türkçe ’ye uyarlayan Şerife IŞIK (EK 3) ve Bülent Baki TELEF ’ten (EK 4) gerekli izinler e-posta yoluyla alınmıştır. Katılımcılara araştırmanın amacı, önemi açıklanmış ve gönüllülük esasına bağlı kalınarak, araştırmacı yardımıyla formlar doldurtulmuştur. 2020-2021 eğitim öğretim döneminde uygulanan formlar yaklaşık olarak 10 dakika içerisinde doldurulmuştur.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizi Statistical Program for Social Sciences (SPSS) 23.0 kullanılarak hesaplanmış, veri analizler Standart Sapma(ss), Aritmetik Ortalama (Ort.), Sayı

(n) ve Yüzde (%) olarak gösterilmiştir. Çalışmada katılımcıların demografik değişkenlerine (yaş, cinsiyet, medeni durum, sosyoekonomik düzey vb.) ilişkin elde edilen veriler arasında istatistiksel olarak herhangi bir anlamlı farkın olup olmadığını belirlemek amacı ile normal dağılım göstermeyen veriler için kullanılan nonparametrik test olan ikili gruplar arası İlişkisiz (Bağımsız) örneklemeler Mann-Whitney U ve çoklu gruplar arasında bir karşılaştırma testi olan Kruskal-Wallis testi kullanılarak hesaplanmıştır. Araştırmada betimsel istatistiklerin yanı sıra özel eğitime ihtiyaç duyan çocukları olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkiler hesaplanmıştır. Tüm analizlerde. 001, .01 ve. 05 anlamlılık düzeyleri esas alınarak kabul edilmiştir. ($p < .05$)

Cronbach Alpha Katsayısının değerlendirilmesinde kullanılan değerlendirme kriteri (Özdamar, 2004);

$0.00 \leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değildir.

$0.40 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçek düşük güvenilirliktedir.

$0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise ölçek güvenilirdir.

$0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir

4. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, araştırma problemi çözümü için, araştırmaya katılan katılımcılara uygulanan ölçme araçları vasıtasıyla toplanan verilerin, analizi sonucu elde edilen bulgular yer almaktadır. Elde edilen bulguların istatistiksel sonuçları alt başlıklar halinde verilmiştir.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik analizine ilişkin elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4

Ölçeklere Ait Güvenirlilik Analizi

Değişkenler	Cronbach Alpha	Madde Sayısı
PDÖ	0,89	21
PİOÖ	0,90	8

4.1. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeylerine İlişkin Bulgular

Tablo 4

Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuklara Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklık (PD) ve Alt Boyutları İle Psikolojik İyi Oluş (PİO) Düzeyleri Arasındaki Korelasyon İlişkisi

Değişken	\bar{x}	SS	1	2	3	4	5
1.PDÖ	2.94	.53	-	.720**	.849**	.909**	.895**
2.PİOÖ	5.57	.97		-	.604**	.668**	.663**
3.Kendini Adama	2.85	.52			-	.674**	.668**
4.Kontrol	2.87	.63				-	.735**
5.Meydan Okuma	2.63	.55					-

**p< 0.01

Tablo 5'te verilen değerler incelendiğinde, çalışma grubuna ait PDÖ puanı $\bar{x}= 2.94$, SS=.53, PİOÖ puanı $\bar{x}= 5.57$, SS= .97, PDÖ'nün alt boyutlarından Kendini Adama puanı $\bar{x}= 2.85$, SS= .52, Kontrol puanı $\bar{x}= 2.87$, SS= .63 ve Meydan Okuma puan $\bar{x}= 2.63$, SS= .55 olarak bulunmuştur.

Araştırmada, katılımcıların PD ve PİO düzeyleri arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amacıyla Spearman Sıra Farkları korelasyon testi yapılmış ve bu testin sonucuna göre ailelerin PDÖ ve PİO düzeyleri arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki mevcuttur ($r= .720$, $p<.01$). PDÖ yükseldikçe PİOÖ değeri de yükselmektedir ($p<0,01$).

4.2. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 5

Ailelerin PD Ve PİO Düzeyleri Cinsiyet Değişkenine Göre Farkın Olup Olmadığını Belirlemeye Yönelik Kullanılan Mann-Whitney U Test Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
PDÖ	Kadın	156	150.11	23417.00	11171	0.935
	Erkek	144	150.92	21733.00		
PİOÖ	Kadın	156	150.91	23542.00	11168	0.932
	Erkek	144	150.06	21608.00		

*p< 0.05

Bulgulara göre PD ve PİO düzeylerinin cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark yoktur (p>0.05).

4.3. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Eğitim Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 6

Ailelerin PD ve PİO Düzeyleri ile Eğitim Değişkeni arasında herhangi bir farkın olup olmadığını Belirlemeye Yönelik Kullanılan Kruskal-Wallis H Test Sonuçları

Değişkenler	Eğitim durumu	N	Sıra Ort.	sd	χ^2	P
PDÖ	Ortaokul ve altı	115	132.19	3	20.734	0.000
	Lise	105	144.07			
	Üniversite	68	179.26			
	Lisansüst	12	219.21			
PİOÖ	Ortaokul ve altı	115	134.99	3	16.382	0.001
	Lise	105	144.93			
	Üniversite	68	173.22			
	Lisansüstü	12	219.13			

*p< 0.05

Tablo 7' de görüldüğü gibi ailelerin PD ve PİO düzeylerinin eğitim düzeyi ile ilişkisini değerlendirmek amacıyla Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Bu testin sonucuna göre PD ve PİO düzeylerinin eğitim ile arasında istatistiksel farklılık mevcuttur (p<0,05). İkili değerlendirmeler

için Dunn–Bonferroni testi yapılmıştır ve bu testin sonucuna göre ortaokul ve altı grubu üniversiteli eğitimli grup ile farklılık göstermektedir ($p=0,001$). Ayrıca ortaokul ve altı grubu yüksek lisans eğitimli grup ile farklılık göstermektedir ($p<0,001$) ve lise eğitimli grup ile yüksek lisans eğitimli grup ile farklılık göstermektedir ($p=0,005$). PDÖ ve PİOÖ düzeylerinin en yüksek değeri yüksek lisanslı gruba aittir.

4.4. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Medeni Durum Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 7

Ailelerin PD ve PİO Düzeyleri ile Medeni Durum Değişkeni arasında herhangi bir farkın olup olmadığını Belirlemeye Yönelik Kullanılan Kruskal-Wallis H Test Sonuçları

Değişkenler	Medeni Durum	N	Sıra Ort.	sd	χ^2	P
PDÖ	Evli	238	148.98	3	3.494	0.32
	Boşanmış	42	143.46			
	Dul	10	173.35			
	Ayrı yaşıyor	10	193.40			
PİOÖ	Evli	238	147.32	3	5.101	0.16
	Boşanmış	42	148.55			
	Dul	10	188.60			
	Ayrı yaşıyor	10	196.40			

* $p < 0.05$

Tablo 8’de ailelerin medeni durumlarının PD ve PİO düzeylerine yönelik etkisini belirlemek amacıyla Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Bu testin sonucuna göre PD ve PİO düzeylerinin medeni durum ile arasında istatistiksel bir fark yoktur ($p>0,05$).

4.5. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Yaşam Yeri Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 8

Ailelerin PD ve PİO Düzeyleri ile Yaşam Yeri Değişkeni arasında herhangi bir farkın olup olmadığını Belirlemeye Yönelik Kullanılan Kruskal-Wallis H Test Sonuçları

Değişkenler	N	Sıra Ort.	sd	χ^2	P	
PDÖ	İl/Büyükşehir	216	152.65	2	1.066	0.587
	Kasaba/İlçe	52	154.01			
	Köy	32	130.28			

	İl/Büyükşehir	216	153.41			
PİOÖ	Kasaba/İlçe	52	139.76	2	1.959	0.375
	Köy	32	148.34			

*p< 0.05

Ailelerin yaşam yerlerinin PD ve PİO düzeylerine etkisini belirlemek amacıyla Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Bu testin sonucuna göre PD ve PİO düzeylerinin yaşam yeri ile arasında istatistiksel bir fark yoktur ($p>0,05$).

4.6. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Gelir Memnuniyeti Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 9

Ailelerin PD ve PİO Düzeyleri ile Gelir Memnuniyeti Değişkeni arasında herhangi bir farkın olup olmadığını Belirlemeye Yönelik Kullanılan Kruskal-Wallis H Test Sonuçları

Değişkenler	Gelir Memnuniyeti	N	Sıra Ort.	sd	χ^2	P
PDÖ	İyi	91	178.13			
	Orta	173	137.57	2	13.376	0.001
	Kötü	36	142.81			
PİOÖ	İyi	91	188.72			
	Orta	173	135.98	2	26.115	0.000
	Kötü	36	123.65			

*p< 0.05

Ailelerin PD ve PİO düzeylerinin Gelir memnuniyeti ile ilişkisini değerlendirmek amacıyla Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Bu testin sonucuna göre PD ve PİO düzeylerinin Gelir memnuniyeti ile arasında istatistiksel farklılık mevcuttur ($p<0,05$). Ailelerin sahip oldukları gelir düzeyi ve bu duruma yönelik var olan memnuniyet durumları, PD ve PİO düzeylerini olumlu yönde etkilemektedir. Gelir düzeyi arttıkça PD ve PİO düzeyleri de artmaktadır. İkili değerlendirmeleri belirlemek için Dunn–Bonferroni testi yapılmıştır ve bu testin sonucuna göre gelir düzeyi orta olan grup ile gelir düzeyi kötü olan grup arasında istatistiksel farklılık mevcuttur ($p<0,001$). PD ve PİO düzeylerinin en yüksek değeri iyi grubuna aittir. Ailelerin sahip oldukları gelir düzeyi ve bu duruma yönelik var olan memnuniyet durumları, PD ve PİO düzeylerini olumlu yönde etkilemektedir. Gelir düzeyi arttıkça PD ve PİO düzeyleri de artmaktadır. ($p<0,05$).

4.7. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Rahatsızlık Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 10

Ailelerin PD ve PİO Düzeyleri ile Rahatsızlık Değişkeni arasında herhangi bir farkın olup olmadığını Belirlemeye Yönelik Kullanılan Kruskal-Wallis H Test Sonuçları

Değişkenler	Rahatsızlık	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
PDÖ	Var	38	142.79	5426.00	4685,000	0.557
	Yok	262	151.62	39724.00		
PİOÖ	Var	38	153.17	5820.50	4876,500	0.839
	Yok	262	150.11	39329.50		

*p< 0.05

Ailelerin PD ve PİO düzeylerinin rahatsızlıklarının olup olmama durumu ile ilişkisini değerlendirmek amacıyla Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Bu testin sonucuna göre PDÖ ve PİOÖ düzeylerinin ailede herhangi bir rahatsızlık olup olmaması ile arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur (p>0,05).

4.8. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Çocuğun Cinsiyeti Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 11

Ailelerin PD ve PİO Düzeyleri ile Çocuğun Cinsiyeti Değişkeni arasında herhangi bir farkın olup olmadığını Belirlemeye Yönelik Kullanılan Mann-Whitney U Test Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
PDÖ	Kız	117	139,15	16280,50	9377,500	0.070
	Erkek	183	157,76	28869,50		
PİOÖ	Kız	117	142,81	16709,00	9806,000	0.218
	Erkek	183	155,42	28441,00		

*p< 0.05

Ailelerin PD ve PİO düzeylerinin özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğun cinsiyeti ile ilişkisini değerlendirmek amacıyla Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Bu testin sonucuna göre PD ve PİO düzeylerinin çocuğun cinsiyeti ile arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur (p>0,05).

4.9. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Çocuğun Rahatsızlığının Ortaya Çıkış Zamanı Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 12

Ailelerin PD ve PİO Düzeyleri ile Çocuğun Rahatsızlığının Ortaya Çıkış Değişkeni arasında herhangi bir farkın olup olmadığını Belirlemeye Yönelik Kullanılan Mann-

Değişkenler	Rahatsızlık	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
PDÖ	Doğuştan	116	150,09	17410,50	10624,500	0.948
	Sonradan	184	150,76	27739,50		
PİOÖ	Doğuştan	116	160,12	18573,50	9556,500	0.126
	Sonradan	184	144,44	26576,50		

Whitney U Test Sonuçları

*p< 0.05

Tablo 13'te ailelerin PD ve PİO düzeyleri ile özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğun durumunun ortaya çıkış zamanı arasında herhangi bir farkın olup olmadığını belirlemek amacıyla Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Bu testin sonucuna göre PD ve PİO düzeylerinin çocuğun durumunun ortaya çıkış zamanı ile arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur (p>0,05).

4.10. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Çocuğun İhtiyaç Durumu Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 13

Ailelerin PD ve PİO Düzeyleri ile Çocuğun İhtiyaç Durumu Değişkeni arasında herhangi bir farkın olup olmadığını Belirlemeye Yönelik Kullanılan Kruskal-Wallis H Test Sonuçları

Değişkenler	İhtiyaç Durumu	N	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
PDÖ	Zihinsel	82	110,86	4	27,327	0.000
	Bedensel	52	161,14			
	Zihinsel Ve Bedensel	61	167,26			
	Dil Konuşma	76	175,44			

	ÖÖG	28	137,27			
PİOÖ	Zihinsel	82	122,85			
	Bedensel	52	152,04			
	Zihinsel Ve Bedensel	61	161,94	4	14,857	0.005
	Dil Konuşma	76	172,29			
	ÖÖG	28	139,21			

*p< 0.05

Ailelerin PD ve PİO düzeylerinin Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğun ihtiyaç durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Kruskal-Wallis-H testi yapılmıştır. Bu testin sonucuna göre PD ve PİO düzeyleri ile çocuğun ihtiyaç durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark mevcuttur (p< 0.05). Kruskal Wallis-H sonrası belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere Dunn–Bonferroni testi yapılmıştır. Bu testin sonucuna göre zihinsel rahatsızlık ile bedensel, ÖÖG(Özel Öğrenme Güçlüğü) ve dil konuşma rahatsızlığı arasında anlamlı bir farklılık yokken; zihinsel ve dil konuşma rahatsızlığı olan grubun ailelerinde PD ve PİO düzeylerinde anlamlı farklılıklar gözlenmiştir (p=.000). Ayrıca zihinsel ile bedensel ve bedensel-zihinsel tanısı olan çocuğa sahip ailelerde PDÖ’de anlamlı farklılık varken, PİOÖ’de herhangi bir farklılık yoktur. Tek tanıya sahip çocuğu olan ailelerde PDÖ, PİOÖ’ye göre yüksek, bedensel tanısı olan çocuğa sahip ailelerde, zihinsel ve bedensel -zihinsel tanıya sahip ailelere göre PD ve PİO düzeyleri farklılaşmaktadır. Bu farklılık dil konuşma güçlüğü ve ÖÖG tanısı olan çocuğa sahip ailelerde de görülmektedir. Tanı hafifledikçe PİO düzeyleri de artmaktadır. (p<0,05).

4.11. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Çocuğun Engel Durumu Değişkenine İlişkin

Bulgular

Tablo 14

Ailelerin PD ve PİO Düzeyleri ile Çocuğun Engel Düzeyi Değişkeni arasında herhangi bir farkın olup olmadığını Belirlemeye Yönelik Kullanılan Kruskal-Wallis H Test Sonuçları

Değişkenler	Engel Düzeyi	N	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
PDÖ	Hafif	66	161,86	2	2,738	0.254

	Orta	158	142,13			
	Ağır	74	154,22			
	Hafif	66	164,16			
PİOÖ	Orta	158	140,62	2	3,957	0.138
	Ağır	74	155,39			

*p< 0.05

Tablo 15’de ailelerin PD ve PİO düzeyleri ile çocuğun engel düzeyi arasında herhangi anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek amacıyla Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Bu testin sonucuna göre PD ve PİO düzeyleri ile özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğun engel düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur (p>0,05).

4.12. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklık Ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri ile Çocuğun Engel Durumu Değişkenine İlişkin

Bulgular

Tablo 15

Ailelerin PD ve PİO Düzeyleri ile Geç Kalındığını Düşünme Değişkeni arasında herhangi bir farkın olup olmadığını Belirlemeye Yönelik Kullanılan Kruskal-Wallis H Test Sonuçları

Değişkenler	Geç Kalındığını Düşünme	N	Sıra Ort.	sd	χ ²	p
PDÖ	Evet	162	153,78			
	Hayır	98	148,39	2	1,632	0,442
	Bilmiyorum	38	134,11			
PİOÖ	Evet	162	159,06			
	Hayır	98	145,96	2	7,333	0,026
	Bilmiyorum	38	117,84			

*p< 0.05

Tablo 16’da ailelerin PDÖ ve PİOÖ düzeylerinin eğitime geç kalındığını düşünme ile ilişkisini değerlendirmek amacıyla Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Bu testin sonucuna göre ailelerin PDÖ düzeyleri ile özel eğitime geç kalındığını düşünme değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yokken (p>0,05), PİOÖ düzeyleri ile özel eğitime geç kalındığını düşünme değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur (p<0,05).

5. BÖLÜM

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu başlık altında araştırmadan elde edilen bulgulara yönelik sonuçlar ve tartışma yer almaktadır. Araştırmanın bulgularına dayalı olarak araştırmacılara ve uygulayıcılara verilen öneriler yer almaktadır.

5.1. Tartışma ve Sonuç

Özel eğitime ihtiyaç duyan çocukları olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve alt boyutları ile psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki mevcuttur. Ailelerin psikolojik dayanıklılıkları içinde buldukları duruma göre farklılık göstermekte buna bağlı olarak psikolojik iyi oluş düzeyi de farklılaşmaktadır. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip ailelerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri arttıkça psikolojik iyi oluş düzeyleri de artmaktadır.

Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri ailenin cinsiyeti, yaşam yeri, anne ve babada rahatsızlık durumunun olup olmaması, özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğun cinsiyeti, özel eğitime ihtiyaç durumunun ortaya çıkış zamanı, engel düzeyi ve medeni durum demografik değişkenler bakımından herhangi bir anlamlı ilişki yoktur.

Bununla birlikte özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri ile gelir memnuniyeti, ailenin eğitim düzeyi, çocuğun ihtiyaç durumu ve özel eğitime geç kaldığını düşünme değişkenleri arasında anlamlı farklılıklar mevcut olup, eğitim düzeyi ile gelir memnuniyet düzeyi arttıkça psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri artmaktadır.

5.1.1. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuklara Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklık ve Alt Boyutları ile Psikolojik İyi Oluş Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışılması:

Araştırmada özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu, bu iki değişkenin olumlu yönde birbirini etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Psikolojik dayanıklılık bireyin var olan potansiyelini desteklemekte olumsuz durum ve yaşantılara karşı koruyucu ve önleyici etki sağlamaktadır denebilir. Alanyazında psikolojik dayanıklılık özelliğinin bireyde doğuştan bir genetik özelliği olduğu mu yoksa sonradan kazanılan ve bireye özgü yapısal özellik mi olduğu konusunda araştırmalar mevcuttur (Khoshaba ve Maddi, 2001; Işık, 2016; McEwen, 2011; Buz ve Genç, 2019). Araştırmanın sonucunda psikolojik dayanıklılık özelliğinin, yaşam olaylarına bağlı olarak ortaya çıktığı, gelişen ve değişen bir yapısal özelliğe

sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yani bireyin doğumundan itibaren içinde bulunduğu ve maruz kaldığı olumlu ve olumsuz yaşantılar psikolojik dayanıklılığı etkilemektedir.

Özel gereksinime ihtiyaç duyan bir çocuğa sahip olmak aileleri ilk olarak olumsuz etkilemekte ve şok, inkâr, reddetme vb. evreleri geçirmelerine sebep olmaktadır. Bireyde var olan mevcut psikolojik dayanıklılık düzeyi bu evrelerin daha kolay aşılabilir olmasını sağlamakta ve bu döngü de psikolojik dayanıklılığı artırmaktadır. Literatür ışığında değerlendiren araştırma sonucu ile tutarlılık gösteren çalışmalar bu bulguları desteklemektedir. Psikolojik dayanıklılık düzeyi bireyin var olan potansiyelini, başa çıkma becerilerini artırırken, psikolojik iyi oluş düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.

Zorlu yaşam koşulları bireyi ruh sağlığı yönünden olumsuz etkileme potansiyeline sahip olurken psikolojik dayanıklılığı artırdığı ve artan psikolojik dayanıklılığa bağlı olarak psikolojik iyi oluşu olumlu yönde etkilediği hem bu araştırma hem de alanyazına kazandırılan diğer araştırmaların tutarlılık gösterdiği bir bulgudur. Bu bulgu literatürde bulunan diğer araştırma sonuçları ile tutarlılık göstermektedir (Ektaş,2017; Phelps ve ark., 2009). Otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocuğa sahip ebeveynler ile yapılan bir çalışmada anneler üzerinde öz duyarlılık, psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında olumlu yönde pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir araştırma sonucunda ise otizm tanısı almış çocuklara sahip olan ailelerin, bu tanıdan kaynaklı daha anlayışlı, sabırlı ve düşünceli olduğu, psikolojik dayanıklılıklarının özel eğitim gereksinimi olmayan çocuğa sahip ailelere kıyasla daha yüksek çıktığı bulgusuna ulaşılmıştır (Phelps ve ark., 2009).

Özel gereksinimli çocuğa sahip olmak, bireyin psikolojik dayanıklılığını artırmakta ve buna bağlı olarak öznel iyi oluş düzeyini de olumlu yönde etkilenmektedir (Booker ve Sacker 2012). Bu araştırmayı destekleyen diğer bir araştırma sonucunda ise ailelerde var olan mevcut psikolojik dayanıklılığın, olumsuz duygu ve yaşantıların bireyde bıraktığı etkiyi azalttığını ve önlediğini belirtmiştir. Mevcut psikolojik dayanıklılığın olumsuz duygu durumunu azaltması ve ileriye yönelik önleyici etkisinin olması, bireyin öznel iyi oluşuna da katkı sağlamaktadır (Willis 2006).

Bu araştırma bulgularını destekleyen bir diğer çalışma ise Halstead ve arkadaşları (2018) tarafından otizm ve diğer gelişimsel bozukluk tanısı almış çocuklara sahip olan anneler ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada katılımcıların psikolojik sağamlık düzeylerinin psikolojik iyi oluşları üzerindeki etkisi araştırılmış ve araştırma sonucunda psikolojik sağamlılığın, stres, depresyon ve anksiyete düzeylerini azalttığı; olumlu algı oluşturma, çözümler üretme, aile bağı ve aile tatmin düzeylerini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğu olan

annelerin, psikolojik sağlamlık düzeyleri psikolojik iyi oluşu artırmakta ve bu sonuç da araştırma sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Alanyazında araştırma sonuçlarıyla tutarlılık göstermeyen araştırmalar da mevcuttur. Werner ve Shulman (2013) yaptığı bir araştırmada otizm spektrum bozukluğu, zihinsel ve fiziksel engelli bireylerin ailelerinde öznel iyi oluş düzeyi ele alınmış ve araştırma sonucunda otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocuğu sahip ailelerin öznel iyi oluş düzeylerinin diğer tanılara sahip olan ailelere kıyasla normalin altında olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Otizm spektrum bozukluğu ailelerin herhangi bir kategoriye koyamadığı ve sebebi tam anlamıyla bilinmediğinden yeterli açıklamaların yapılmadığı bir tanı olduğu için, ailenin geçirdiği evreler diğer tanılara kıyasla farklılık göstermiş olabilir.

5.1.2. Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuklara Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklılık ve Psikolojik İyi Oluş Düzeylerinin Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesine İlişkin Bulguların Tartışılması: Araştırmada, özel eğitime ihtiyaç duyan çocukları olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri ile ailelerin; cinsiyet, eğitim düzeyleri, medeni durumları, yaşam yerleri, gelir memnuniyetleri, ailenin var olan diğer rahatsızlık durumları, özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğun cinsiyeti, özel eğitime ihtiyaç durumunun ortaya çıkış zamanı, engel düzeyi, özel eğitime geç kaldığını düşünme ve özel eğitime ihtiyaç durumu arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri ile cinsiyet ve yaşam yeri arasında herhangi bir ilişki yoktur. Özel gereksinimli çocuğa sahip olma durumunun psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyinin annelerde veya babalarda, büyükşehir veya köy gibi yaşam yerlerine göre farklılık göstermediği yorumu yapılabilir. Cinsiyet ve yaşam yerinin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş üzerinde farklılığının olmadığını gösteren bu bulgu için, özel gereksinimli çocuğa sahip olduklarını öğrenen anne ve babaların, yaşam yerleri farketmeksizin ortak duygular yaşayacakları ve benzer evrelerden geçecekleri söylenebilir. Diğer bir bulgu ise araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin medeni duruma göre herhangi bir ilişkisinin olmamasıdır.

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin eğitim durumları ile psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında istatikselsel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Eğitim düzeyi arttıkça psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri de artmaktadır. Psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri bakımından, ortaokul ve alt grup ile üniversite eğitimi almış katılımcılar arasında farklılıklar mevcuttur. Ayrıca ortaokul ve altı grubu yüksek lisans eğitimi grup ile farklılık göstermektedir. Diğer lise

eğitimli grup ile yüksek lisans eğitimli grup arasında da psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeylerine göre farklılık göstermektedir. En yüksek puanların yüksek lisans eğitimi almış gruba ait olduğu bulgusundan yola çıkararak eğitim durumunun psikolojik dayanıklılığı artırdığı ve artan psikolojik dayanıklılığın psikolojik iyi oluşu olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılabilir. Ailelerde eğitim düzeyinin yükselmesiyle araştırma ve kendini geliştirme durumlarının artması, karşılaşılan olumsuz durumlar ile başa çıkma, kabul etme önleyici ve iyileştirici çalışmalar yapmalarını sağladığı duşunulmektedir. Araştırma bulgusu ile tutarlı olan bir diğer çalışma ise Bildirici (2014 tarafından özel eğitime ihtiyaç duyan çocukları olan anneler ile yapılmış, aile yuku ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş ve eğitim düzeyinin aile yukunu azalttığı ve psikolojik dayanıklılık düzeyini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırmanın bulgusu ile farklılık gösteren Akbaş (2015) tarafından yapılan diğer bir çalışmada ise ailelerin psikolojik dayanıklılık ve empati düzeyleri incelenmiş, psikolojik dayanıklılık düzeyinin eğitim durumuna göre herhangi bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Anne ve babaların eğitim durumlarının psikolojik dayanıklılık düzeylerini olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğu olan ailelerin eğitim düzeylerinin artmasıyla, içinde buldukları durum ve tanıya yönelik işlevsel bilgilere birincil kaynaktan ulaşmaya çalışmaları, araştırmaları, ogrenmeleri ailenin hissettiği olumsuz duyguları ve oluşan soru işaretlerini az da olsa cevaplayabildikleri varsayılabilir.

Sucuoğlu (1995)'in yapmış olduğu bir araştırma sonucunda özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğa sahip olan ailelerin önemli ihtiyaçlarının başında birbirleriyle konuşmak, bilgi alişverişinde bulunmak, içinde buldukları duruma yönelik eğitici ve bilgilendirici kitaplar okumak, eğitim sürecine katılım sağlamak adına beceriler edinmek gelmektedir. Bu sonuçtan yola çıkılarak eğitim düzeyinin artması, ailelerin bilgilendirici ve eğitici kaynaklara daha kolay ulaştığını, çocuğun eğitim sürecine daha bilgili ve aktif katıldığı, bilgiye erişen ve üretmeye çalışan ailenin psikolojik dayanıklılığı ve psikolojik iyi oluş düzeyinin de olumlu olarak etkilendiği söylenebilir.

Araştırmaya katılan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri ile demografik değişkenlerden gelir memnuniyet durumları arasındaki ilişki incelenmiş ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Gelir düzeyi orta olan grup ile gelir düzeyi kotu olan grup arasında istatistiksel farklılık mevcuttur. Psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin en duşuk olduğu durum gelir düzeyi en kotu olan gruba; en yüksek olduğu durum ise gelir düzeyi iyi olan gruba aittir. Bu bulgulara göre ailelerin sahip oldukları gelir düzeyi ve bu duruma yönelik var olan memnuniyet durumları, psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeylerini olumlu yönde etkilediği, ailenin gelir düzeyinin artması

psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeylerini arttırdığı söylenebilir. Gelir durumun iyi olması özel gereksinimli çocuğa verilen eğitim ve bakım hizmetlerinin kalitesinin belirlemekte ve bu durumun da ailenin psikolojik dayanıklılık ve iyi oluş durumlarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılabilir.

Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip ailelerin psikolojik dayanıklılık düzeyi ile psikolojik iyi oluş düzeylerinin annede ve babada var olan rahatsızlık durumlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri, rahatsızlığı olan aileler ile herhangi bir rahatsızlığı olmayan ailelere arasında farklılık göstermemektedir.

Araştırmanın diğer bir bulgusu özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğa sahip ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin, çocuğun cinsiyetine ve özel eğitime ihtiyaç durumunun ortaya çıkış zamanına göre herhangi bir farklılığın olmadığıdır. Alanyazında bu bulgu destekleyen araştırmalarda mevcuttur. Otizm tanısı almış çocukların annelerinin psikolojik dayanıklılık, öz duyarlılık ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada özel gereksinimli çocuğun cinsiyetinin ailelerin psikolojik iyi oluş ve psikolojik dayanıklılıkları üzerinde herhangi bir farklılık oluşturmadığı belirlenmiştir (Ektaş, E. 2017; Parmaksız, 2020; Şen ve Akgül, 2022).

Bu çalışmada özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip ailelerin psikolojik dayanıklılık düzeyi ile psikolojik iyi oluş düzeylerinin, çocuğun özel eğitime ihtiyaç durumuna göre farklılaştığı görülmüştür. Tanı hafifledikçe, psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin de değiştiği söylenebilir. Alanyazında Bildirici (2014) tarafından yapılan araştırmada özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğa sahip olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve aile yükleri incelenmiş ve çocuğun özel eğitime ihtiyaç durumunun psikolojik dayanıklılık puanlarında farklılık yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç bu bulguyu destekler niteliktedir. Özel gereksinimli çocuğun sahip olduğu engel durumunun düzeyi ise ailenin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş üzerinde herhangi bir farklılık ortaya çıkarmamaktadır. Bayraklı, (2010)'nın özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğun engel durumu düzeyinin psikolojik dayanıklılığın yanısıra anne-babaların kabul düzeyleri üzerinde de çok düşük bir farklılığa sebep olduğu bulunmuştur. Bu bulgulara yönelik olarak özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip ailelerin, içinde bulunduğu durumları anlamlandırmaya çalıştıkları, direkt verilen tanıya odaklandıkları ve engel düzeyinin engel durumuna kıyasla daha az görülebilir olduğu yorumu yapılabilir.

Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin incelendiği bu araştırmanın son bulgusunda ise ailelerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin özel eğitime geç kaldığını düşünme değişkenine göre

farklılaşmadığı, psikolojik iyi olma düzeyinde ise anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların çoğunluğunun özel eğitime geç kaldığını belirtmesi, içinde buldukları durumu kabul ederek çözüm üretmeye başlamaları psikolojik iyi oluşları üzerinde olumlu yönde etkiye sahiptir. Çünkü alanyazına bakıldığında yapılan çalışmalar bireyin sadece olumlu değil olumsuz durumları ve bu durumlara yönelik ortaya çıkan duyguları tanınması ve kabul etmesi psikolojik iyi oluşu arttırabildiğini belirtmiştir (Huppert, 2009; Kuyumcu ve Güven, 2012; Lundh, Johnson, Sundqvist ve Olsson, 2002).

Aile insan yaşamında çok önemli bir yere sahiptir. Çocuğun doğumuyla birlikte aileler, farklı sorumluluklar, beklentiler ve adaptasyon süreci ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Özel gereksinimli bir çocuğun doğması, zorlu süreçleri de beraberinde getirmektedir. Ailelerin kişilik özellikleri, eğitim ve sosyoekonomik durumları, mevcut psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri içinde buldukları duruma uyum sağlama ve baş etme becerilerini de etkilemektedir. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin incelendiği bu çalışmada ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin bazı demografik değişkenler yönünden ne düzeyde etkilendikleri belirlenmiş ve alanyazında bu sonuçları destekleyen ve desteklemeyen araştırmalar ele alınarak tartışılmıştır. Bu çalışmada özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip ailelerde psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluşun bazı demografik değişkenler bakımından incelenmesi alanyazına kısmen de olsa katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

5.2. Öneriler

Bu başlık altında, araştırma bulgularından yola çıkılarak, araştırmacılara ve uygulamacılara önerilere yer verilmiştir.

5.2.1. Araştırmacılara Öneriler: Bu çalışmada özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğa sahip ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğa sahip olan ailelerin eğitim durumlarının psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş üzerinde farklılık yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmacılar özel gereksinimli çocuğu olan ailelerde eğitim durumlarına yönelik çalışmalar yaparak, ailelerin eğitim düzeylerinin başka hangi değişken ve alanlarda farklılık yaratabileceği üzerinde araştırmalar yapabilir.

Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip ailelerde, eğitime geç kaldığını düşünme değişkeni psikolojik iyi oluş üzerinde anlamlı farklılık gösterirken, psikolojik dayanıklılık üzerinde herhangi bir farklılık göstermemiştir. Araştırmacılar bu değişkenin diğer hangi değişkenler üzerinde farklılık yarattığını belirlemek için araştırmalar yapabilir.

Bu araştırma sonucunda ailelerin psikolojik dayanıklılıkları ile psikolojik iyi oluş düzeylerini etkileyebileceği düşünülen, anne ve babanın medeni durumu, cinsiyeti, yaşam yeri, rahatsızlıklarının olup olmama durumu ve özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğun cinsiyeti, engel düzeyi, ihtiyaç durumunun ortaya çıkış zamanı, ailenin özel eğitime geç kaldığını düşünme gibi demografik değişkenlerin ailenin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluşuna herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Farklı bir çalışmada araştırma örneklemini bu değişkenler açısından daha geniş tutularak araştırılabilir.

Bu çalışmada özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğa sahip ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin belirli bir zaman dilimindeki ilişkisi incelenmiştir. Psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin değişen zaman ve yaşam koşullarına göre farklılık gösterip göstermediğini anlamak için boylamsal bir çalışma yapılabilir.

Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğa sahip olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin etkileyebileceği düşünülen diğer bağımsız değişkenler ile farklı araştırmalar yapılabilir.

Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğa sahip olan ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik daha geniş bir örneklem grubu ve farklı araştırma modelleri ile araştırmalar yapılabilir. Bu araştırma modellerinden, psikolojik dayanıklılık, psikolojik iyi oluş, özel eğitim çocuk aileleri vb. önerilebilir.

5.2.2. Uygulamacılara Öneriler: Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğa sahip ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin gelir memnuniyeti, ailenin eğitim durumu ve çocuğun özel eğitime ihtiyaç durumu demografik değişkenleri açısından farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçtan yola çıkılarak özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelere tanınan sosyal ve maddi imkânlar konusunda bilgilendirme seminerleri yapılarak, ailelerin bu haklardan faydalanması sağlanabilir. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğa sahip ailelere, çocuğun ihtiyaç durumuna yönelik bilgi ve beceri eğitimleri verilerek, çocuğun eğitim sürecine daha aktif katılmalarına yönelik çalışmalar yapılabilir.

Psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluşa etki eden diğer bir değişken olan ailelerin eğitim durumuna yönelik ise özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğa sahip olan aileler ile eğitim durumlarını dikkate alarak çalışmak, psikoeğitimler düzenlemek ve eğitim durumları düşük olanlara ayrıca zaman ayırarak özel gereksinimli çocuğun tanısı, ailenin sürece nasıl dahil olabilecekleri, çocuğa yönelik özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde verilen eğitimler dışında verebilecekleri eğitim konusunda bilgi ve beceri kazandırma eğitimleri verilerek ailenin hem daha bilinçli hem de sürece daha aktif katılmaları sağlanabilir. En yüksek puanların yüksek lisans eğitimi almış gruba ait olduğu bulgusundan yola çıkarak eğitim durumunun psikolojik

dayanıklığı artırdığı ve artan psikolojik dayanıklılığın psikolojik iyi oluşu olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılabilir. Bu etki deneysel bir çalışma ile daha ayrıntılı çalışılabilir.

Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğa sahip ailelere verilecek olan eğitim hizmetlerinin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeylerini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Alanyazına bakıldığında araştırma sonuçları özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelere yönelik ruh sağlığı uzmanları tarafından verilen psikolojik danışmanlık destek hizmetlerinin ailelerin, çocuğa bakım veren kişilerin kaygılarını azalttığını ortaya koymuştur. Ailelere verilen psikolojik danışmanlık hizmetlerinde kullanılan terapilerden bilişsel davranışçı terapinin ailelerin bu süreçte daha iyi hissetmelerine katkı sağladığı ve aile yükünü azalttığını belirlenmiştir (Hastings ve Beck,2004).

Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip ailelere yönelik bireysel ve grupla psikolojik danışma programları hazırlanarak bu süreçte yalnız olmadıkları, benzer sorunları yaşadıkları algısı oluşturulabilir. Bu sayede aileler içinde buldukları duruma yönelik kabul etme, anlayış gösterme ve birbirlerine destek sağlama sürecine girebileceklerdir. Bu süreç psikolojik iyi oluşu ve psikolojik dayanıklılığı artıracaktır.

Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğa sahip ailelerin ekonomik durumları belirlenerek, ihtiyaca yönelik araçsal destek sağlayacak kurumlar konusunda ve engellilere tanınan haklar konusunda bilgilendirme eğitimleri verilebilir.

Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip ailelere, içinde bulunduğu duruma yönelik destek vermek amacıyla bireysel ve grupla psikolojik danışma hizmeti veren kurumlar oluşturulmalı ve artırılmalıdır. Ailelerin gelir durumları belirlenerek, düşük gelirli ailelere destek sağlanmalı, eğitim alamayan çocuk ve aileler kurumlarca belirlenerek hem aileye hem de çocuğa yönelik bireysel eğitimlerin verilmelidir. Bu çalışmada eğitimin psikolojik dayanıklılığı ve psikolojik iyi oluşu olumlu yönde etkilediği bulgusundan yola çıkılarak bilgi eksikliği yönünden desteklenen ve içinde bulunduğu sürece yönelik bilgiye beceriye sahip olan ailelerin, sahip olduğu özel gereksinimli çocuğa ve içinde bulunduğu topluma fayda sağlayacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Ainscow, M., Haile-Giorgis, M., ve Fonds des Nations Unies pour l'enfance. (1998). *The Education Of Children With Special Needs: Barriers And Opportunities In Central And Eastern Europe*. UNICEF International Child Development Centre.
- Akbaş, S. (2015). *Özel eğitim gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin empati eğilimleri ile psikolojik dayanıklılıkları arasındaki ilişkinin bazı değişkenlere göre incelenmesi* [Yüksel lisans tezi, Nişantaşı Üniversitesi].
<https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/672184>
- Akçamete A. G., (2009) Genel eğitim okullarında özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim. G. Akçamete (Ed.).*Özel gereksinimi olan çocuklar*. Kök Yayıncılık.
- Akdağ, F. (2014). *Evli bireylerde psikolojik iyi oluşun kök aile ile ilişkiler, benlik saygısı ve evlilik doyumu açısından yordanması*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi, İzmir.
- Akkök, F. (2003), *Farklı özelliğe sahip olan çocuk aileleri ve ailelerle yapılan çalışmalar*, (ed. A. Ataman) *Özel Eğitime Giriş*. Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Akkök, F., Aşkar, P., ve Karancı, A. N. (1992). Özürlü bir çocuğu olan anne babalardaki stresin yordanması. *Özel Eğitim Dergisi*, 1(2), 8-12.
https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000007
- Aksoy, F. (2016). Özel gereksinimli bireylere sunulan hizmetler ve yasal haklar. V. Aksoy (Ed.), *Özel eğitim içinde* (s. 268-297). Pegem Akademi.
- Aksoy, V. (2016). *Özel Eğitim*. Pegem Akademi.
- Alkahtani, M. (2016). Review of the literature on children with special educational needs, school of education. *Journal of education and practice magazine. Riyadh*: 15(8), 11451.
- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2013). *Ruhsal bozuklukların tanıs ve sayımsal elkitabı, beşinci baskı* (DSM-5), *Tanı ölçütleri başvuru elkitabı* (Çev. Ed.: E Köroğlu) Hekimler Yayın Birliği, 2013.
- Ataman, A.,(2003). *Özel eğitime giriş*. Gündüz Yayıncılık.
- Avcıoğlu, H. (2012). Rehberlik ve araştırma merkez (ram) müdürlerinin tanılama, yerleştirme-izleme, bireyselleştirilmiş eğitim programı (bep) geliştirme ve kaynaştırma

- uygulamasında karşılaşılan sorunlara ilişkin algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(3), 2009- 2031.
- Avşaroğlu, S., ve Okutan, H. (2018). Zihin engelli çocuğu olan ailelerin yaşam doyumları, iyimserlik ve psikolojik belirti düzeylerinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 59-76. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mjss/issue/40516/485818>
- Aydın, A., ve Egin, C. T. A. (2018). Zihin engelli, serebral palsili ve otizimli çocuk ebeveynlerinin psikolojik dayanıklılıkları ile ebeveynlik algılarının karşılaştırılması. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(1), 171-188.
- Bartone P.T., Valdes J.J., Jocoy K., Spinosa A., Bowles S.V. (2013). Psychological hardiness predicts cardiovascular risk in healthy adults; *Proceedings of the 25th Annual Convention—Association for Psychological Science*; Washington, DC, USA.
- Bartone, P. T., Roland, R. R., Picano, J. J., & Williams, T. J. (2008). Psychological hardiness predicts success in US army special. *International Journal of Selection and Assessment*, 16(1).
- Baykoç, N. (2011). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim*. Eğiten Kitap.
- Bayraklı, H. (2010), *Zihinsel Engelli ve Engelli Olmayan Çocuğa Sahip Annelerde Yılmazlığa Etki Eden Değişkenlerin İncelenmesi*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Beardslee-Clement, J., ve Podorefsky D. (1988), Resilient adolescents whose parents have serious affective and other psychiatric disorders: Importance of self-understanding and relationships, *American Journal of Psychiatry*, 145 (1) 63-69.
- Berkes, N. (1942). *Bazı Ankara köyleri üzerine bir araştırma*, Uzluk Basımevi.
- Bildirici, F. (2014). *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Çocuğa Sahip Ailelerde Aile Yüğü İle Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişki* [Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi]. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/90578>
- Block, J. H., & Block, J. (1980). The role of ego-control and ego-resiliency in the organization of behavior. In W. A. Collins (Ed.). *Development of cognition, affect, and social relations: The Minnesota symposia on child psychology (13)*. Hillsdale, NJ: Erlbaum

- Booker CL, Sacker A. (2012). Limiting longterm illness and subjective well-being in families. *Longitudinal and Life Course Studies* 3(1), 41-65.
<http://repository.essex.ac.uk/id/eprint/6192>
- Bora, S., Özkardeş, O. (2021). Otizmliler ve Down Sendromlu Çocuğu Olan Ailelerde Sosyal Destek Algısı ve Aile İşlevselliğinin Psikolojik İyi Oluş Üzerindeki Etkisi. *Social Sciences Research Journal*, 10 (3), 580-593.
- Boyacıoğlu, N. E., Karaçam, Z. D., & Özcan, N. K. (2018). Engellere rağmen cinsellik: zihinsel yetersizliğe sahip çocuklarda cinsellik. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 5(2), 275-280.
- Bozkurt, E. (2019). *Otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocukların annelerinin çocuklarındaki otizm semptomlarının şiddetine göre psikolojik dayanıklılık ve başa çıkma tutumlarının karşılaştırılması* [Yüksek Lisans tezi, Maltepe Üniversitesi].
<https://hdl.handle.net/20.500.12415/4539>
- Brodsky, A.E. (2002). The Role of Religion in the Lives of Resilient, Urban, African-American, Single Mothers. *Journal of Community Psychology*, 28 (2), 199-219.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. MA. Harvard University Press.
- Brown, W. K. and Rhodes, W. A. (1991). *Factors That Promote Invulnerability and Resiliency in at-risk Children*. In W. A. Rhodes & W. K. Brown (Eds.), *Why Some Children Succeed Despite the Odds*. (171-177). USA: Praeger.
- Budds, B. A. D. (2010). *The Influence of Christian Beliefs on the Resilience and Coping Abilities of Families with a Child with Autism and Prospective Opportunities for Educators Working with Them* [Doctoral dissertation, Alliant International University].
- Callahan, C. D. (2000). Stress, coping and personality hardiness in patients with temporomandibular disorders. *Rehabilitation Psychology*, 45(1), 38-48.
- Cavkaytar, A. (1999). Zihin engellilere öz bakım ve ev içi becerilerinin öğretiminde bir aile eğitimi programının etkililiği. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(3), 40-50.
http://https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000044
- Cavkaytar, A. ve Diken, İ. H. (2005). *Özel Eğitime Giriş*, Kök Yayıncılık.

- Cavkaytar, A., Ardıç, A., Özbey, F., ve diğ. (2010). *Özel eğitimde aile eğitimi ve rehberliği*, Cavkaytar, A., (Ed). Maya Akademi Yayınları.
- Cencirulo, R. S. (2001). *The relationship between hardiness and job satisfaction in elementary school teachers*. La Sierra University.
- Cenkseven, F., ve Akbaş, T. (2007). Üniversite öğrencilerinde öznel ve psikolojik iyi olmanın yordayıcılarının incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(27), 43-65.
- Cloutier, R. (1982). *Ergenlik psikolojisinde kuramlar* (Çev. B, Onur). Ankara Üniversitesi. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/>
- Cobb, R. B., & Alwell, M. (2009). Transition planning/coordinating interventions for youth with disabilities: A systematic review. *Career Development for Exceptional Individuals*, 32(2), 70-81. <http://doi: 10.1177/0885728809336655>
- Creswell, J.W. (2012). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. Prentice Hall.
- Çağlar, D. (1979). 1979 Çocuk yılında özel eğitimde eğitilebilir geri zekâlı çocuklar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 213- 231.
- Darıca, N., Abidoğlu, Ü., Gümüşçü, Ş. (2005). *Otizm ve otistik çocuklar*, (Gözden geçirilmiş dördüncü basım). Özgür Yayınları. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000159
- Darıca, N., Tuş, Ş. G., Abidoğlu, Ü. P. (2000). *Otizm ve otistik çocuklar*. Özgür Yayınları.
- Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American psychologist*, 55(1), 34. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0003-066X.55.1.34>
- Diener, E., & Diener, C. (1996). Most people are happy. *Psychological Science*, 7, 181-185.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71–75.
- Diener, E., Scollon, C. N., & Lucas, R. E. (2009). The evolving concept of subjective well-being: The multifaceted nature of happiness. *Social Indicators Research Series*, 39, 67-100.

Diener, E., Wirtz, D., Biswas-Diener, R., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D., et al. (2009). New measures of wellbeing. *Social Indicators Research Series*, 39.

http://dx.doi.org/10.1007/978-90-481-2354-4_12

Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D., Oishi, S., & Biswas-Diener, R. (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research*, 97, 143–156.

https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13

Diken, İ. (2016). *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim*. Pegem A Yayıncılık - Akademik Kitaplar. Education Press

Doğru, N. (2018). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş düzeylerinin stres, stresle başa çıkma tarzları ve sosyal destek değişkenleri bakımından incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Dönmezer, S.(1994). *Toplumbilim*, Beta Yayınları.

Duran, S., Barlas, G. (2014). Zihinsel engelli bireylerin ebeveynlerinin öznel iyi oluş, öz duyarlık ve tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesi. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(3), 69-79.

Dursun, S., Oğuz Duran, N. (2019). Türk üniversitelerindeki Ahıskalı öğrencilerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi/The Journal of Social Sciences*, 6(41), 435-450.

Duygun, T. (2001). *Zihinsel Engelli ve Sağlıklı Çocuk Annelerinde Stres Belirtileri, Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Algılanan Sosyal Desteğin Tükenmişlik Düzeyine Olan Etkisi* [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi].

Dyson, A., Gallannaugh, F. (2008). Disproportionality in special needs education in England. *The Journal of Special Education*, 42 (1), 36-46.

Ekas, N. V.,Lickenbrock, D. M., Whitman, T. L. (2010). Optimism, socialsupport, andwell-being in mothers of children with autism spectrum disorder. *Journal of autism and evelopmental disorders*, 40(10), 1274- 1284. [doi: 10.1007/s10803-010-0986-y](https://doi.org/10.1007/s10803-010-0986-y)

- Ektaş, E.E. (2017). *Otizm tanısı almış çocukların annelerinin psikolojik dayanıklılık, öz duyarlılık ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Engin, C. (2019). *Özel Eğitim Gereksinimi Olan Çocukların Annelerinde Psikolojik İyi Oluşun, Psikolojik Sağlamlık Ve Bilinçli Farkındalık İle İlişkisi* [Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi].
- Eratay, E. (2015). *Özel eğitimde sanatsal etkinlikler*. Eğiten Kitap Yayınları.
- Eripek, S. (2005). *Zekâ Geriliği*, Kök Yayıncılık.
- Eripek, S., Ataman, A., Özyürek, M., ve diğ. (1998). *Özel Eğitim Kitabı*, Anadolu Üniversitesi.
- Eser Ektaş, E. (2017). *Otizm tanısı almış çocukların annelerinin psikolojik dayanıklılık, öz duyarlılık ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Eser Ektaş, E. (2017). *Otizm tanısı almış çocukların annelerinin psikolojik dayanıklılık, öz duyarlılık ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Fortier, L. M., & Wanlass, R. L. (1984). Family crisis following the diagnosis of a handicapped child. *Family Relations*, 33(1), 13-24.
- Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American psychologist*, 56(3), 218-226156.
- Fredrickson, B. L. (2013). Positive emotions broaden and build. *Advances in Experimental Social Psychology*, 47, 1-53.
- Gardner, H., 1997, “*Multiple intelligences as a partner in school improvement.*” *Educational Leadership*, 55(1):pp.20-21
- Garguilo, R.M. & Graves, S. (1991). *Parental feelings*. *Childhood Education*, Spring, 176-178.
- Garguilo, R.M. (1985). *Working with parents of exceptional children*. Houghton Mifflin Co.
- Garnezy, N. (1987). Stress, competence, and development: Continuities in the study of schizophrenic adults, children vulnerable to psychopathology, and the search for stress-resistant children. *American journal of Orthopsychiatry*, 57(2), 159-174. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1987.tb03526.x>

- Gazete, R. (2006). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği. *Birinci Kısım, Birinci Bölüm, Madde, 4*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>
- Gentry, W. D., & Kobasa, S. C. (1984). *Social and psychological resources mediating stress-illness relationships in humans* (W. D. Gentry, Trans). *Handbook of behavioral medicine*, 87-116. Guilford Press.
- Germain, C. B. (1991). *Human behavior in the social environment: An ecological view*. Columbia University Press.
- Gizir, C. (2007). Psikolojik Sağlık, Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler Üzerine Bir Derleme Çalışması. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 3 (28), 113-128. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/21448/229850>
- Glidden, L.M., Billings, F.J. and Jobe, B.M. (2006) Personality, Coping Style and Well-Being of Parents Rearing Children with Developmental Disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50, 949-962.
- Gönener, A., Öztürk, A. ve Yılmaz, O. (2017). Kocaeli Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin mental (psikolojik) iyi olma düzeylerinin mutluluk düzeylerine etkisi. Sportif Bakış: *Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 44-55
- Gülaçtı, F. (2009). *Sosyal beceri eğitime yönelik programın üniversite öğrencilerinin, sosyal beceri, öznel ve psikolojik iyi olma düzeylerine etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk üniversitesi, Erzurum.
- Gündüz, M. ve Akın, A. (2015). Türkiye'de devlet okullarındaki özel eğitimle ilgili sorunlar ve çözüm önerileri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 86-95.
- Güngör, E. (2008). *Özel eğitime muhtaç çocukların anne ve babalarının psikolojik ilişki ihtiyaçları ile durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Güngör, E. (2008). *Özel eğitime muhtaç çocukların anne ve babalarının psikolojik ilişki ihtiyaçları ile durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Halstead, E., Ekas, N., Hastings, R., & Griffith, G. (2018). Associations between resilience and the well-being of mothers of children with autism spectrum disorder and other

- developmental disabilities. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 48(4), 1108-1121. <https://doi.org/10.1007/s10803-017-3447-z>
- Hammeken, P. A. (2000). *Özel eğitimde bütünleştirme başarı için 450 strateji*. (çev. ed. Ümit Şahbaz). Anı Yayıncılık.
- Hastings, R. P., Beck, A. (2004). Partitioner review: Stress intervention for parents of child with intellectual disabilities. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 1338-1349
- Haveman, M., Berkum, G., Reijnders, R., & Heller, T. (1997). Differences in service needs, time demands, and caregiving burden among parents of persons with mental retardation across the life cycle. *Family Relations*, 417-425.
- Heiman, T. (2002). Parents of Children with Disabilities: Resilience, Coping, and Future Expectations. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 14 (2), 159-171.
- Hirst M (2005) Carer distress: A prospective, population-based study. *Social Science & Medicine*, 61, 697-708. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2005.01.001>
- Holahan, C. J., & Moos, R. H. (1985). Life stress and health: Personality, coping and family support in stressresistance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 739-747.
- Holt, P., Fine, M. J., & Tollefson, N. (1987). Mediating stress: Survival of the hardy. *Psychology in the Schools*, 24(1), 51-58. [https://doi.org/10.1002/1520-6807\(198701\)24:1%3C51::AID-PITS2310240110%3E3.0.CO;2-8](https://doi.org/10.1002/1520-6807(198701)24:1%3C51::AID-PITS2310240110%3E3.0.CO;2-8)
- Hornby, G.(1995). Working with parents of children with special needs. *Guilford and Kings Lynn*.
- Hornby, G.(1995). Working with parents of children with special needs. Guilford and Kings Lynn. New York.
- Huppert, F. A. (2009). Psychological well" being: Evidence regarding its causes and consequences. *Applied Psychology: Health and Well" Being*, 1(2), 137-164.
[Doi: 10.1111/j.1758-0854.2009.01008.x](https://doi.org/10.1111/j.1758-0854.2009.01008.x)
- Hüsrevoğlu, M. (2019). *Psikolojik iyi oluş ile evlilik doyumu arasındaki ilişki*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.

- Işık, Ş. (2016). Psikolojik dayanıklılık ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması, *The Journal Of Happiness & Well-Being*, 4(2),165-182.
- İşgör, İ.Y. (2011). *Üniversite öğrencilerinin muhafazakâr yaşam tarzları ile psikolojik iyi oluşlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kamei, A.I. (2013). *Perceptions and Experiences of Mothers who have Children with Autism Spectrum Disorders: Cross-Cultural Studies from the US and Japan*. [Doctorate Thesis. University of North Carolina, Greensboro].
- Kamya, H. (2000). Hardiness and Spiritual Well-Being Among Social Work Students. *Journal of Social Work Education*, 36(2), 231-241.
- Kaner, S. (2004). Engelli çocukları olan anababaların algıladıkları stres, sosyal destek ve yaşam doyumlarının incelenmesi. Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Araştırma Projesi, Proje Numarası: 2001-0901-007.
- Kaner, S. ve Bayraklı, H. (2012). *Türkiye'de özel eğitim*. Maya Akademi Yayıncılık.
- Kaner, S., Bayraklı, H., & Güzeller, C. O. (2011). Anne-babaların yılmazlık algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 12(2), 63-83.25.
- Kaner, S., Bayraklı, H., & Güzeller, C. O. (2011). Anne-babaların yılmazlık algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 12(02), 63-83.
- Kararımak, Ö. (2006). Psikolojik Sağlık, Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 129-142.
- <https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/21446/229856>
- Karaman, E. (2018). *Özel eğitime ihtiyacı olan çocuğa sahip anne babaların psikolojik dayanıklılıklarının yordayıcısı olarak sosyal destek algısı ve benlik saygısının incelenmesi* [Yüksel lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi].
<https://www.proquest.com/dissertations-theses/özel-eğitime-ihtiyacı-olan-çocuğa-sahip-anne/docview/2609720111/se-2?accountid=17219>

- Karasar, N. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaur, H. (2015). Resilience among the parents of children with intellectual disability. *Indian Journal of Health and Wellbeing*, 6(10), 1033.
- Kermen, U, İlçin Tosun, N, Doğan, U. (2016). Yaşam Doyumu ve Psikolojik İyi Oluşun Yordayıcısı Olarak Sosyal Kaygı. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 2 (1) , 20-29. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ekvad/issue/25921/273151>
- Keyes, C. L. M. (2002). The mental health continuum: From languishing to flourishing in life. *Journal of Health and Social Behavior*, 43, 207-222.
- Keyes, C. L. M., Shmotkin, D., & Ryff, C. D. (2002) Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 1007–1022.
- Keyes, C., Shmotkin, D., & Ryff, C.D. (2002). Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 1007–1022.
- Kim, H. W., Greenberg, J. S., Seltzer, M. M., & Krauss, M. W. (2003). The role of coping in maintaining the psychological well-being of mothers of adults with intellectual disability and mental illness. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47(4–5), 313–327. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2788.2003.00493.x>
- King, G. A., Baldwin, P. J., Currie, M., & Evans, J. (2005). Planning successful transitions from school to adult roles for youth with disabilities. *Children's Health Care*, 34(3), 193-216. http://doi: 10.1207/s15326888chc3403_3
- Kobasa, S. (1982). Commitment and Coping in Stress Resistance Among Lawyers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42(4), 707-717.
- Kobasa, S. C. (1979). Stressful life events, personality, and health: An inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(1), 1-11.
- Kobasa, S. C., Maddi, S. R., & Kahn, S. (1982). Hardiness And Health: A Prospective Study. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 42(1), 168-177.
- Kobasa, S. C., Maddi, S. R., & Kahn, S. (1982). Hardiness and health: A prospective study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42, 168-177.

- Kolektif, (2013). *Özel eğitim*. Anı Yayınları.
- Korkmaz, B.(2001). Otizm: Başlıca davranış sorunları ve pratik yaklaşım. *Yeni symposium*, 39(1), 26-34.
- Kroth, R. L. (1985). *Communicating with parents of exceptional children: Improving parent-teacher relationships*. Love Publishing Company.
- Kumpfer, K. L., & Summerhays, J. F. (2006). Prevention approaches to enhance resilience among high-risk youth: Comments on the papers of Dishion & Connell and Greenberg. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094(1), 151-163.
- Kuyumcu, B. ve Güven, M. (2012). Türk ve İngiliz üniversite öğrencilerinin duygularını fark etmeleri ve ifade etmeleri ile psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişki. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(3), 589-607.
- Lambert, C. E. & V. A. Lambert (1999). Psychological Hardiness: State of the Science. *Holist Nurse Practice*, 13(3), 11-19
- Lambert, V. A., Lambert, C. E., & Yamase, H. (2003). Psychological hardiness, workplace stress and related stress reduction strategies. *Nursing & Health Sciences*, 5(2), 181-184.
- Li-Tsang, W.P.C, Yau, M. K. S. and Yuen, H.K. (2001). Success in Parenting Children with Developmental Disabilities: Some Characteristics, Attitudes and Adaptive Coping skills. *The British Journal of Developmental Disabilities*, 47(93), 61-71.
- Lundh, L. G., Johnsson, A., Sundqvist, K. & Olsson, H. (2002). Alexithymia, memory of emotion, emotional awareness, and perfectionism. *Emotion*, 2(4), 361-379. [Doi: 10.1037/1528-3542.2.4.361](https://doi.org/10.1037/1528-3542.2.4.361)
- Lüle, F. (2008). *Engelli bireye sahip yoksul ailelerin karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlarla başa çıkma tarzları*. [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi].
- Maddi, S. R., Khoshaba, D. M., Persico, J. L., Harvey, R., & Blecker, F. (2002). The personality construct of hardiness. *Journal of Research in Personality*, 36, 72-85.
- Masten, A. S. (1994). Resilience in individual development: Successful adaptation despite risk and adversity: Challenges and prospects. In *Educational resilience in inner city America: Challenges and prospects* (pp. 3-25). Lawrence Erlbaum.
- Masten, A. S. (2001). *Ordinary magic: Resilience in development*. The Guilford Press.

- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American psychologist*, 56(3), 227.
- Masten, A. S. and Powell, J. L. (2003). *A resilience framework for research, policy, and practice*. (Ed: S. Luthar). *Resilience and vulnerabilities: adaptation in the context of childhood adversities*. Cambridge University Press.
- Masten, A. S., & Coatsworth, J. D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from research on successful children. *American psychologist*, 53(2), 205.
- Masten, A. S., Morison, P., Pellegrini, D., & Tellegen, A. (1992). 11 Competence under stress: risk and protective factors. *Risk and protective factors in the development of psychopathology*, 236. Cambridge University.
- May, R. (1969). *Existential Psychology*. (2 nd. Ed.) Random House, N. Y.
- McEwen, K. (2011). *Building resilience at work*. Australia: Australian Academic Press.
- Mccue, Mary Catherine (2011). *Exploring resilience among low-income african american families with a young adult member with mild mental retardation* [Doctoral dissertation, University of Florida]
- Mengi, A. (2020). Engelli bireylerin gözüyle özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki eğitim durumlarının incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 19-33. <http://DOI: 10.33206/mjss.540793>
- Merita, P. (2017). *Inclusive education for children with special educational needs in Albania*. Save the Children Foundation.
- Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim (2007). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. http://ismek.ibb.gov.tr/ismek-el-sanatlarikurslari/webedition/file/2016_hbo_program_modulleri/ozelegitim.pdf
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2012). https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_02/04102238_bedensel_yetersizlyyy_olan_byreyler_tr.pdf
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2016). *Ortopedik yetersizlik, süreğen hastalıklar ve kaynaştırma eğitimi modülü, çocuk gelişimi ve eğitimi*, MEB.

Murray, C. (2003). Risk factors, protective factors, vulnerability, and resilience: A framework for understanding and supporting the adult transitions of youth with high-incidence disabilities. *Remedial and special education, 24*(1), 16-26.

<https://doi.org/10.1177%2F074193250302400102>

Nevid, J. S. (2009), Psychology concepts and application. 3rd edition. Wadsworth, *Cengage Learning*.

Norlin, D. & Broberg, M. (2013). Parents of children with and without intellectual disability: couple relationship and individual well-being. *Journal of Intellectual Disability Research, 57*(6), 552-566.

Odabaşı, F. (2018). *Özel eğitim ve eğitim teknolojisi*. Pegem Yayıncılık.

Oelofsen, N., & Richardson, P. (2006). Sense of coherence and parenting stress in mothers and fathers of preschool children with developmental disability. *Journal of Intellectual and developmental Disability, 31*(1), 1-12.

Olshansky, S. (1962). Chronic sorrow: a response to having a mentally defective child. *Social Casework;43*, 190-193.

Oruç, E. (2015). *Pozitif psikolojik sermayenin politik davranışlara etkisi: akademisyenler üzerine bir araştırma*. [Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi].

Ömeroğlu, E., (1994). Ailenin çocuğun eğitimine katılımı, *Okul Öncesi Eğitimi Dergisi*.

Öngider N., Karadeniz G. (2008). Ebeveyn kabul-red kuramı (EKAR) üzerine Türkiye’de yapılan araştırmalar. *Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakülte Dergisi, 12*(73), 102.

Öz, P. D. F., & Yılmaz, U. H. E. B. (2009). Ruh sağlığının korunmasında önemli bir kavram: Psikolojik sağlamlık. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 16*(3), 82-89.

Özbey, Ç. (2009). *Özel çocuklar ve terapi yöntemleri*. İnkılap Yayınevi

Özdamar, K. (2004). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi*. 5. Baskı, Kaan Kitabevi.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2012, 21 Temmuz). Resmi Gazete (Sayı: 28360). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/07/20120721-10.htm>

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2018).

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.573.pdf>

- Özkan, S. (2002). *Zihinsel engelli ve normal çocuğa sahip annelerin algıladıkları sosyal destek ve depresyon düzeylerinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özsoy, Y., Özyürek, M. & Eripek, S. (1997). *Özel eğitime muhtaç çocuklar: Özel eğitime giriş*. Karatepe Yayıncılık.
- Öztürk, Y. (2011). *Engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin ve aile yükünün belirlenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi]. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Patterson, J.M. 2002. "Understanding Family Resilience", *Journal Of Clinical Psychology*, 58 (3), ss.233-246.
- Parmaksız, İ. (2020). İyimsizlik, Özgeçilik ve Medeni Durumun Psikolojik Dayanıklılık Üzerindeki Etkileri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48, 285-302 .
[DOI: 10.9779/pauefd.576186](https://doi.org/10.9779/pauefd.576186)
- Pınar, E. (2018). *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinin Başa Çıkma Becerileri ile Psikolojik Dayanıklılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Pınar, E. S. (2006). Dünyada ve Türkiye'de Erken Çocukluk Özel Eğitiminin Gelişimi ve Erken Çocukluk Özel Eğitim Uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 7(2), 71-83. http://DOI: 10.1501/Ozlegt_0000000098
- Polatçı, S., İrk, E., Gültekin, Z. ve Sobacı, F. (2017). Psikolojik dayanıklılık ve kişilik özellikleri tatmin düzeyini etkiler mi? *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(4), 553-578.
- Pollock, S.E. (1989). The Hardiness Characteristic: A Motivation Factor in Adaptation. *Advances in Nursing Science*, 11(2), 53-62.
- Ramirez, E.R. (2007), Resilience: A Concept analysis. *Nursing Forum*. 42, 73-82.
- Reichman, N. E., Corman, H., & Noonan, K. (2008). Impact of child disability on the family. *Matern Child Health*, 12, 679-683.

- Rengasamy, S. (2010). *ThePulse of Social Work: Theories of Social Work*. Social Workers Celebrating Community-Honouring Diversity. Madurai Institute of SocialWork. <https://www.coursehero.com/file/62008242/35833487-Theories-of-Social-Workpdf/>
- Robitschek, C., & Kashubeck, S. (1999). A structural model of parental alcoholism, family functioning and psychological health: The mediating effects of hardiness and personal growth orientation. *Journal of Counseling Psychology*, 46(2), 159-172.
- Rohner, R. P. (1986). *The warmth dimension: foundations of parental acceptance-rejection theory*. Beverly Hills, CA: Sage Publications, Inc.
- Rohner, R. P. (2004). The parental acceptance and rejection syndrome: Universal correlates of perceived rejection. *American Psychologist*, 59, 830-840.
- Rohner, R. P. (2016). introduction to interpersonal acceptance-rejection theory (IPARTheory) and evidence. *Online Readings in Psychology and Culture*, 6(1), 1-10. <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1055>
- Rohner, R. P., & Rohner, E. C. (1981). Parental acceptance-rejection and parental control: Cross-cultural codes. *Ethnology*, 20(3), 245-260. <https://doi.org/10.2307/3773230>
- Ryan, R. M., and Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, 52, 141-166.
- Ryff, C. D. (1989a). Happiness is everything, or is it? Exploration on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069-1081.
- Ryff, C. D. (2014). Psychological well-being revisited: Advances in the science and practice of eudaimonia. *Psychother Psychosom*, 83, 10-28
- Ryff, C. D., ve Singer, B. H. (2000). Interpersonal flourishing: A positive health agenda for the new millennium. *Personality and Social Psychology Review*, 4(11), 30- 44.
- Ryff, C. D., ve Singer, B. H. (2006). Best news yet on the six-factor model of well-being. *Social science research*, 35(4), 1103-1119.
- Ryff, C.D., Keyes, C.L.M. (1995). The Structure of Psychological Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(4), 719-727.

- Saban, F. (2010). *Zihinsel engelli kardeşe sahip olan ve olmayan çocukların benlik saygısı ve kaygı durumlarının incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi].
- Sade A. ve Otman A. S. (1997). *Serebral paralizi’de değerlendirme ve tedavi yöntemleri. (Gözden geçirilmiş ikinci baskı)*. Hacettepe Üniversitesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulu Yayınları, 1-18.
- Sarı, H. (2004). *Özel eğitime muhtaç çocukların eğitimleri ile ilgili öneriler*. Pegem Yayıncılık.
- Sarı, H. (2004). *Özel eğitime muhtaç çocukların eğitimleri ile ilgili öneriler*. Pegem A Yayıncılık.
- Schetter, C.H., Dolbier, C. (2011). Resilience in the Context of Chronic Stress and Health in Adults. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(9), 634- 652.
- Buz, S. & Genç, B. (2019). Sosyal Hizmet Uzmanları İçin Psikolojik Dayanıklılığın Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2) , 623-642. [DOI: 10.33417/tsh.572227](https://doi.org/10.33417/tsh.572227)
- Seligman, M. (2002). *Positive psychology, positive prevention and positive therapy*. C. R. Snyder ve S. J. Lopez (Ed). *Handbook of positive psychology*. Oxford University Press.
- Seligman, M. E. (2003). Foreword: The past and future of positive psychology. *Flourishing: Positive psychology and the life well-lived*, 11-20.
- Seligman, M. E. (2012). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. Simon and Schuster.
- Seligman, M., Darling, R. B., & DeGirolamo, S. (2007). Ordinary Families, Special Children: A Systems Approach to Childhood Disability. *Families Systems and Health*, 25(4), 453-454.
- Serpell, R., & Jere-Folotiya, J. (2011). Basic education for children with special needs in Zambia: Progress and challenges in the translation of policy into practice. *Psychology and Developing Societies*, 23(2), 211-245.
- Sezgin, F. (2012). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerinin İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 489-502.
- Special Education for Children Foundation, (2012). *Special education*. Ontario Sorep Press.

- Springer, K. W., & Hauser, R. M. (2006). An assessment of the construct validity of Ryff's scales of psychological well-being: Method, mode, and measurement effects. *Social Science Research*, 35, 1080–1102.
- Sucuoğlu B. (1995). Özürlü Çocuğu Olan Anne/Babaların Gereksinimlerinin Belirlenmesi, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 2(1), 10-18.
- Sucuoğlu, B. (2010). *Zihin engelliler ve eğitimleri* (Gözden geçirilmiş üçüncü baskı). Kök Yayıncılık.
- Şen Ün, Y. & Macaroğlu Akgül, E. (2022). Özel Eğitim Gereksinimli Çocuk Annelerinin Sorunlarla Baş Etme Yöntemleri Ve Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Journal of Sustainable Education Studies*, 1(1), 247-270.
- T.C Milli Eğitim Bakanlığı (2001) *Özel eğitim rehberlik ve danışma hizmetleri genel müdürlüğü, ilköğretim okulu orta düzeyde öğrenme yetersizliği olan çocuklar eğitim programı*, Milli Eğitim Basımevi.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th ed.). Allyn & Bacon/Pearson Education.
- Taşdemir, Fatma (2013). *Görme Engelli Öğrenci Annelerinin Yılmazlık Özelliklerinin İncelenmesi(İstanbul İli Örneği)*, [Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi].<https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/342474>
- Terzi. Ş, (2005). *Öznel iyi olmaya ilişkin psikolojik dayanıklılık modeli*. [Doktora tezi. Gazi üniversitesi].
- Turan, A. (2009). *Özel eğitim gerektiren çocukların problemleri, din ve aile tutum ve davranışları(Otistik çocuklar örneği)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turnbull, A. P., Turnbull, H. R. (1995). *Families, professionals and exceptionality*. Merrill.
- Tümlü, Ö. G. C., & Çapan, B. E. (2018). Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Duygusal Sağırlık ve Psikolojik İyi Oluş Düzeylerinin İncelenmesi. *Kalem Eğitim Ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 493-518.

- Tümlü, Ü. G. (2012). *Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri Farklı Üniversite Öğrencilerinin Temas Engellerinin İncelenmesi*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Türkoğlu, A. (2016). *Karşılaştırmalı eğitim dünya ülkelerinden örneklerle*. Anı Yayınları.
- Van Riper, M., Ryff, C. and Priadham, K. (1992). Parental and Family Wellbeing in Families of Children with Down Syndrome. *Research in Nursing and Health*, 15, 227-235.
- Vural, M. (2010). *Psikolojik destek programının, hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan çocukların annelerinin umutsuzluk, iyimserlik ve pozitif-negatif duygu düzeylerine etkisi* [Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi].
- Werner S, Shulman C. (2013). Subjective well-being among family caregivers of individuals with developmental disabilities: The role of affiliate stigma and psychological moderating variables. *Research in Developmental Disabilities* 34, 4103- 4114.
- Willis, H. N. (2006). *An alternate theoretical resilience model for autism spectrum disorders*. ProQuest Dissertations Publishing: Spalding University.
- Wissing, M.P. and Temane, Q.M. (2008). The structure of psychological well-being in cultural context: Towards a hierarchical model of psychological health. *Journal of Psychology in Africa*, 18(1), 45-56.
- World Health Organization. (2004). *Promoting mental health: Concepts, emerging evidence, practice: Summary report*. World Health Organization.
- Ysseldeyke, J. ve Algozzine, R. (1984). *Introduction to special Education*. Houghton Mifflin Press Company
- Yüzbaşı, D.V. (2018). *Zihin engelli çocuğa sahip annelerin psikolojik iyi oluşlarının başa çıkma tarzları, aile gereksinimleri ve sosyal destek değişkenleriyle modellenmesi*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi, İzmir.
- Zengin, B. (2013). *Özel eğitime muhtaç çocuğa sahip ebeveynlerin algıladıkları sosyal destek, psikolojik dayanıklılık ve umut düzeyleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi, Ankara.

EKLER

Ek 1: Kişisel Bilgi Formu

Değerli Katılımcı;

Bu çalışma, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü Tezli Yüksek Lisans Programı kapsamında Psikolojik Danışman Sebile DURSUN tarafından Prof. Dr. Figen AKÇA danışmanlığında yürütülmektedir. Çalışmada Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocukları Olan Ailelerin Psikolojik Dayanıklılık ve Psikolojik iyi olma düzeylerine bakılacaktır. Çalışmaya katılım gönüllülük temeline dayalıdır. Cevaplarınız gizli tutulacak olup yalnızca araştırmacılar tarafından değerlendirilecek ve elde edilen bilgiler bilimsel yayınlarda kullanılacaktır. Ölçeğin cevaplanması yaklaşık 15 dakikadır. Soruları içtenlikle cevaplamanız ve boş madde bırakmamanız oldukça önemlidir. Sonuçlar hakkında bilgi almak için mail yoluyla ulaşabilirsiniz.

Katılımınız için çok teşekkür ederiz.

Psikolojik Danışman Sebile DURSUN
Prof. Dr. Figen AKÇA

Email:
Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fak, EBB.

- 1.) Yaşınız:
- 2.) Cinsiyet: () Kadın () Erkek
- 3.) Eğitim durumunuz nedir?
() Ortaokul ve altı () Lise () Üniversite () Lisansüstü
- 4.) Medeni durumunuz nedir?
() Evli () Boşanmış () Dul () Ayrı yaşıyor
- 5.) Yaşamınızın büyük bölümünü nerede geçirdiniz?
() İl/Büyükşehir () Kasaba/İlçe () Köy
- 6.) Aile gelir durumunuz:
() 1000 TL ve altı () 1001-3000 TL arası () 3001 TL ve üstü
- 7.) Sizce gelir durumunuz nasıl?
() İyi () Orta () Kötü
- 8.) Herhangi bir fiziksel veya ruhsal rahatsızlığınız var mı?
() Var (var ise belirtiniz) () Yok
- 9.) Özel eğitime ihtiyacı olan kaç çocuğunuz var? (.....)
- 10.) Çocuğunuzun özel eğitime ihtiyaç durumu nedir?

Zihinsel Engelli () Bedensel Engelli () Dil Konuşma Bozukluğu () Özel Öğrenme Güçlüğü

Zihinsel ve Bedensel Engelli ()

11.) Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğunuzun cinsiyeti?

Kız () Erkek ()

12.) Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğunuzun yaşı? (.....)

13.) Sağlık raporundaki engel düzeyi?

Hafif () Orta () Ağır ()

14.) Çocuğunuz ne kadar süredir eğitim ve rehabilitasyon görmekte?

1 yıldan az () 1-2 yıl () 2-4 yıl () 4-6 yıl () 6 yıl ve üzeri ()

15.) Çocuğunuzun bu durumu ne zaman ortaya çıktı?

Doğuştan () Daha sonra ()

16.) Özel durumunu fark ettiğinizde çok geç kaldığınızı düşündünüz mü?

Evet () Hayır () Bilmiyorum ()

Ek 2: Psikolojik Dayanıklık Ölçeği (PDÖ)

Bu bölüm 21 maddeden oluşmaktadır. Cevaplanması yaklaşık 7 dakika sürmektedir. Lütfen 0-4 arasındaki derecelendirmeyi kullanarak, her bir madde için uygun olan cevabınızı daire içine alınız.

	0	1	2	3	4			
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum			
1. Çalışmaktan çok keyif alıyorum.				0	1	2	3	4
2. Hayatın benim için monotonlaşmaya başladığını hissediyorum.				0	1	2	3	4
3. Çok çalışarak her zaman amacıma ulaşabilirim.				0	1	2	3	4
4. Çıkabilecek sorunları önceden kestirerek önlemlerimi alırım.				0	1	2	3	4
5. Devam ettiğim işime/okuluma/mesleğime yürekten bağlıyım.				0	1	2	3	4
6. Hayatımda ilginç ve zaman harcamaya değer şeylerin var olduğunu düşünüyorum.				0	1	2	3	4
7. Her yeni deneyimin yaşamımı zenginleştirdiğini düşünüyorum.				0	1	2	3	4
8. Hep aynı yaşam tarzına bağlı kalmak yerine riskli de olsa yeni şeyler denemeyi tercih ederim.				0	1	2	3	4
9. İnsan hatalarından öğrenir ve gelişir.				0	1	2	3	4
10. Kaderimi değiştirebileceğime inanırım.				0	1	2	3	4
11. Yargılarıma ve kararlarıma daima güvenirim.				0	1	2	3	4
12. Kişisel özgürlüklerimin sınırlandırılmasına genellikle büyük tepki gösteririm.				0	1	2	3	4
13. Kendimle ilgili bir şeyler öğrenmek benim için heyecan vericidir.				0	1	2	3	4
14. “Öldürmeyen şey güçlendirir” cümlesi beni ifade ediyor.				0	1	2	3	4
15. Önceden yaptığım bir programın dışına çıkmak zorunda kaldığımda rahatsız olurum.				0	1	2	3	4

16. Yeni şeyler denemekten hoşlanırım.	0	1	2	3	4
17. Yaşamımda olan önemli değişiklikleri, kişisel gelişimim için bir fırsat olarak görürüm/	0	1	2	3	4
18. Keyif aldığım etkinliklere düzenli olarak katılırım/	0	1	2	3	4
19. Yarın bana ne olacağı bugün yaptıklarımaya bağlıdır.	0	1	2	3	4
20. Yeni bir işe/projeye/göreve başladığımda ayrıntılı bir plan yapmayı tercih ederim/	0	1	2	3	4
21. Yapacak bir şeylerimin olması benim için önemlidir.	0	1	2	3	4

Ek 3: Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (PIOÖ)

Aşağıda katılıp ya da katılamayacağınız 8 ifade vardır. 1–7 arasındaki derecelendirmeyi kullanarak, her bir madde için uygun olan cevabınızı belirtiniz.

1	2	3	4	5	6	7
Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Biraz katılmıyorum	Kararsızım	Biraz katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum

1. Amaçlı ve anlamlı bir yaşam sürdürüyorum	<input type="text"/>
2. Sosyal ilişkilerim destekleyici ve tatmin edicidir	<input type="text"/>
3. Günlük aktivitelereime bağlı ve ilgiliyim	<input type="text"/>
4. Başkalarının mutlu ve iyi olmasına aktif olarak katkıda bulunurum	<input type="text"/>
5. Benim için önemli olan etkinliklerde yetenekli ve yeterliyim	<input type="text"/>
6. Ben iyi bir insanım ve iyi bir hayat yaşıyorum	<input type="text"/>
7. Geleceğim hakkında iyimserim	<input type="text"/>
8. İnsanlar bana saygı duyar	<input type="text"/>

Ek 4: Anket Uygulama İzni

T.C.
BURSA VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 86896125-605.01-E.18344056
Konu : Sebile DURSUN'un Araştırma İzni

23.12.2020

MÜDÜRLÜK MAKAMINA

İlgi : Millî Eğitim Bakanlığının Araştırma, Yarışma ve Sosyal Etkinlik İzinleri Yönergesi
konulu 21/01/2020 tarih ve 1563891 (2020/2) sayılı Genelgesi.

Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Sebile DURSUN'un "*Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuklara Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklılık Ve Psikolojik İyi Olma Düzeylerinin İncelenmesi*" konulu tez çalışması, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Genel Sekreterliğinin 20/10/2020 tarih ve 32192 sayılı yazıları ile bildirilmektedir.

Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Sebile DURSUN'un "*Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuklara Sahip Ailelerin Psikolojik Dayanıklılık Ve Psikolojik İyi Olma Düzeylerinin İncelenmesi*" konulu araştırmasını Osmangazi, Yıldırım ve Nilüfer ilçelerinde bulunan ekteki Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde uygulama yapma isteği ilimizde oluşturulan "Araştırma Değerlendirme Komisyonu" tarafından incelenerek değerlendirilmiştir. Araştırma ile ilgili çalışmanın **okul/kurumlardaki eğitim öğretim faaliyetleri aksatılmadan, araştırma formlarının aklı okul müdürlüklerince görülmek ve gönüllülük esası ile okul müdürlüklerinin gözetim ve sorumluluğunda ilgi Genelge çerçevesinde uygulanması ayrıca araştırma sonuçlarının Müdürlüğümüz ile paylaşılması** komisyonumuzca uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Ahmet UZUN
İl Millî Eğitim Şube Müdürü

OLUR
23.12.2020

Sabahattin DÜLGER
Vali a.
İl Millî Eğitim Müdürü

Adres: Hocaların Mh. İkbalıca Cad. No:38
(Yeni Hükümet Köyü, A Blok) 16050/Osmangazi/BURSA
Telefon No:(0224)445 16 00 Fax: 445 18 10

E-posta: arge16@meb.gov.tr İnternet Adresi: <http://bursa.meb.gov.tr>

Bilgi İçin : Fatih ALTIN
AR-GE Bilgisayar İşletmeni
(0224) 225 25 78

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evrakoym.meb.gov.tr> adresinden 5329-bc08-33fc-ae60-06b5 kodu ile teyit edilebilir.

Ek 5: Araştırma ve Yayın Etik Kurul Kararı

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULLARI
 (Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu)
TOPLANTI TUTANAĞI

OTURUM TARİHİ
02 Ekim 2020

OTURUM SAYISI
2020-07

KARAR NO 1: Eğitim Bilimleri Müdürlüğü'nden alınan Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Sebile DURSUN'nun "Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuklara Sahip Ailelerin Psikolojik İyi Olma Düzeylerinin İncelenmesi" konulu tez çalışması kapsamında uygulanacak ölçek sorularının değerlendirilmesine geçildi.

Yapılan görüşmeler sonunda; Eğitim Bilimleri Müdürlüğü'nden alınan Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Sebile DURSUN'nun "Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuklara Sahip Ailelerin Psikolojik İyi Olma Düzeylerinin İncelenmesi" konulu tez çalışması kapsamında uygulanacak ölçek sorularının, fikri, hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğu başvurucuya ait olmak üzere uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi.

Prof. Dr. YILMAZ
Kurul Başkanı

Prof. Dr. Abamüslim AKDEMİR
Üye

Prof. Dr. Doğan ŞENYÜZ
Üye

Prof. Dr. Ayşe OĞUZLAR
Üye

Prof. Dr. Abdurrahman KURT
Üye

Prof. GÖĞÜŞ
Üye

Prof. Dr. Alev SİNAR UĞURLU
Üye

EK:6 PDÖ Kullanım İzin Belgesi

←
📄
⚠️
🗑️
✉️
🕒
🔍
📌
🗨️
⋮

⏪
⏩

Merhabalar değerli hocam. Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'ni izniniz olursa çalışmamda kullanabilir miyim? Şimdilik maddelerini gönderebilir misiniz hocam?

Şerife Işık
Alıcı: ben ▾

Merhaba Hocam,
Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği ektedir, sevgiler

📧 26 Mar 2019 Sal 08:11

☆ ↶

SEBİLE DURSUN 25 Mar 2019 Pzt, 16:18 tarihinde şunu yazdı:

...

Merhabalar değerli hocam. Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'ni izniniz olursa çalışmamda kullanabilir miyim? Şimdilik maddelerini gönderebilir misiniz hocam?

Prof. Dr. Şerife Işık
Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Rehberlik ve Psikolojik Danışma Anabilim Dalı

PDF

PDF
PDÖ.pdf

Department of Counseling and Guidance

EK:7 PİÖÖ Kullanım İzin Belgesi

SEBİLE DURSUN 8 Eki 2019 20:53 ☆ ↶ ⋮
 Alıcı: bakitelef ▾

Merhaba Değerli Hocam.
 Ben Uludağ Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Yüksek Lisans Öğrencisiyim. İzniniz dahilinde, Doç.Dr. Figen Akça'nın danışmanlığında çocukluk çağı ihmal ve istismar olguları konusunda yürüttüğüm tezimde "Psikolojik İyi Oluş Ölçeği"ni kullanmak istiyorum. Ölçeğin Türkçe Uyarlamasının Geçerlilik ve Güvenilirliği ile ilgili çalışmanızı okudum. Eğer mümkünse, ölçeğinizin maddelerini gönderebilir misiniz?
 Şimdiden ilginiz için çok teşekkür ederim.

Psk.Dan. Sebile DURSUN

Bulent Baki Telef 8 Eki 2019 21:41 ☆ ↶ ⋮
 Alıcı: ben ▾

Merhabalar

Ekte ölçeği, geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını gönderiyorum. İyi çalışmalar.

8 Eki 2019 Sal 20:54 tarihinde SEBİLE DURSUN > şunu yazdı:

...

2 Ek ↴ ↶

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği, Geçerlik ve Güvenirliği.doc

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
 Eğitim Fakültesi Dergisi
 HACETTEPE UNIVERSITY JOURNAL OF EDUCATION

Department of Counseling and Guidance

15:3

ÖZ GEÇMİŞ			
Adı-Soyadı	Sebile DURSUN		
Bildiği yabancı diller	İngilizce		
Eğitim durumu	Başlama-bitirme	Kurum adı	
Lise	2008	2012	Denizli Anadolu Lisesi
Lisans	2013	2017	Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
Yüksek Lisans	2018	2022	Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
Çalıştığı kurum	Başlama-ayrılma	Çalışılan kurumun adı	
1.	2018 -	Bursa – Nisa Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi	
Yayımlar	Dursun, S. & Oğuz Duran, N. (2019). Türk üniversitelerindeki Ahıskalı öğrencilerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi. Sosyal Bilimler Dergisi/The Journal of Social Sciences, 6(41), 435-450.		
Tarih		30/05/2022	
Adı-soyadı		Sebile DURSUN	
İmza			